

BILGI YAYINLARI : 146

DENEME, ANI DIZISI : 25

Birinci Basım Mart 1972

BİLGİ YAYINEVİ

Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara

Telf. :17 74 03-12 50 67

DOSTOYEVSKI

BATI, BATI DEDİKLERİ.

(YAZ IZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)

Türkçesi: Ergin Altay

BILGI YAYINEVİ

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOGLU

BILGI BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine 7

ikinci Bölüm

Trende..... 19

Üçüncü Bölüm

Bütün bütün gereksiz 31

Dördüncü Bölüm

Simdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan @Fransiz'da mantik yoktur sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşünceler..... 59

Besinci Bölüm

Vaal..... 71

Altıncı Bölüm

Burjuva üzerine..... 89

Yedinci Bölüm

Bir önceki bölümün devamı..... 111

Sekizinci Bölüm

Bribri ile mabis ..... 133BİRİNCİ BÖLÜM Önsöz yerineDostlarım, sizlere yurt disi izlenimlerimi anlatayım diye kaç aydır sikistirip duruyorsunuz beni. Oysa bu diretisinizin beni çıkmaza soktugundan habersizsiniz. Ne anlatacağım size? Simdiye dek bilinmeyen, söylenmemis, yeni ne anlatabilirim? Biz Ruslardan hangimiz (yani hiç degilse dergiydi, gazeteydi okuyanimizi demek istiyorum) Avrupa'yi 9Rusya'dan iki kat daha iyi bilmeyiz? Ayıp kaçmasın diye iki kat diyorum, aslında on kat daha iyi biliriz Avrupa'yi. Üstelik, sizlere anlatacak bir şeyim bulunmadigini; hiç bir şeyi sirayla görmedigim için (bazı şeyleri görmüş olsam bile, incelemeye fırsat bulamadım) söyle sirasiyle, düzgün bir biçimde anlatamayacağımı da çok iyi biliyorsunuz. Berlin'de, Dresden'de, Bisbaden'de, Baden-Baden'de, Köln'de, Paris'de, Londra'da, Lüksemburg'da, Cenevre'de, Cenova'da, Floransa'da, Milano'da, Venedik'te, Viyana'da bulundum. Hatta iki kere gördüm bu kentlerden bazılarını. inanır mısınız, iki buçuk ayda, evet iki buçuk ayda gezdim bunca yeri! Siz hak verin, iki buçuk ayda bu kadar yolu tepen bir insan ne görebilir, anlayabilir? Gezi programımı önceden, daha Petersburg'da hazırladigimi hatırlarsınız. Yurt disina ilk çıkışım degildir bu: İlk çıkışım çocukluk yıllarıma rastlar. Uykuya yattığımda annem, ya da babam Ratklif'in romanlarından parçalar okurlardı bana o zamanlar. Hatırlarım, bütün gece kfbus görmeme neden olurdu bu romanlar. Korkudan zangir zangir titrerdim. Sonra bir de kırk yasında çıktım yurt disina. Zamanın darligına bakmadan, elden geldigince çok şey degil, her şeyi, ne olursa olsun her şeyi görmek istiyordum tabii. Isin kötüsü, görecekim gezecekim yerleri sogukkanlilikla seçecek durumum da hiç

10

mi hiç yoktu. Tanrım, ne çok şey bekliyordum bu gezimden! @Varsın hiç bir şeyi ayrıntılarına dek görmeyeyim, inceleyemeyeyim, diye düşünüyordum (ama gördüm her şeyi, her yere gittim); gördüklerimden bir bütün, genel bir izlenim kalacaktır bellegimde nasıl olsa. @Kutsal mucizeler ülkesi kusbakisi, bir uçtan bir uca serilecektir gözlerimin önüne bir anda. Sözün kisasi, yepyeni, hos, güçlü bir izlenim dolduracak içimi. Yazın çıktığım geziyi düşündükçe simdi en çok neye üzüldüğümü bilerseniz bir... Hiç bir şeyi geregince yakından, göremedigime degil, hemen her yere gittigim halde, sözgelimi Roma'ya gitmedigime üzülyorum. Hos Roma'ya gitseydim, bu kez de papayı görmeden gelirdim ya... Anlayacağınız, yeni yeni şeyler, yerler görmek, uzaktan söyle genel bir izlenim edinmek tutkusuna delice kaptırmistim kendimi. Böylesine bir itiraftan sonra daha ne bekliyorsunuz benden? Ne anlatabilirim size? Ne açıklayabilirim? Kentlerin görünümünü, dagları, tepeleri mi? Ya da -kusbakisi- ülkeleri mi? Böyle bir şeye kalkısam sanırım, çok

yüksekten uçtuğumu önce siz söylersiniz bana. Hem dürüst bir insan sayarım kendimi ben; bir gezmen olarak bile olsa, yalan söylemek istemem. Oysa bir görünümü de olsa anlatmaya baslasam size, yüzde yüz yalan karıştırırım sözlerime. Gezmen olduğum için yapmam

11bunu, benim durumumda bir insan yalan söylemeden yapamayacağı için söylerim yalan. Siz hak verin: Sözelimi, Berlin son derece eksi bir izlenim bıraktı bende, sonra topu topu bir gün kaldım orada. Berlin'e haksızlık ettiğimi, onun eksi izlenim bırakan bir kent olduğunu kesinlikle söyleyemeyeceğimi biliyorum şimdi. Düpedüz eksi olmasa bile, hiç değilse kekredir bile diyemem. Böylesine haksız bir yanlışlığa niçin düştüm peki? Hiç kuskusu yok ki, karacigerimden hasta hasta, yağmurlu, sisli dumanlı iki gün kara trenle Berlin'e kadar gözlerimi kirpmadan tangir tungur yol alıp, yüzüm sapsarı, bitkin mi bitkin, her yanım dökülür bir durumda kente indigimde, daha bakar bakmaz, Berlin'in Petersburg'a i-nanılmayacak derecede benzediğini görmemdir bunun nedeni. Petersburg'un sokaklarından ayrı bir yanı yoktu buradakilerin, kokular da aynıydı, sonra (birakalım, saymakla bitmezler çünkü!)... Vay canına, diye geçirdim o anda içimden, kurtulmaya çalıştığım, kaçtığım seylerin benzerlerini görmek için mi sallandım trende iki gün, bunca sıkıntıya katlandım? İhlamur ağaçları bile gitmedi hosuma Berlin'in; oysa en değerli varlığını bir an duraksamadan verir bu ağaçların ugruna Berlinli; belki anayasasını bile çıkarır gözden. Berlin-linin anayasasından daha değerli bir şeyi ol-, madiginiysa bilmeyen var midir? Üstelik, Ber-

12

imlilerin hepsi de Alman'a öylesine benziyor-lardı ki, Kaulbach'in* fresklerini bile görmeden -ah, korkunç bir seydi bu!- (içimde, insanın Alman'a pek alışması gerektiği, yabancı olursa onların toplu halde buldukları yerde yaşayamayacağı inancı) Dresden'e attım kapagi. Dresden'de de Alman kadınlarına karşı suç isledim. Sokaga çıkar çıkmaz, Dresdenli kadından daha iğrenç bir yaratığın olamayacağı; Rus ozanlarının en sakrığı, kendine en çok güveneni olan ask sarkicisi Vsevolod Krestovski'nin bile burada kendine güvenini yitirebileceği düşüncesine kapıldım. Saçmaladığımı, onun hiç bir durumda kendine güvenini yitiremeyeceğini sezinlemede gecikmedim tabi. İki saat sonra anlaşıldı her şey: Otel odama dönüp de aynanın karsısında dilimi çıkarınca, Dresdenli bayanlar üzerine düşüncemin kapkara bir iftira olduğundan kuskum kalmadı. Sapsarıydı dilim, kötüydü... @İnsan -diye geçirdim içimden-, doganın bu krali, ufacık karacigerine böylesine mi bağımlı? Aman ne bayagilik! Kendimi bu çeşit düşüncelerle avutmaya çalışarak Köln'e yollandım. Ne yalan söyleyeyim, çok şey bekliyordum Köln katedralinden; gençliğimde mimarlık öğrenimi yaparken büyük bir saygıyla çizmistim onu def-

*Wilhelm Kaulbach (1805-1874). Ünlü Alman ressamı.

13terime. Dönüste Köln'den geçerken, yani bir ay sonra -Paris'ten dönüyordum- ikinci kez gördüm Köln katedralini. Birinci keresinde güzelliğini göremedim diye @önünde diz çöküp beni bağışlaması için yalvarmak geldi içimden. Karamzin* de Reys çağlayanının önünde öyle diz çökmemiş miydi?... Birinci görüşümde hiç hoslanmadım katedralden; dantel, evet basbayagi dantel gibi, yüz elli metre yüksekliğinde bir masanın üzerindeki kfgit dantel gibi bir şey izlenimi bıraktı bende. Dedelerimizin Puskin için @pek bir sade yazıyor, nasıl demeli, parlak söz az siirlerinde diye buyurdıkları gibi; bende @Yüce yani az dedim kendi kendime. Bu ilk kararımda iki şeyin etkili olduğu kanisındayım; bunlardan birincisi kolonyadır. Jan-Mariya Farina hemen dibinde katedralin. Hangi otelde kalırsanız kalın, ruhsal durumunuz ne olursa olsun, düşmanlarınızdan da, özellikle Jan-Mariya Fari-na'dan ne denli saklanırsanız saklanın, gene de bulurlar sizi onu kullananlar: @Kolonya ou la vie, ** kurtuluş yoktur bundan. Tam böyle, @kolonya ou la vie! diye bağirdiklerini kesin-

*Nikola Mihayloviç Karamzin (1766 -1826). Ünlü Rus tarihçisi. Edebiyatla da uğrasmıştır. @Yoksul Liza adli yapının Rus edebiyatında özel bir yeri vardır. **Ya kolonya ya hayat.

14

likle söyleyemem, ama kim bilir, belki de böyle diyorlardır. Hatırlıyorum, hep öyleymiş gibi geliyordu bana o gün, bu ses çinliyordu kulaklarımda. Sınırlarımı bozan, bana haksızlık ettiren ikinci şey, yeni Köln köprüsüydü. Çok güzel bir köprü bu elbette, kent de haklı olarak övünüyor onunla, ama biraz fazla övünüyor gibi geldi bana. Hemen o anda sinirlendim buna tabi. Sonra, benzeri görülmemiş köprüye giriste oturmuş, herkesten para alan o adam, uzattığım -gerçekten az olan- geçiş ücretini alırken, bilmediğini bir suçumun cezasını benden kesiyormuş gibi soguk olmamalıydı... Bilmiyorum ama, Almanlar kendilerini pek beğeniyorlar bence. @Yabancı, hele hele Rus olduğumu anladı adam diye geçirdim içimden. Hiç değilse, gözleri söyle diyordu sanki: @Görüyor musun köprümüzü, zavallı Rus? Bu köprü'nün yanında da, biz Almanların yanında da bir solucandan farksızsiniz; yok çünkü senin böyle bir köprü'n. Kabul edin ki can sıkıcı bir durum bu. Alman böyle bir şey söylemedi tabi, belki aklından bile geçir-memistir, ama ne önemi var? Adamin böyle söylemek istediğine öylesine inanıyordum ki o anda... sonunda öfkelendim, söylendim kendi kendime: @Canı cehenneme, biz de semaveri bulduk... dergilerimiz var... en güzel elisleri bizde yapılıyor... sonra... Sözün kisasi, iyice bozuldu sınırlarım, bir sise kolon-

15ya alip (kurtulus yoktur bundan.) Fransizlarin çok daha sevimli, ilgi çekici olacaklari umudu içimde, Paris'e yollandım. Simdi siz hak verin: Kendimi sikip da bir günden çok, söz gelimi bir hafta kalsaydım Berlin'de, Dresden'den de bir hafta kalmadan kaçmasaydım, Köln'e üç, hiç degilse iki gün ayırsaydım, gördüğüm seylere ikinci, üçüncü keresinde baktığımda baska gözle görmez miydim onlari, daha bir dürüst kanilar edinmez miydim onlar üzerine? Günes isini, su bildigimiz, basit günes isini var ya, onun bile, hayli etkisi oldu bu iste: Birinci keresinde de, Köln'e ikinci gelismde olduğu gibi piri! piri olsaydi katedralin üstünde, hiç kuskusu yok ki gerçek parlakligiyle görürdüm yapıyi; yurtseverlik duygumu kabartmaktan baska bir seye yaramayan o kasvetli, hatta biraz yagmurlu sabah aldatamazdi beni. Bu sözlerimden, kisinin yurtseverlik damarinin yalnız kötü havalarda kabardığı sonucu çıkarılmamalıdır. Görüyorsunuz iste dostlarım; İki buçuk ayda her seyi dogru olarak görmenin olanagi yoktur. Bu nedenle en dogru, en güvenilir bilgileri veremeyeceğim size. İster, istemez dogru olmayani söylemek zorunda kalacağım kimi zaman... Ama burada kesiyorsunuz sözümü. Bu kez size gerekli olanin dogru bilgiler olmadigini, isterseniz bu çeşit bilgileri Reyhard'in gezi rehberinde bulabileceğinizi söylüyorsunuz-

16

nuz. Geziye çıkanların, gerçeğin pesinde kosacak yerde (aslinda pek seyrek olur onu yakalayacak güçleri), biraz da içtenliğin pesinden gitseler hiç de fena olmayacağı görüşünü savunuyorsunuz. Kendine büyük bir ün sağlamayacak da olsa, kisisel izlenimlerini, yalnız onu ilgilendiren bir serüvenini anlatmaktan çekinmese - diyorsunuz-, çıkarı için bilinen yollara sapmasa ne iyi olurdu. Kısacası, size gerekli olanin, kisisel, ama içten izlenimlerimin olduğunu söylüyorsunuz.

Öyle mi? Demek düpedüz gevezelik gerekli size; yüzeyde kalan karalamalar, çarçabuk edinilmiş izlenimler... Buna bir diyeceğim yok, hemen baslıyorum öyleyse. Elimden geldigince de içten olmaya çalışacağım. Yalnız, yazdiklarimin belki de çoğunun yanlış olacağını unutmamanızı istiyorum. Eogunun diyorum, hepsinin degil. Sözelisi, Nötre-Dame'in, Mabil balolarinin* Paris'te olduklari gibi gerçeklerde yanılmaz insan. Özellikle Mabil gerçeği, Paris üzerine yazan Ruslarca öylesine tanıtlanmıştır ki, artık kuskusu bile edilemez bu konuda. Belki yanılmam bunda, ne var ki bunu da kesin söylemiyorum. Roma'ya gidip de Saint-Pierre katedralini görmemenin olmayacak bir şey olduğunu söylerler, bilirsiniz. Dü-

* Paris'te verilen, bekr erkeklerle hafif kadınların katıldığı bir çeşit balo.

17sünün ki ben de Londra'ya gittim de Saint-Paul'u görmedim. inanın dogru söylüyorum. Saint-Paul Katedralini görmedim. Gerçi Saint-Pierre ile Saint-Paul bir tutulamaz, ama ne olursa olsun, geziye çıkmış bir insan için dogru degil bu. İste size övünemeyeceğim birinci serüvenim (Aslında söyle uzaktan, bes yüz metre öteden gördüm onu, ama Pentonvil'e gidiyordum, bos verip geçtim.) Neyse, asil isimize gelelim artık! Hem biliyor musunuz, durmadan dolasıp, kusbakisi (Kusbakisi yüksekte anlamına gelmez. Biliyorsunuz, mimar bir deyimdir bu.) evet, durmadan dolasıp, kusbakisi bakmadım her seye. Londra'da geçirdiğim sekiz gününü çikin, tam bir ay Paris'te kaldım. Paris üzerine bir seylere yazacağım size, çünkü Saint-Paul katedralinden de, Dresdenli bayanlardan da daha bir yakından tanıdım onu. Hadi, baslıyorum.

18

İKİNCİ BÖLÜM

Trende Mantık yoktur Fransızda; olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı. Geçen yüzyıl yazdı bu tümceyi Fonvizin*, Tanrı, ne neseli olmalıydı bunu yazarken! O anda hazdan içinin fikir fikir kaynadığına bahse girebilirim. Hem kim bilir, Fonvizin'-den bu yana üç dört kusaktır hep haz duyarak

* Deniz İvonoviç Fonvizin (1745 - 1792). Ünlü Rus oyun yazarı. Kolagasi, Anasının Kuzusu güldürüleri en tanınmış yapıtlarıdır.

21okuyoruz bunu belki de. Yabancıları eleştiren bu çeşit tümceler -günümüzde bile rastlanıyor böylelerine- biz Ruslar'a nedense oldum olası pek bir haz verir. Gizlidir bu haz tabii, bazen kisinin kendinden de gizlidir. Geçmisteki tatsız bir şeyin öç alma duygusu sezilir bunda. Elbette iyi bir duygu degildir bu, gelgelelim hemen hepimizin içinde onun kök saldığından da kuskum yok. Oysa birisi böyle bir duygumuz olduğunu söyledi mi parlarız hemen, agzımıza geleni söyleriz. İçtenizdir de böyle kızarken. Sanırım, Belinski* bile -bu anlamda- duygularını gizleyen bir slavyanofildi. Hatırlıyorum, bundan on bes yıl önce, Belinski'yi ilk tanıdığım zamanlar o da arkadaşları da tuhaf kaçacak derecede asiri bir saygıyla eğilirlerdi Batının, özellikle Fransa'nın önünde. Moda Fransa'ydi o devirde (bin sekiz yüz kırk altı yıllarından söz ediyorum). George Sand, Proudhon vb. gibi adlara tapılmıyordu, ya da Louis Blanc, Ledru-Rollen falan gibiler degildi saygı duyulanlar. Hayır, birtakım küçük, degersiz adlar çıkmıştı ortaya mantar gibi, is ciddiye binince bir anda silinip gittiler tabii. Oysa insanlığın geleceği için çok sey bekleniyordu onlardan. Kimilerinden, derin bir

* Grigoryeviç Belinski (1810-1848). Ünlü Rus eleştirmeni. Üniversiteden atılmasına neden olan bir de roman yazarıdır.

22

saygı dolu fısıltıyla söz ediyorlardı... Elden ne gelir?

Ömrümde Belinski kadar koyu Rus görmedim ben. Ondan önce bir de €adayef* gözü dönmüşçesine, bazen de -Belinski gibi- körü körüne küçümsemisti bize özgü olan her şeyi, Rus olana dudak bükmüştü. Hatırladığım bazı şeylere dayanarak söylüyorum bunu. Kim bilir, Fonvizin'in bu sözü arada bir Belinski'ye bile pek çirkin gözükmemistir belki. En dürüst, yasalara en uygun bir vasiligin bile pek hosa gitmediği zamanlar olur. Allahas-kiniza, yurdunu sevmenin yabancılara küfretmek demek olduğunu, benim de öyle düşündüğümü sanmayınız. Hiç de öyle düşünmüyorum ben, düşünme niyetinde de değilim; hatta aksine... Ama ne yazık ki, su anda daha duramayacağım bu konu üzerinde.

Yalnız, sırası gelmişken sunu da hatırlatayım: Paris'ten söz edeceğime, Rus edebiyatına daldığımı düşünmüyorsunuz ya? Elestiri yazısı yazıyorum sanmıyorsunuz ya? Hayır, yapacak başka bir şeyim olmadığından, boş durmamak için yazıyorum bunları.

* Pyotr Yakovleviç €adayef (1793 - 1856). Puskin'in yakın arkadaşiydi. 1836'da @Teleskop dergisinde ünlü @Felsefe Mektubu yayımlandı. Rus toplumuna saldırları, batıyı övmesi tepkiyle karşılandı. Dört mektup da yurt dışında yayınladı.

23Trendeyim, devresi gün inecem Eydku-nena'yi, yani yurt dışındaki ilk izlenimimi düşünüyordum. Arada bir hızlı hızlı çarpmaya baslıyordu yüregim. En sonunda görecektim Avrupa'yi. Neredeyse kırk yıl hayalimde yasattığım Avrupa'yi görecektim. On altı yaşından beri, Nekrasof'un* Belopyatkin'inin

@Kaçmak istiyordum İsviçre'ye,

dediği gibi, olanca içtenliğiyle hep aynı şeyi düşünen, ama kaçmayan ben, en sonunda giriyordum @kutsal mucizeler ülkesi'ne. Özlemine öylesine çektiğim, öylesine inatla inandığım ülkeye gidiyordum. Arada bir @Tanrım, ne biçim insanlarız biz Ruslar? diye geçiriyordum içimden. Gerçekten Rus muyuz biz? Hangimiz olursak olalım, niçin Avrupa'nın bu denli güçlü, büyü, çekici bir etkisi oluyor üzerimizde? Bizlerin -yüz bin kişinin- hflf bir hiç saydığımız, değer vermediğimiz, elli milyonluk basit Rus halkı; sayın mizah dergilerimizin, sakallarını kesmiyorlar diye hflf alay ettikleri elli milyon insan değil tabi€ su anda sözünü ettiğim. Hayır, toplumumuzun

*Nikola Alekseyeviç Nekrasof (1821 -1877). Halkçı Rus ozanı. En önemli yapıtları: @Kim İyi Yasıyor Rusya'da , @Demiryolu , @Köylü €ocukları .

24

ayrıcılık, tüm olanakları tekeline almış bir grup insanından söz ediyorum. Dogrusu, her şeyimiz, bilimimiz de, sanatımız da, toplum düzenimiz de, insanlığımız da, görgümüz de, her şeyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yasayışımız, daha çocukluktan başlayarak, Avrupa dünya görüşüne, gelenegine göre düzenlenmiştir. Hangimizin gücü yeterdi bu gidise karşı koymaya, bu baskıyı yenmeye? Niçin hflf tam Avrupalı olmadık? €ünkü (sanırım bu konuda herkes, bazıları seve seve, tabi€ bazıları da dış bileyerek, herkes kabul edecektir bu görüşümü) evet, hflf tam Avrupalı olmadık çünkü olabilecek kadar olgunlaşmadık daha. Ama bu bambaska bir konudur. Benim demek istediğim, bizlerin böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalılaşmadığımızı. Aklim ermiyor buna. Dadılarımız engel olmadı tabi€

Avrupalılaşmamıza. Arina Rodionovna (Puskin'in dadısı) olmasaydı Puskin diye bir ozanımızın olmayacağı düşüncesi gerçekten de hem acıdır hem gülünç. Saçmadır! Saçma değil midir yoksa? Öyle ya, saçma değil de nedir? Günümüzde öğrenime çok çocuk götürüyorlar Fransa'ya, bir başka Puskin alıp götürseler oraya, ne Arina Rodinov-na'si olurdu orada ne de besikte duymaya başladığı Rusça'si. Kim Rus olmadığını söyleyebilir Puskin'in? Soylu bir ailenin çocuğuydu.

25Pugaçof'u* anlamış, daha hiç kimse bir şeyin farkında değilken onun ruhunun derinliklerine inmisti. Byelkin'in** soylu kişiliği vardı onda. Dogup büyüdüğü ortamdan büyük bir sanat, gücüyle ayrıldı, sonra Onyegin'in*** kişiliğinde, halkın gözüyle insafsızca elestirdi onu. Büyük bir insanın, üstün bir insanın yapabileceği bir şeydi bu ancak. İnsan ruhuyla anayurdu arasında kimyasal bir bağın var olduğu, insanın öz topraigından hiç bir türlü kopamaya-cığı, kopsa bile eninde sonunda tekrar ona döneceği savi dogru mudur acaba? Slavvano-fillik gökten inmedi ya bize... Gerçi sonraları bir Moskova özlemi görünümü kazanmıştır slavyanofilligimiz; ama bunun özlemden öte bir şey olduğu da su götürmez bir gerçektir; hem sanırım, bazı gönüllerde ilk bakışta görüldüğünden çok daha derin yer etmiştir. Belki Moskovalıların ruhunda daha da derinlere işlemiştir. İnsan kimi zaman nasıl yanılıyor ilk anda. Bazı canlı, güçlü düşünceleri üç kusak gerektigince anlayamaz da, bazen sonuç, başlangıçtan bambaska çıkar...

Avrupa'nın esiginde -biraz can sıkıntı-

*Yemelyan Ivanof Pugaçof (1726 -1775). Katerina II. zamanındaki büyük halk ayaklanmasının önderi. Puskin @Yüzbasının Kizi'nda onu anlatır.

Puskin'in roman kahramanı.@Byelkin'in Hikfyeri *@Yevgeniy Onyegin'in erkek kahramanı.

26

sından, biraz da ıssız güçsüzlükten- bu düşüncelere dalmıştım iste trende. İçten olacaktım ya! Bizde, günümüze kadar bu çeşit şeyleri, yapacak işleri olmayan kimseler düşünmüştür yalnız. Ah, trende boş oturmak ne çok sikiyor insanın canını! Bizim Rusya'da, tuttunuz bir iş yoksa duyacağınız can sıkıntısının

tipa tip aynıydı bu sikinti. Gerçi trene binmissin gidiyorsundur, her ihtiyacın ayagina geliyordur, hatta arada bir bebek gibi oyaliyorlardır da seni, isteyecek başka bir şey olmadığının kendin de farkındasındır; gelgelelim can sikintisi gene de bırakmaz yakani; kendin bir şey yapamadığın için sikilir canın; üzerine fazla düstükleri için, oturup yolculuğunun sonunu beklemekten başka bir şey elinden gelmediği için sikilirsin. Gerçi bazı istasyonlarda indim, tren boyunca bir aşağı bir yukarı kostum, kostum. Ne olursa olsun umursadığım yoktu; alisik olmadığım için yorulsam, hatta düşüp bir yerimi kırsam viz gelirdi! Kendi ayaklarım üzerindeydim, kendime bir iş bulmuş onu yapıyordum ya, yeterdi. Durup dururken bir kaza olsaydı, vagonlar birbirine girseydi -elim kolum bağlı- baskalarının suçunun cezasını çekmeyecektim...

Ne kötü şey su ıssız güçsüzlük, neler geliyor insanın aklına!

Hava yavaş yavaş kararıyordu bu arada. Trenin ısıklarını yakmaya başlamışlardı. Kar-27simda, toprak sahibi, yaşlı bir kari koca oturuyordu, iyi insan oldukları yüzlerinden belliydi. Birkaç günlüğüne Londra'ya, bir sergiye gidiyorlardı; çocukların! evde bırakmışlardı. Sağımda, on yıldır Londra'da ticaretle uğrasan bir Rus oturuyordu; iş için Petersburg'a gelmiş ancak iki hafta kaldıktan sonra -işlerini bitirmez- dönüyordu. Yurt özlemi duygusunu hepten yitirdiği belliydi. Solumda temiz pak, sarı, saf kan bir İngiliz vardı. Bütün İngilizler gibi ortadan ikiye ayırmıyordu saçlarını, son derece ağırbaşlıydı. Yolculuğumuzun başından beri hiç birimizle -hiç bir dilde- bir sözcük bile konuşmamış, gündüz hep okumuştuk. Ancak İngilizlerin dayanabilecekleri, İngilizlere özgü o ince baskılı, küçük bir kitaptan basını kaldırmamış; gece saat on olunca da çizmelerini ağır ağır çıkarmış, terliklerini giymişti. Besbelli, uzun yılların alışkanlığıydı bu, trende de degistirmek istememişti alışkanlıklarını. Çok geçmeden uyudu herkes; trenin düdüğü, tekerleklerin sesi uykusunu getiriyordu insanın. Ben oturuyordum, düşüncelere dalıp gitmiştim. Bu bölümün başındaki

28

da kurtarmam gerek; bu nedenle, bu düşüncelerimi gereksiz diye adlandıracağım ayrı bir bölümde vereceğim. Sizler sikila sikila okuyacaksınız onu; isteyenler de, gereksiz olduğu için okumadan geçecekler. Okuyucuya karşı çok dikkattir, insafli davranmalı çünkü; dostlarla daha bir siki fiki olabilir insan. Devam edelim:

29ÜNCÜ BÖLÜM Bütün bütün gereksizAslında düşünce falan değildi bunlar; bir çeşit bakıştı çevreye, elde olmadan görülen şeyler, hatta sunun bunun, daha çok da hiç bir şeyin üzerine kurulan hayallerdi. Önce geçmisse daldım; Fransız mantığı üzerine yukardaki özlü sözü söyleyen adamı düşünüyordum, bu özlü söz çok uzaklara götürdü beni. Zamanının büyük aydınlarından bu adam.

33Gerçi nedense ömrü boyunca Fransız kaftanı giydi. Hep, sövalye soyu olduğunu göstermek (oysa böyle bir şey yoktur bizde) evet, sövalye soyu olduğunu göstermek, bir de, Patyomkin'-in* bekleme odasında gururunu koruyabilmek için pudra sürdü yüzüne, kılıç tasidi ya, yurt dışına çıkar çıkmaz da Paris'i nefretle anmaya başladı; hemen verdi kesin kararını: Mantık yoktur Fransız'da, olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı. Yeri gelmişken söyleyeyim, kılıçtan, kadife kaftandan söz etmekle Fonvizin'e çıktığı sanmıyorsunuz ya? Aklimin ucundan bile geçirmedim böyle bir şeyi! Kaba kumardan yakasız köylü ceketini giyemezdi ya... Hele şimdi bile bazı beyler, tam Rus olmak, halkın içine girmek için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuşlarken (buldukları bu bale kostümü, Rus halk operalarında, yazma yemenili Lyudmina'larına vurgun Uslan'ların, sahneye çıkarırken giydikleri giysiyi andiriyor) evet, günümüzde bile bazı beyler, tam Rus olmak, halka yaklaşmak için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuşlarken o hiç giyemezdi köylü ceketini. Fransız kafta-

34

nini daha bir anlıyordu halk o zamanlar: Elbette, beydir o, bizim gibi giyinemez ya. Günümüzün toprak sahiplerinden biri, halka yaklaşmak için Rus giysisi giymiş, köylülerin bir toplantısına gitmiş. Onu uzaktan gören köylüler aralarında fiskosa başlamışlar: Kimdir su palyaço kilikli herif? Anlayacağınız, yaklaşıp mamam halka toprak sahibi.

Bir bey de söyle söylemişti bana:

- Hayır, hayır, hiç bir şeyde geri kalmayacağım. Mahsus keseceğim sakalımı, gerekirse frak bile giyeceğim. Kendi isime bakacak, onlara yaklaşmak istediğimi belli etmeyeceğim. Beylik yapacağım, kili kırk yaran, eli siki, hatta -baktım ki öyle olmak gerekiyor- sert, astığı astık kestigi kestik bir bey olacağım. Daha sayacaklardır beni o zaman. Her şey, başlangıçta kendini saydırmaya bağlıdır.

Vay canına l -diye geçirmistim içimden-. Adamin karsısındakiler düşmanı sanki. Bilmeyen de savasa hazırlanıyor sanır.

Son derece sevimli bir baskısı:

- Öyle ama -demisti-, aralarina girersem, toplanir yargilarlar beni hemen, geçmisteki bir suçum yüzünden kirbaçlanmama karar verirler. Halim nice olur o zaman?

İçimden, @Olsun varsin, ne çıkar! demek geldiği birden de tutmustum kendimi, dememistim. Korkmustum çünkü. @Niçin hflf çe-

35kiniriz bazı düşüncelerimizi açıklamaktan ?- diye düşündüm- Kirbaçlarsa kirbaçlasınlar, ne önemi var bunun? Sanat profesörleri durumdaki bu gibi değişiklikleri hayatın acı yani diye adlandırıyorlar yalnızca. Kisinin herkesten uzak yaşaması için yeterli bir neden midir bu acaba? Hayır, ya insanlarla hasırnesir yaşmalıdır kişi, ya da yapayalnız. Bazıları katlanamaz buna tabiCE, özellikle zayıf çocuklarla anneleri.

İçimden geçirdiklerimi söylesem, karsımdaki bağırırdı:

- İnsaf siz de yani! Çocuklarla annelerini ne karıştırıyorsunuz şimdi? Bir inek baskasının bahçesine girdi diye, durup dururken dünyayı ateşe vermeye benzerdi sizinki. Tüm insanlığı ilgilendiren bir olay yapıp çıktınız küçücük bir şeyi.

- Haklisiniz, kuskusuz, gülünç, evet hem gülünç, hem de pis bir şeydi bu. Bulasmak istemiyor insanın canı. Bunu söz konusu etmek bile utanç verici bir şey. Hepsinin cehennemin dibine kadar yolu var: Beni kirbaçlamasınlar da onlara ne yaparlarsa yapsınlar. Bana sorarsanız, toplumun yargısı ne olursa olsun, yerindedir, haklidir: Onu yargılama olanagını bulsalar bile, sevimli arkadasıma bir kirbaç bile vurmazlardı.

@Kardesler, bu adamın yaptığı alçaklığa karşılık para cezası verelim ona,

36

diye karar verdi Şçedrin'in* anlattığı il mahkemelerinden biri: @Alisik degildir adamcagiz kirbaç yemeye. Biz köylüler biliriz, onun tadını... Bu yazdiklarimi okuyan biri,

- Gericilik! -diye bağıracaktı- Kirbaç'ı savunmak ha! (Yemin ederim ki bundan, kirbaci savundugum anlamını çıkaracaklar olacaktır).

Bir baskası,

- İnsaf, nelerden söz ediyorsunuz böyle? -diyecektir-. Paris'i anlatacağınız, kirbaca atladınız. Nerede kaldı Paris?

Öteden başka biri,

- Saçmaladığınız farkında değilsiniz galiba ?-diye karısacaktır söze-, daha yeni duydunuz bu yazdiklarinizi, oysa geziye yazın çıkmıyorsunuz. Ta o zaman trende nasıl düşünmüş olabilirsiniz bütün bunları?

Cevabım hazırdir buna:

- Hakli olmasına haklisiniz ya, yazdiklarimin yaz izlenimleri üzerine kis notlari oldugunu unutuyorsunuz. Kis notlarına kışla ilgili bazı şeylerin de eklenmesi olagan değil mi? Üstelik Eydkunen'e yaklaşıırken - hatırlıyorum-, ana-

*Mihail Yevgrof Saltikof (Takma soyadı Şçedrin). Ünlü Rus hiciv yazarı (1826-1889). Sonra sorumlu yöneticisi olduğu @Anayurt Notlari dergisinde 1847'de yayınladığı @Eliskiler uzun hikfyesi yüzünden Vatka' ya sürüldü.

37yurt üzerine derin derin düşüncelere dalmistim. Oysa Avrupa'ya gitmek için bırakmıstım anayurdumu. Gene hatırlıyorum, kurduğum bazı hayaller de bunlara benzer şeylerdi. Daha çok sunu düşünüyordum: Esetli devrelerde Avrupa'nın ne gibi bir etkisi olmuştur üzerimizde? Uygarlığıyla konuk gelmişti bize daima; ne derece uygarlastırmıstı bizi? daha doğrusu, ne derece uzaklastırmıstı bizi uygarlıktan? Şimdi düşünüyorum da, pek boş şeylere yormuşum kafamı. Ama bölümün başında uyardım sizi, burada yazacaklarımın gereksiz olduklarını söylemistim. Sahi nerede kalmıstım? Evet! Fransız kaftanında. O getirdi beni buralara. İşte, böyle Fransız kaftanının biri de @Kolagasi ni yazmıstı zamanında. O devirde pek sevilmiştii Kolagasi. Patyomkin, @Canini versen, bundan iyisini yazamazsın Denis, demisti. Uyku sersemliğiyle söyle bir kipirda- misti yerinden sanki herkes. @Bos durmak, baskalarının gösterdiği yöne gitmek o zaman da mi tak demisti insanların canına? diye devam ediyordum düşünmeye elimde olmadan. O zamanki Fransız yol göstericilerden söz etmiyorum yalnızca: sırası gelmişken hatırlatmak istediğim bir şey daha var: Asiri derecede saf bir ulusuz biz, bunun tek nedeni de temiz yürek-liligimizdir. Sözelisi, boş oturuyor, oturuyor, sonra birden, birisi bir şey dedi, bir şey yaptı, üstümüze bir canlılık geldi, kendimize yapacak

38

is bulduk sanıp firliyoruz yerimizden. En küçük bir kuskuyu yoktur içimizde, artık inançla dopdolu-yuzdur. Bir sinek geçse yanımızdan, fil geçti sanıyoruz. Toylugu, açlığı da ekleyin buna... Kolagasi'nden hemen önce başladı bize bu -ama o zamanlar gözle görülmeyecek kadar küçüktü tabiCE- hflf da devam ediyor: Kendimize bir ugras bulduk mu cosup basıyoruz çigligi. Sevinçten çiglik atmayı, kendimizi paralamayı pek severiz. Ama iki yıl geçer aradan, suratimizi asip her birimiz bir köseye çekiliriz. Ne var ki, yüz kere bile yapsak aynı şeyi, gene de usanmaz, yorulmayız. Yabancıların yardımına gelince, Fonvizin zamanında bunun en kutsal, en uygar yardım olduğundan toplumumuzda hemen hiç kimsenin kuskusu yoktu. Şimdi de pek azdır tabiCE, kuskuyu edenler. Aydınlarımızın hepsi yabancı yardımdan yanadırlar. Heyecanlı savunucularıdır yabancı yardımın. Ama o zamanlar, evet o zamanlar her çeşit yabancı yardıma öylesine güveniliyordu ki,

daglari yerlerinden nasil oynatmadigimiz sasilasi seydir: Alaunsk yaylalarinin, Pargo-lovsk tepelerinin, Valdaysk doruklarinin hflf yerli yerinde olduklarini görüncé gözlerine inanamiyor insan. Öyle ya, o devrin bir ozani bir kahraman için söyle demiyor muydu:

Yaslandigi dag titrerdi. devam ediyordu sonra:

39Tepeleri tuttuğu gibi bulutlara firlatirdi.

Bir söz oyunu vardir burda kuskusuz. Yeri gelmisen söyleyeyim: Yalniz edebiyattan, sanat degeri olan edebiyattan söz ediyorum burada. Avrupa'nin yurdumuzdaki sürekli, verimli etkisini onun üzerinde izleyecegim. O zamanlar Kolagasi'ndan önce de, o devirde de basilan okunan kitapları söyle bir düşününce sevinçli bir gurur dolduruyor insanin için! Simdi, Kuz-ma Prutkof diyorlar, günümüzün gözbebegi, ilginç bir yazar var bizde. Bütün kusuru görülmemis derecede alçakgönüllü olması: Yapitlarini topluca yayinlamadi hflf. Yalniz çok eskiden, €agdas'ta Dedemin Anilari diye karmakarisk birtakim yazilari çikmisti. Düşünün bir kere, Katerina devrinden kalma bu yag tulumu yetmislik dede, Oçakof'da bulunduktan sonra yurda dönüp de anilarini yazmaya kalkirsarsa neler döktürmez... Yazarken kim bilir ne haz duymustur. Neler neler de görmüs! Bütün anlattigi birkaç fikraydi:

®Sövalye de-Monbagon'un zekice cevabi: Günün birinde sövalye de-Monbagon'un genç, güzel esi, kralin yaninda yüksek sesle sormus: ®Efendim, köpek mi kuyruguna baglidir, kuyruk mu köpege?

Hazircevapligiyle taninmis sövalye hiç bozulmadan, tersine, her zamanki so-gukkanliliğiyle cevap vermis:

®Hanimefendi, köpegi basindan oldugu gibi, kuyrugundan da tutarak götürmek yasak degildir hiç kimseye - Bu cevap pek hosuna gitmis kralin; sövalyeye armaganlar vermis.

40

Uydurma saniyorsunuz bunu, biliyorum, böyle bir olay olmamistir, diyorsunuz. Ama yemin ederim size, daha on yasimdayken, Katerina devrinin kitaplarından birinde söyle bir fikra okumustum. Ezberlemistim onu - öylesine sarmisti beni-hflf unutmadim:

Sövalye de-Rogan'in zekice cevabi: Sövalye de-Ro-gan'in agzinin çok pis koktugunu herkes bilir. Bir gün Prens de-Konde yataktan kalkarken o da oradaymis. Prens de-Konde söyle demis ona: ®€ekilin sövalye de-Rogan. Uzaklasin benden, çok pis kokuyorsunuz. - Sövalye hemen yapistirmis cevabi: ®Koku benden degil, sizden geliyor sayin Prens'im, yataktan daha yeni kalkiyorsunuz çünkü.

Bu toprak sahibini getirin gözünüzün önüne simdi. Eski bir askerdir, kolunun birini bile kaybetmistir belki savasta. Yüz kölesi olan yasli bir karisi, Mitrofanus ogullari vardir. Cumartesileri hamama gider, bayginlik gelene kadar kalir orada. Gözlüğü burnunun üzerine düsmüs, bu çesit fikralari -onlari gerçegin ta kendisi sayarak- büyük bir dikkatle satir satir okur. O zamanlar Avrupa'dan gelen bu haberlere gösterilen saf güven, verilen önem ne tuhaftir! Efendime söyleyeyim, ®Sövalye de-Rogan'in agzinin çok pis koktugunu herkes bilir mis... Kim bilirmis, niçin bilirmis ?Tam-bovsk ili ayilarından hangisinin haberi varmis bundan? Hem kim bilmek istiyormus bunu bakalim? Ama bu çesit bozguncu düşünceler viz gelir ihtiyara. Bu- ®zekice söylenmis sözler in

41sarayda bilindigine çocuksu bir içtenlikle i-nanir; bu da yeter ona. Hiç kusku yok ki, kolayca benzedik Avrupalılara o zaman (dis görünüs bakımından tabi€). Ruh yönünden onlara benzememiz için de hayli kirbaç sakladi... Ayagimiza ipek çorap geçirip, bir de peruk takip kiliç kusandik mi Avrupalı olacakiz saniyorduk. isin kötüsü, hosumuza da gidiyordu bu. Oysa gerçekte degisen bir seyimiz yoktu: Her seyi, agzinin pek pis koktuğu bile herkesçe bilinen de-Rogan'i bir yana koyup, gözlüklerini çikardiktan sonra usaklarini gene kirbaçlatiyordu yasli adam; ailesine sert davraniyordu gene; ufacik bir saygisizligi yüzünden, her yani kabarcaya kadar kirbaçliyorlardı gene ahirda komsu küçük toprak sahiplerini; büyüklere yaranmak için alçaklikta yarisiliyordu gene. Köylü bile simdikinden daha bir anliyordu beyleri: Daha az küçümsüyor-lardı onu, gelenekleriyle daha az alay ediyorlar, daha çok ilgileniyorlardı onunla. Simdiki kadar yabancı degillerdi ona, beyler daha bir az Alman'dilar. Gerçi pek yukardan bakiyorlardı, ama nasil bakmasinlardı... bey oldukları nerden belli olacakti? Ölünceye kadar kirbaç-lasalar bile, simdikinden daha bir iyi davraniyorlardı halka, daha az yabancıydılar çünkü o zaman. Sözü'n kisasi, bütün bu beyler basit, kütük gibi insanlardı; her seyi en ince ayrintisina dek öğrenmeye çalismazlar, eline geçeni

alir, çalar çirpar, kirbaçla adam döver, aciyarak omuz silker, ®insafli çocuksu bir ahlfsizlik içinde yasayıp giderlerdi. Bana sorarsanız, bu dedeler hiç de o kadar saf (de-Rogan' lar, Monbazon'lar konusunda bile) degildiler. Hatta pek büyükleri bazen kurnazmis bile, o zamanin Avrupa'dan gelen etkilerini daha bir iyi geçiriyorlarmis akil süzgecinden. Bütün bu olmayacak hayaller, bu ikiyüzlülük, bu Fransiz kaftanları, kol dügmeleri, perukları, kiliçleri, ipek çoraba giren bu hantal, kalın bacaklar; o zamanin Alman perugu takmis, postali giymis ufak tefek erleri, hepsi hepsi, - saniyorum-korkunç dalaverelerdi; asagidan, usakça bir yaltaklanisla sisirilmeydi. Öyle ki, bazen halk bile farkina varyyordu bunun, olup biteni anliyordu. İnsan kftip, düzenbaz ya da kolagasi olsa bile safça, acikli bir biçimde inanabilir gene de sövalye de-Rogan'in en ®üstün insan olduguna. Hiç bir seye engel oldugu yoktu bunun: Gvozdilof'lar eskisi gibi indiriyorlardı gene sopalarini: Patyomkin'imiz ve onun gibilerin, de-Rogan'larimizi evlerinin ahirlarında kirbaçlatmadıkları

kaliyordu bir; Monbazan'lar kol düğmeli elleriyle canlı, ölü demeden herkesin derisini yüzüyor, ipek çoraplı bacaklarıyla rasgele yere yapıştırıyorlardı tekmeyle; markizler boyunlarını kırmayı kahramanca göze alarak takla atıyorlardı saraydaki kabul törenlerinde.

42

43Sözün kisası, bu ismarlama, zoraki Avrupalılık Petersburg'dan -yeryüzünün, tarihinde en çok masal olan kentinden- başlamak üzere, inanılmayacak bir rahatlıkla yerleşmişti içimizde o zamanlar.

Ama durum değişti şimdi. Petersburg da aldı payına düşeni. Artık büsbütün Avrupalı-lastik, büyüdük. Gvozdilof bile incelmiş; sopa atmak gerekince kibar kibar vuruyor şimdi, bir Fransız burjuvası gibi davranıyor. Hele biraz daha zaman geçsin, güney eyaletlerinde yaşayan bÇer kuzey Amerikalı gibi, zencilerle ticaretin gerekliliğini bildiriyle savunmaya kalkışacaktır. Su bildiriyle savunma işi de Amerika'dan Avrupa'ya büyük bir hızla yayılıyor zaten. ®En sonunda gidiyorum oraya, gözümle göreceğim, diye düşünüyordum. İnsan, gözleriyle görüp öğrendiğini kitaplardan öğrenemez hiç bir zaman. Sirasi gelmişken, Grozdilof üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum: Fonvizin, Kolagası'ndaki en parlak tümceyi acaba niçin komedide soylu, yüce Avrupalılığın temsilcisi Sofiya'ya değil de; kolagasının, öylesine aptal, aptal olduğu kadar da görgüsüz, geri kafalı olarak yarattığı karısına söyletmiş? Oysa kadının ağzından çıkan ipe sapa gelmez her sözü o değil de, onun arkasına saklanmış başka biri söylüyordu sanki... Gerçeği söylemenin sirasi gelince de Sofiya değil, kolagasının karısı söyledi bunu. Öte yandan,

44

yalnızca katıksız bir aptal değil, değersiz bir kadın olarak da çıkarmıştır karsımıza. Ama gene de korkmustur bu tümceyi Avrupa kültürü almış Sofiya'ya söyletmekten; onun karaca-hil, aptal bir kadının ağzından çıkmasını daha bir olagan, sanat yönünden daha bir akla yatkın bulmuştur. Komedinin bu yeri hatırlanmaya değer işte. Hiç bir amaç güdülmeyen açık açık içtenlikle, hatta derin düşünmeden yazıldığı için son derece ilginçtir bu parça. Kolagasının karısı, Sofiya'ya şöyle diyor:

...Bizim alayın birinci bölümüne Gvozdilof adında bir yüzbaşı bakıyordu. Öyle hoş bir karısı vardı ki o kadar olur. Adam bazen durup dururken kızardı bir şeye -daha çok sarhosken olurdu bu-, Allah seni inandırın canımın içi, ayagının altına alırdı kadıncığı. Sopyayı rasgele yerine indirirdi de indirirdi. En olmadık bir şey için canını çıkarırdı zavallinin. Bakınca yüregim parçalanırdı, ağlardım.

Sofia: Böyle üzücü şeyleri anlatmayın bana lütfen efendim.

Kolagasının karısı: Sen bunu duymak bile istemiyorsun anacığım, düşün ki yüzbaşının karısı katlanıyordu! Böylece aydın Sofiya, sonradan edinilme duygululuğuyla, basit bir kadının karsısında saçmalamış oluyordu. Bu söz (daha doğrusu, cevap) Fonvizin'in en başarılı, en insanca, en... içten sözüdür. Toplumumuzun önde gelenleri arasında turfanda yetistirilmiş böyle çok aydın vardır. Turfanda yetistirilmiş olmalarını da pek çok severler bunlar, baskaca bir

45sey istemezler. Ama işin en ilginç yanı, Gvoz-dilof'un hflf sopa atmasıdır karısına. Yalnız eskisinden biraz kibar dövüyor onu şimdi. Gerçekten öyle. Eskiden bu işin daha bir gönülden yapıldığını söylüyorlar! Kimi seviyorsam onu döverim... Hatta, kadınların, sopa yemedikleri zaman huzursuz olduklarını söyleyenler bile var: Dövmedigine göre sevmiyor demektir. Ama ilkel, gelişmemiş, basit bir duyguydu bu. Uygarlastık artık, değiştik. Gvozdilof, gerekli olduğu için dövmüyor şimdi karısını; budala, yani geri kafalı olduğu, yeni düzeni anlayamadığı için dövüyor. Yeni düzende, sopadan çok daha etkili ceza çeşitleri de var hem. Gvozdilof üzerinde bu denli durmanın asıl nedeni, bizde onun üzerine hflf derin anlamlı, duygulu yazıların yazılmasıdır. Üstelik o kadar çok yazıyorlar ki, halka da gına geldi artık. Oysa bu yazılar olmasa da Gvozdilof, ölümsüz denebilecek derecede canlıdır bizde. Evet efendim, canlı ve sağlıklı, tok ve sarhostur. Şimdi bir kolu, bir bacağı yok; yüzbaşı Kopeykin gibi ®bir anlamda kan döktü. Karısının ®öyle hoş, öyle hoş bir kadın olduğu günler çok geride kaldı. Yaslandı, yüzü süzüldü, sararıp soldu; kirisiklar, istirahat porsuttu onu. Ama o, kolu bacağı kopuk yüzbaşı kocası hasta yatarken basucundan ayrılmamış, gözlerini kırpmadan sabahlara kadar hizmet etmişti ona; avutmaya çalışmış, gözyası

46

dökmüştü. ®Yigdim, erkeğim benim, diye ağlamıştı. ®İyi yürekli sahibim benim, kahramanım! Varsın bir yönden acıklı, içler acısı bir şey olsun bu, varsın olsun! Ama bir de öbür yönü vardır; Rus kadınının, her şeyi ba-gislayabilen engin sevgisini, Rus dünyasında bundan yüce bir şeyin olmadığını gösteren öbür yönü... öyle değil mi? Dahası var, Gvozdilof sarhosluğu bıraktı artık, bazen dövmüyor da karısını, yani eskisinden daha seyrek dövüyor, zamana uyuyor, arada bir tatlı sözler bile söylüyor karısına. Yaşlılığında anladı çünkü karısı olmadan yaşayamayacağını. Ekarının nerede olduğunu bilen bir insandır, burjuvadır. Ama şimdi de bazen dövüyor karısını: İçtiği zamanlar, ya da karısı tasalanmaya başladığı zamanlar, eski alışkanlığıyla... Kim ne derse desin, gene de bir ilerlemedir bu, insanın gönlünü rahatlatacak bir durumdur, bilirsiniz, gönlümüzün rahatlığına pek düşkünüzdür biz... Evet efendim, gönlümüz rahat artık, hem çok rahat. Gerçi hflf pek güzel değil çevremizdeki hayat, ama ne önemi var bunun! Biz , öylesine güzelsiz, öylesine uygarlattık, öylesine Avrupalılastık ki, yüzümüze baktıkça midesi bulaniyor halkın! Artık hepten yabancı, başka ulustan sayıyor bizi

halk; tek bir sözcüğümüzü, tek bir kitabimizi, tek bir düşüncemizi anlamıyor... ama ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Simdi halki da halkin olan her

47seyi de öylesine küçük görüyoruz ki, yepyeni, görülmemis bir tiksinti bile duyuyoruz ona. Monbazon'lar, de-Rogan'lar zamanında bile yoktu bu tiksinti. Ama, gene ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Üstelik nasıl da inanırız uygar olduğumuza, sorunları ne de yukardan bakarak çözü çözüveririz. Hem ne sorunlardır bunlar: Toprak, halk diye bir şey yoktur; ulus, belirli bir vergi sistemidir yalnızca; ruh da, tabula rasa*; gerçek insanın, toplum insanının sipsak yapılabileceği balmumu... Avrupa uygarlığını benimsediniz, üç bes de kitap okudunuz mu tamamıdır... Ne rahatiz simdi! gurur dolu bir huzur var içimizde. Hiç bir şeyden kuskumuz yok çünkü, bütün sorunları çözdük, imzamızı da bastık altına... Sözgelimi, kendini bizim gibi huzura rahata bırakmayıp bizlerin yüce kişiliğimizle yetinmediği, bunları kendine ülkü benimsemediği, bizden daha iyi, daha güzel bir şeyler aramak yürekliliğini gösterdiği için kendimize ne büyük bir güvenle hasladık Turgenyefi... Bizden daha iyi ha, aman Allahim! Evrende bizden daha iyi, daha kusursuz ne olabilir? Ama gününü gördü Bazarof yüzünden... Tam bir nihilist olduğu halde huzuru bulamayan, hep bir şeyler arayan (soyul bir yüreğin nitelikleridir bunlar) Bazarof nedeniyle hayli çatıldı ona. Aslında

*Lat., tabula rasa: sil bastan. 48

Kuksina yüzünden -Turgenyef'in Rus gerçeklerinden çıkarıp gözlerimizin önüne serdiği bu aydın kahramanı yüzünden bile-az papara yemedi. Kadın haklarına karşı durduğunu söyleyenler bile çıktı... Ama siz nasıl isterseniz öyle düşünün, gene de bir ilerlemedir bu. Halkın karşısında uygarlığın temsilcileri olarak öylesine bir onbasi kendini beğenmişliğiyle duruşumuz var ki, görmeğe değer: Ellerimiz kalçalarımızda, bakışımız çakmak çakmak, kuruldukça kuruluyor, yüzlerine tükürürcesine bağırıyoruz: @Pis köylü, ulus denen şey aslında bir vergi dağıtımından, geri kafalılıktan başka bir şey değilken ne öğreneceğim senden? Öyle ya, geri kafalılığa mi tutsak edecektik kendimizi yani! Ah Tanrım; tam yeri gelmişken... Baylar, bir dakika için tutalım ki gezimi bitirip yurda döndüm. İzninizle bir olay anlatacağım size: Bu sonbahar en ilerici gazetelerden birini almıştım elimde. Baktım: Moskova'dan bir haber. Başlık şöyle: @Barbarlık kalıntılarından biri daha (Ya da buna benzer başka şeydi. Ne yazık ki gazete yok yanımda simdi. Anlayacağınız, çok güçlü bir başlıktı.) Haberde, bu sonbahar Moskova'da bir sabah yaylı bir arabanın sokaklarda dolastığından söz ediliyordu, Arabada zılzurna sarhos, tiril tiril giysili, çöpçatan bir kadın varmış; naralar atıyor, bağıra çağıra sarkı söylüyormuş. Arabacının giysisi de incecikmiş; o da sarhosmuş, o da bir sarkı

49heciliyormuş ağzında! At bile kordonluymuş. Ama o da sarhos muydu, bilmiyorum. Sarhos olsaydı gerek. Çöpçatan kadının elinde, bes-belli, mutlu bir gece geçiren yeni evlilerden aldığı küçük bir bohça varmış. Gelen geçene gösteriyormuş onu. Bohçada, basit halk arasında devresi gün yeni evlilerin anne babalarına gösterilmesi gelenek olan giysileri varmış tabii. Çöpçatanı görenler katıla katıla gülüyormuş: Gülmeyecek gibi değilmiş doğrusu. Bu görülmemiş, @hflf, uygarlığın bunca başarısına karşın günümüze kadar süregelen barbarlıktan büyük bir öfkeyle, nefretle söz ediyordu gazete. Ne yalan söyleyeyim baylar kahkahalarla güldüydüm bu haberi okuyunca. Ah, lütfen ilkel giyinişi, hafif giysileri, örtüleri falan savunuyorum sanmayın. İğrenç bir şeydir bu, delilik, yabaniylik, slav kokar; biliyorum, itirazım yok. Ama çöpçatanın kötü bir niyeti yoktu öyle bağırıp çağırırken; tam tersine, açık yürekliliğinden, iyiyi, yüceyi, Avrupalılığı bilmediğinden, yeni gelini yüceltmek amacıyla bağırıp çağırıyordu. Buna gülmemistim ben. Birden hanımefendilerimizi, moda dükkanlarımızı hatırlamış, ona gülmüştüm. Hiç kuskusu yok ki, uygarlaşmış kibar bayanlarımız annelerine babalarına karşı ince giyimi savunmuyorlar artık; ama, söz gelisi, terziye söyle modaya uygun, zarif bir giysi ismarlamaları gerekince de, güzelim Avrupa giysilerinin bilinen yerlerine büyük bir ustalıklarla pamuk koymasını söylüyorlar! Niçin mi yapıyorlar bunu? Tabii ki güzel olsun diye, güzel pour paraitre.,* Dahası var: Onların kızları, okulu yeni bitirmiş, on yedi yaşındaki bu masum yaratıklar da biliyorlar pamuğu, her şeyi biliyorlar; onun ne ise yaradığını, özellikle nerelere, bedeninin hangi yerlerine konulacağını, hangi amaçla kullanıldığını biliyorlar hep... Gülererek, @Bu çabalar, bu özen, pamukla büyütmeye ilişkin bilinçli özen, diye geçiriyordum içimden, daha bir temiz mi sanki, daha bir akıllıca, daha bir dürüst mü? Saf bir inançla, böylesinin gerektiği, böylesinin daha iyi, daha dürüst bir davranış olduğu inancıyla anne babaya götürülen o sanssiz hafif giysinin kötü olduğu söylenemez aslında!...

Allahaskınıza dostlarım, uygarlığın bir ilerleme olmadığı, tersine, son zamanlarda Avrupa'da her çeşit ilerlemenin tepesinde kirbacın, cezaevinin bulunduğu üzerine bir söyleye başlayacağım korkusuna kapılmayın. Bizde uygarlığın gerçek, olagan gelişmenin yasala-riyle barbarca karıştırıldığını ispata kalkışacağımı da sanmayın. Uygarlığın Batıda bile ipliğinin çoktan pazara çıkarıldığını, ancak varlıkların (gerçi herkes ya varlıklidir orada, ya da varlıklı olmak ister) evet, ancak varlık-

*Görünmek için.

51lilerin, sırf paracıklarını kurtarmak için uygarlığı savunduklarını da söylemeyeceğim. İnsan ruhunun ne tabula rasa, ne de toplum insanının kalıpla dökülebileceği balmumu oldu-gunu da anlatmaya çalışmayacağım size. İnsana önce kişiliğin, sonra bilimin, daha sonra da özgür, dürüst bir yasayla, ulusal güçlerine inancın gerekli olduğunu falan da ispata kalkışmayacağım. Bizdeki ilericilerin (aslında çoğu ilericilikten çok uzaktır ya

neyse...) evet ne diyordum, bizdeki ilericilerin pamugu hiç de savunmadıklarını, ince giysiyi olduğu gibi onu da yerden yere vurduklarını bilmediğimi söyleyeceğimi de düşünmeyin sakın. Hayır, hayır, yalnız bir şey söylemek istiyorum su anda: Haberde hafif giysiler söyle bir yerilmekle bırakılmıyor, bunun barbarlık olduğu söylenip geçilmiyordu. Basit halka özgü ulusal barbarlığımız, soylu çevrelerimizin Avrupa uygarlığına taban tabana zit bir şey olarak seriliyordu göz önüne. Edepsizliği yazıda yapılan; yazar, iyi olduklarını söylediği insanların aslında belki de bin kere daha iğrenç, kötü olduklarının farkında değildi sanki; bizlerin eski kör inançlarımızı, bayagiliklarımızı daha da asirileriyle değiştirmekten başka bir şey yapmadığımızı bilmiyor gibi yazmıyordu yazıyı. Bize özgü köklü kör inançlarımız, bayagiliklerimiz görmezlikten geliniyordu. Halkın önünde, ellerimizi belimize koyup böylesine kurulmanın, üstelik yüzlerine

52

tükürüncesine konuşmanın flemi var mı?... İnsanın kendi kusursuzluğuna, baskalarını küçük görmeye hakkı olduğuna böylesine inanması gerçekten de gülünç, hem çok gülünç bir şeydir! Sonra, bunun inanç mı, halkı küçümseme mi, yoksa Avrupa uygarlığı karşısında duyulan akilsizca, kölece bir tapınım mı olduğunu da bilmiyoruz. Öyle olsa daha da gülünç olurdu zaten.

Ben de ne diye anlattım bunu sanki? Her gün binlercesiyle karşılaşıyorsunuzdur. Bağışlayın.

Ama benim yaptığım da doğru değil! İnanın ki doğru değil yaptığım! Dedelerden torunlara atladım çünkü hemen. Oysa aradakiler de var. €atski'yi* hatırlayın. Saf kurnaz dede de değildir o, elleri belinde dikilip her şeye karar veren, kendini beğenmiş torun da... €atski, bizim Rus Avrupa'sının çok değişik bir tipidir. Rusya'yi da, toprağını da seven ama,

İncinen duygularına bir köse...

arayip bulması gerektiğinde gene Avrupa'ya giden sevimli, heyecanlı bir tiptir. Kisacası, bir zamanlar çok yararlı olmuş, ama artık hiç bir işe yaramayan bir tip. Bir laf ebesidir o,

*Griboyedov'un @Akıldan Belf adlı oyununun kahramanı.

53bir palavracı, ama içtendir de, bir işe yaramadığına yürekten üzülür. Şimdi yeni kusakta yeniden dogmustur. Genç güçlerimize de, onun yeniden ortaya çıkacağına da inanıyoruz. Ama Famusof'un balosunda olduğu gibi asiri heyecanlı değil de magrur, güçlü, sevimli, seven bir insan olacaktır artık. Ayrıca, incinen duygularına aradığı kösenin Avrupa'da değil, belki de hemen burnunun dibinde olduğunu sezinleyerek, ne yapması gerektiği bilincine varıp onu yapacaktır. Bakın ne diyeceğim: Artık bizde herkesin uygarlık onbasisi olmadığına inandığım gibi, günümüzün yeni insanının halklığını da iddia edebilirim. Ama sonra sözedeceğim bundan. Şimdi €atski üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum. Bir şeye ermiyor aklım: Biliyorsunuz, zeki bir insandı €atski. Nasıl olmuş da bir iş bulamamış kendine bu zeki insan? Bunlar iki üç kusak iş bulamamışlardır zaten. Bir gerçektir bu, gerçeğe karşı bir şey söylenemez elbette, ama merak edip sorabilir insan. Zeki bir insanın ne zaman, hangi koşullar altında olursa olsun, kendine bir iş bulamamasına aklım ermiyor iste benim. Bu noktanın tartışmalı olduğunu söylüyorlar, ama ben inanmıyorum onun zeki bir insan olduğuna. Kisiogluna akıl, istediği bir şeye ermesi için verilmistir. Kilometrelerce yol yürürsün de hiç bir şeye yaramaz, ama amacına doğru yürürsen yüz adım atınca

54

hayli yaklaşmış olursun ona. Öte yandan bir adımda amacına erismek istiyorsan, akıl değildir seninki bence. Hatta @ehlikeyif derler böylesine. Zora gelemeyiz, adım adım yaklaşmaya alışıktır, bir adımda amaca ulaşmayı -ya da uçuruma gitmeyi- yeglerler. Bu da bir çeşit rahatlığına düşkünlüktür. Dogrusu, €atski de o zaman yurt dışına sivismakla akıllılık etti; biraz geç kalsaydı, batı yerine doguda bulurdu kendini... Bizde pek seviyorlar batıyı,-hiç değilse- sikistiler mi orada alıyorlar solugu. Bakın, ben de oraya gidiyorum iste. @Mais moi c'est autre chose.* Hepsini gördüm orada, yani çoğunu gördüm, o kadar çoklar ki, sürüsüne bereket... Incinen duygularına bir köse arıyorlar. Öyle olmasa bile, bir şey arıyorlar gene de. Famusof'un balosundan sonra €atski'lerin kusagi kadınli erkekli oraya dolustular; hem yalnız €atski'ler değildi dolusanlar: Moskova toptan gitmişti oraya. Emekli olup, hastalıklardan kurtulmak için kaplıcalara giden kaç tane Repetilof, Skolozub var orada şimdi? Natalya Dmitri-yevna kocasıyla oradadır yüzde yüz. Kontes Hlestova'yi bile her yıl götürüyorlar oraya. Hatta Moskova'dan da biktılar. Yalnızca Mol-çalin yok aralarında: O başka bir yön tuttu kendine, baba ocagında kaldı. Anayurduna, *@Ama bana gelince iş değişir. 55başka bir deyimle, dogup büyüdüğü topraklara adadı kendini... O denli yükseldi ki... Famu-sof'u evine bile sokmuyor: @Köyden tanisiyoruz canım, kentte selfm verilmez böylesine. İslar arasından bir iş bulmuş kendine. Petersburg'da oturuyor... basariya da ulasti. @Rusya'yi tanıyor, Rusya da onu. Evet, çok iyi tanıyor onu Rusya, uzun süre de unutmayacak... Artık susmuyor bile eskisi gibi, tersine, durmadan konuşuyor. Kitapları da düşürmüyor elinden... Neyse, birakalım onu şimdi. Bizimkilerin Avrupa'da mutlu yaşayabilecekleri bir köse bulmak umuduyla oraya gittiklerini söylüyordum; dogrusu, orada buradakinden daha mutlu olduklarını sanıyordum. Oysa yüzlerinde öylesine bir hüzün var ki... Zavallılar! O ne huzursuzluk, o ne telfstir! Hepsi de ellerinde birer gezi rehberiyle dolasiyorlar. Gittikleri her kentte görülmeye değer diye bilinen yerlere kosuyorlar hemen. Dogrusu, zorunluymuslar, görevleri öyle

gerektiriyormuş gibi, ulusal niteliklerini bırakmıyorlar gene de. Rehberde adı geçen her sarayı -üç pencere- olsa bile- görmeden geçmiyorlar. Moskova'nın, Petersburg'un en olagan evlerinin tipatip aynı olan @vali konaklarının birini kaçırmıyorlar; gözlerini alabildiğine açıp hayranlıkla bakıyorlar Rubens'in sigir etine, - rehberde öyle buyrulduğu için- bunun soylu bir güzellik olduğuna inanıyorlar. Rapha

56

el'in Madonna'sına kosuyor, budalaca bir merakla dikiliyorlar karsısında: Her an bir şeyin olacağını, birisinin yerden bitip onların hüznünü, bitkinliğini dağıtacağını bekliyorlar. Hiç bir şey olmayınca da, buna sasarak ayrılıyorlar oradan. Bu, görülecek şeylerden çok elindeki rehberde bakan; yeni, onun sasirtacak hiç bir şey beklemeyen İngiliz turistlerinin o kendine güven dolu, doğal merakına benzemez. İngilizler rehberde doğru bilgi verilip verilmediğine bakarlar yalnızca; söz konusu taşın ağırlığının, yüksekliğinin rehberde söylendiği kadar olup olmadığıyla ilgilenirler... Hayır, bizim merakımızda tuhaf, sinirli, tutkulu bir şey vardır. Hiç bir zaman hiç bir şeyin olmayacağına kesinlikle inanırız -ilk sinek yanımızdan uçup geçinceye kadar tabi(-; bir sinek uçtu mu ha başladı ha başlayacak diye sabırsızlanırsınız... Akli basında insanlardan söz ediyorum burada elbette. Ötekileri ne düşünelim: Tanrı korur öylelerini her zaman. Oraya bütün bütün yerleşmiş, ana dillerini unutmaya, Katolik papazlarını dinlemeye başlayanları da bırakalım bir yana. Ne var ki, hepsi üzerine birden sunu söyleyebilirim: Eydkunen'e ayak basar basmaz, sahibini yitiren küçük köpeklere benziyoruz hemen. Bunları sakadan yazdığımı sanıyorsunuzdur Tanrı bilir. Birilerini suçladığım kanisindedir belki de.

@Günümüzde toplumumuzun bunca sorunu varken siz çekip

57Avrupa'ya gidiyorsunuz! Köylü sorunu halledilmeye çalışılıyor, siz Avrupa'da yaşıyorsunuz! falan filan...

Ah, hayır, hayır, hiç de böyle bir şey demek istemiyorum. Baskalarını suçlamak bana mı kalmış? Bilirim haddimi ben. Hem kimi, niçin suçlayacağım? @Bir görev verilse bize, seve seve yaparız, ama yok, vermiyorlar. Biz olmadan da pek çok yapıyor her şey. Bos yer yok, işler tutulu. Durup dururken ne diye gidip burnumuzu sokalım? Gördünüz mü deyim? Burunlarını sokmayacaklarmış... Ezbere biliriz bu sözleri. Ama nedir bu? Nerelere geldim ben böyle? Avrupa'daki Rusları nasıl tanıdım bu kadar? Eydkunen'e yaklaşıyoruz daha... Sahi, geçtik Eydkunen'i. Aslında Berlin'i de, Dresden'i de, Köln'ü de, hepsini geçtik. Doğrusunu söylemek gerekirse hâl trendeyim; ama Eydkunen değil artık önümüzdeki kent, Arkelin'e yaklaşıyoruz, Fransa sınırındayız. Ah, ya Paris, evet ya Paris, ondan da söz edecektim biraz, unuttum! Bizim Rus Avrupa'sı çok derin düşüncelere daldirdi beni. Ama Avrupa Avrupa'sına konuk giden bir insan için bağışlanabilecek bir suçtur bu. Özür dilemeye de gelmez ya aslında. Gereksiz bir bölümdü bu çünkü.

58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Şimdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan @Fransız'da mantık yoktur sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşüncelerBizim kompartimana henüz gelen dört yeni yolcu -dördü de Fransız'dı- tepeden tırnaga süzerken soruyordum kendi kendime: @Yok canım, niçin mantıksız olsun Fransız'lar? Arkelin'den yeni kalkmıştık. Oradaki gümrük görevlilerini saymazsak, anayurtlarında karşılaştığım ilk Fransız'lar bunlardı. Gümrük görevlileri son derece kibar davranmışlardı yol-

61culara, çabucak bitirmişlerdi işlerini. Gülümseyerek girmiştim trene. Sekiz kişilik kompartimanda Arkelin'e kadar iki kişi yolculuk etmiş-tik. Ben, bir de alçakgönüllü, temiz yürekli, orta yaşlı bir İsviçreli. €ok iyi bir yol arkadaşısıydı İsviçreli, iki saat durmadan çene çalmıştı. Ama altı kişi oluştuk şimdi kompartimanda. Yeni yol arkadaşlarımızın gelmesiyle, benim İsviçrelinin birden susması pek sasirtti beni. Yarıda kesilen konuşmamıza devam etmek istediysen de, isteksiz, kısa cevaplarla geçtirdi sorularımı; basını çevirip pencereden dışarı baktı bir süre, sonra Almanca gezi rehberini çıkardı, okumaya daldı. Ben de ilgilenmedim onunla daha; sessizce, yeni yol arkadaşlarımızı incelemeye koyuldum. Tuhaf insanlardı bunlar. Eşyaları filan yoktu, yolculuğa çıkmış da benzemiyorlardı hiç. Yolcu olduklarını belli edecek ne bir çanta vardı yanlarında, ne de giyimleri uzaktan yakından andırıyordu yolcu giyimini. Üzerlerinde, bizim emirlerinin, ya da orta halli köy toprak sahiplerinin usaklarının giydiklerinden pek az iyi durumda, eski püskü ceketler vardı. Dördünün de gömleği kirli mi kirliydi. Pek parlak renkli kravatları da pisti. Birinin boynunda ipek bir esarp artığı vardı. On bes yıl aralıksız takıla ta-kıla sahibinin boynundan neredeyse yarım kilo yağ emmiş esarplardandı bu. Aynı adamın Kolunda da, fındık büyüklüğünde sahte pirlan-

62

ta taslı kol düğmeleri vardı. Gelgelelim, pek bir kuruluylardı adamlar. Dördü de hemen hemen aynı yaşlardaydı -otuz bes yaşlarında gösteriyorlardı- yüzden benzemedikleri halde, son derece andırıyorlardı birbirlerini. Bitkin görünüyorlardı. Hepsinin de -birbirinin aynı- bilinen o Fransız sakalı vardı. Bunların, feleğin çemberinden geçmiş insanlardan oldukları, uzun yıllar boyunca kendilerine -tatsız da olsa- çalışkan birer insan dış görünüşü edindikleri belliydi. Ayrıca, birbirleriyle tanıyorlar gibi de gelmişti bana; ama aralarında bir sözcük olsun konuştular mı, hatırlamıyorum. Bize, yani İsviçreliyle bana bakmak istemiyorlardı sanki. Umursamaz tavırlarla ılık çalarak yerlerine oturduktan sonra, ilgisiz, -ama inatla- pencereden dışarı bakmaya başlamışlardı. Ben de bir sigara yakmış, -can sıkıntısından- onları incelemeye koyulmuşum. Doğrusu, bir

soru kurcaliyordu kafami: @Neyin nesidir bunlar acaba? diye soruyordum kendi kendime. Isçi desem, işçi degildiler, burjuvaya da benzemiyorlardı pek, @Sakin emekli asker, a la demi solde* ya da bunun gibi bir sey olmasınlar? Aslında öyle uzun uzun ilgilenemedim onlarla. On dakika sonra bir istasyonda durdu tren,dör-

*Fransa'da I. imparatorluk subayı olup, Restorasyon döneminde açığa alınan subaylara verilen ad. 63dü de kalkıp, kompartimanın kapisini hizla çarparak çıktılar. Biz yolumuza devam ettik. Oralarda trenler pek beklemiyor istasyonlarda; iki, bilemediniz üç dakika durup kalkıyorlar. Yolculuk sikici olmuyor bu yüzden, yani gidecegi yere çabuk varıyor insan.

Yalnız kaldığımızda İsviçreli hemen kapadı rehberini, yanına koydu, gülümseyerek bakti yüzüme.

Konusmamıza devam etmek istedigini belliydi.

Yüzüne merakla bakarak,

- Adamların yolculugu pek kısa sürdü -diye başladım.
- O kadardır yolculukları zaten.
- Tanıyor musunuz onları?
- Onlar mı?... Polistiler... Sasırmıstım.
- Nasıl? -dedim-. Ne polisi?
- Basbayacı bildiğimiz polis... Anlamadığınızı sezinlemıstım zaten.
- Yani... çasit mi demek istiyorsunuz? Hflf inanamıyordum.
- Evet. Bizim için bindiler trene.
- Emin misiniz?
- Elbette! İlk gelişim degildir bu. Daha gümrükte, pasaportlarımıza bakarlarken gösterdiler bizi onlara, adımızı falan söylediler. Bizimle biraz yolculuk etmek için bindiler trene.
- Bizi orada gördükten sonra bir de kom-

64

partimanımızda yolculuk etmeleri ne diye gerekti? Daha istasyonda göstermişler bizi onlara, öyle söylüyorsunuz.

- Ancak adımızı, soyadımızı bildirdiler. Oysa yetmez bu. Ama şimdi en küçük ayrıntılarımıza varıncaya kadar tanıyorlar, biliyorlar bizi: Yüzlerimizi, giysilerimizi, esyalarımızı, kısacası, her şeyimizi... Sizin kol düğmelerinizi gördüler. Sigara paketinizi çıkardınız, onu da gördüler. Anlayacağınız, küçük ayrıntıların hepsini biliyorlar şimdi. Paris'te kaybolabilirsiniz ortadan, adınızı degistirebilirsiniz. -Kusku e-dilecek bir insansanız tabiE-. İste bu ayrıntılar sizi bulmalarına yardım edebilir o durumda. Bu bilgilerin hepsini indikleri istasyondan telle bildirecekler Paris'e. Gereklı yerde @ne olur ne olmaz diye saklayacaklar bu bilgileri orada. Ayrıca, otel yöneticileri de, otellerinde kalan yabancıların en küçük ayrıntılarını bildirmek zorundadırlar polise.

Saskınlığım geçmemıstı hflf.

- Peki ama bir kişi yetmiyor muydu da dört kişi geldiler? -diye sordum.
- €ok boldurlar burada onlar. Bugün yabancı az galiba, çok olsaydı her kompartimana dagılırlardı.
- İnsaf edin yani siz de, baslarını çevirip yüzünüze bile bakmadılar adamlar. Disarı baktılar hep.
- Merak etmeyin, her şeyi görmüşler-

65dir... Bizim için gelip oturdular buraya çünkü.

@Ah iste -diye geçirdim içimden-, kimi mantık yoktur Fransız'da der; kimi çasit olduğunu söyler. İsviçreliye yan gözle kuskulu kuskulu bakarak (utanarak itiraf ediyorum bunu) söyle geçirdim içimden: @Asıl çasit olan sensin galiba canım; iyi numara yapıyorsun. Ama inanin ki bir an kapıldım kuskuya, hemen geçti. Tuhaftır ama elden ne gelir; düşünceler kendiliginden geliyor insanın aklına...

İsviçrelinin söylediği yalan degildi. İndiğim otelde en küçük ayrıntılarına kadar her şeyimi hemen not edip gereken yere bildirdiler. Ayrıntılarla ufak tefek seylerin not edilmesi sırasında insan, otelde kaldığı sürece attığı her adının, her hareketinin titizlikle izleneceği duygusuna kapılabilir. Ne var ki, birinci keresinde pek sikistirmadılar beni, söyle üstünkörü yazdılar. Otel defterinde sorulan soruları saymıyorum tabiE, kimin nesi olduğunuz, nereden geldiğiniz, niçin geldiğiniz, nasıl geldiğiniz, vb. sorulur bu defterlerde; her soruya cevap vermek zorundasınız. Ama, sekiz günlüğüne Londra'ya gidip döndüğümde, önce kaldığım Hotel Coquillier,'de yer bulamayınca kaldığım otelde çok daha içten davrandılar bana. Hotel des Empereus'du adı. Her bakımdan geleneklere daha bir bağlı görünüyordu. Otel sahibiyle karısı çok iyi insanlardı. İkisi de yaşlıydı. Son derece kibardılar. Müsterilerine

66

karsi olaganüstü iyi davranıyorlardı. Otele geldiğim günün aksami otel sahibinin karısı koridorda yakaladı beni, yazıhaneye buyur etti. Kocası da oradaydı; ama oteli yaşlı kadının yönettiği belliydi. Kibarca,

- Bagıslayın -diye başladı-, bazı bilgiler gerek bize de...
- Vermıstım ya istediğiniz bilgileri... pasaportum sizde.

- Öyle ama... votre ,tat?*

Bu @votre ,tat? dedikleri çok karışık bir şeydir bence, hiç bir zaman gitmemistir hosuma. Ama ne söyleyebilirim? Gezmen desem, çok soyut bir sözcük bu. Homme de lettres** de basit kaçıyor.

Otel sahibinin karısı,

- İyisi mi propri,taire*** yazın -dedi-, bildiginiz gibi doldurun. En iyisi öyle.

Kocasi onayladı:

- Ah, evet, en iyisi bu.

- Oldu. Simdi de Paris'e niçin geldiginizi söyleyin.

- Geziye çıktım, bir süre kalacağım.

*Durumunuz ? **Edebiyat adamı. ***Mülk sahibi.

67- Him... evet,pour voir Paris* Boyunuzu söyler misiniz mösyö?

- Nasil yani?

- Boyunuzu bilmiyor musunuz?

- Görüyorsunuz, orta boyluyum.

- Evet mösyö, orta boylusunuz... Ama daha bir ayrıntili söyleseniz iyi olacak... Bence... Öyle sanıyorum ki...

Yasli kadın, ne söyleyeceğini bilmeden devam ediyor, bir yandan da bakisiyle kocasına onun bu konuda ne düşündüğünü soruyordu.

Kocasi, boyumu göz kararı ölçtükten sonra,

- Asagi yukari benimki kadar -dedi.

- Ne için gerekli size bu? -diye sordum. Yasli kadın deftere boyumu yazarken,

- Ah, dedi, çok ge-rek-li.

@Gerekli sözcüğünü kibarca uzatmisti. Devam etti:

- Simdi, mösyö, saçlarinizi söyleyin, Sari... him... oldukça açık sari...

Saçlarimin rengini de yazdi deftere. Sonra kalemi masaya birakip ayaga kalkti; dudaklarında son derece sevimli bir gülümseme, yanima gelirken,

- Suraya gelin lütfen mösyö -dedi-. İki adım yaklasin pencereye. Gözlerinizin rengine bakmam gerek. Him... açık kahverengi...

*Paris'i görmek için.

68

Gene kocasına bakarak, onun düşüncesini sordu. Birbirini çok sevdikleri belliydi. Kocasi, asiri ilgili, hatta telfsli,

- Daha çok griye çalıyor -dedi. Kasimin üzerini göstererek karısına göz

kirpti.

- Voilf.*

Neyi gösterdiğini anlamistim hemen. Alnimda küçük bir yara izi vardır; karisinin bu küçük belirtiyi de not etmesini istiyordu.

Sınav sona erince yasli kadına,

- Simdi de ben sorayım izninizle -dedim-, gerçekten istiyorlar mi sizden bu bilgileri?

- Ah, mösyö, çok ge-rek-li bu!... Kocasi basini evet anlamına sallayarak,

pek inandırıcı bir sesle,

- Öyle, mösyö! -diye dogruladı.

- Ama H'tel Coquilli,re'de sormadılar bana bunları.

Yasli kadın kesin,

- Olamaz -dedi-. Basları belfya girer sonra. Haberiniz olmadan ölçüp biçmişlerdir sizi. Yüzde yüz not etmişlerdir her şeyinizi, yüzde yüz. Biz müşterilerimize karşı içten, açık yürek-liyizdir; akraba gibi yasarız onlarla. Siz de seveceksiniz bizi. Göreceksiniz...

Kocasi atıldı heyecanla,

- Evet mösyö!...

*İste.

69Yasli adam duygulanmisti.

Sonra onları tanıdığım kadariyle,son derece dürüst, sevimli bir kari kocaydı bunlar. A-ma @ge-rek-li sözcüğünü hiç de özür dileme, ya da durumu hafifletme anlamına kullanmıyorlardı. Bu sözcük zorunluluk anlamı taşıyordu onlarca; kendilerinin düşünceleriyle de asagi yukari uyusan bir zorunluluk...

Paris'teydim iste.

70

BESİNCİ BÖLÜM VaalEvet, Paris'teyim iste... Ama size özellikle Paris üzerine çok şey anlatacağımı sanmayın sakın. Hem sanırım, onun üzerine Rusça o denli çok şey okumussunuzdur ki, bikmissinizdir artık. Sonra, siz

de bulundunuz orada, belki de benden çok daha iyi gördünüz her şeyini. Sunu da söyleyeyim, yurt disındayken rehberle dolasmaktan da, geziye çıkmis bir insanın uy-73ması gereken yasalara, zorunluluklara uymaktan da son derece nefret ederim. Bu yüzden bazı yerlerde öylesine seyleri görmeden geçtim ki, söylemesi bile ayıp. Paris'te de oldu kaçırdığım seyler. Söylemeyeceğim bunların neler olduğunu, ama yalnızca sunu söyleyeceğim: Bir sıfat buldum ben Paris'e, bunun yerinde bir sıfat olduğunu savunmaya da hazırım. Yeryüzünde en dürüst, en erdemli kent Paris'tir. O ne düzendir öyle! O ne usluluktur! İlişkiler kesin çizgilerle belirlenmiş, sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Her şeyin güvenliği sağlanmış, benzerlerinden ayrılmıştır. İnsanlar rahat, son derece mutlu yaşıyorlar orada! Rahat, mutlu olduklarına kendilerini inandırmışlar da... Bundan ötesi yok. Ama öyle olduğuna inanmıyorsunuz siz; abarttığımı, kötü yurtseverliğimin etkisinde kalarak iftira ettiğimi, böyle bir şeyin olamayacağını haykırıyorsunuz. Ama hak verin dostlarım: Notlarımın daha birinci bölümünde uyardım sizi; belki de korkunç seyler uyduracağımı, saçmalayacağımı söylemistim. Neyse, bırakın beni de devam edeyim. Ayrıca, yalan söylesem bile, bunu, doğru söylediğime yürekten inanarak söyleyeceğimi de biliyorsunuz. Bence yeter de artar bile bu kadari. Hadi serbest bırakın beni artık.

Evet, pek ilginç bir kent Paris. O ne konfor, -rahat yaşamaya hakkı olanlar için- o ne 74

rahatlık öyle! O ne düzen, sonra o ne -nasıl demeli- düzen huzuru öyle! Dönüp dolasıp düzene geliyorum hep. Dogrusu, biraz daha ileri gitseler, bir buçuk milyonluk Paris, sessizliğe, düzene bogulmuş Alman kasabalarına, sözgelimi Heidelberg'e dönecek. Olacagina bakın... Heidelberg'in büyüğü olamaz mı sanki? O ne düzene girisi! Yanlıs anlamayın beni. Hiç önemi olmayan-sözün gelisi tabi dis düzen değil bu yalnızca; içten, ruhtan gelen büyük bir düzen. Paris -isteyerek sanki- daralıyor, seve seve küçülüyor, gülümseyerek büzülüyor. Bu konuda -sözgelimi- Londra çok gerilerde kalır! Topu topu sekiz gün kaldım Londra'da; bu kent -hiç değilse distan- parlak birtakım görünümleri olan, apaçık, planı düzensiz bir kent izlenimi bıraktı bellegimde. Her şeyi öylesine büyük, birbirinden öylesine kesin özelliklerle ayrılmış ki! Bu ayrılığın içinde kolayca aldanabilir bile insan. Her değişiklik, her ayrı özellik, hemen yanındaki karsitiyle pek bir uzlaşmış, anlaşmış, el ele yürüyorlar. Birbirlerine karsit oldukları halde silip atmıyor biri ötekini. Her biri inatla savunuyor kendini -ilk bakışta anlaşılıyor bu- bildiği gibi yaşıyor. Birinin ötekine karıştığı, engel olmaya çalıştığı yok. Ama öte yandan aynı inatçı, bagnaz, hatta eskimis savaş orada da sürüp gidiyor. Batıda filizlenen hep beraber yasama, bir topluluk yaratıp karıncalar gibi örgütlenme

75düşüncesini yok etmeye yönelen savastır bu. Birbirini yememek için karıncalara benzemeyi bile göze alan düşünceyi ortadan kaldırmak için sürdürülmektedir bu savaş! Öte yandan, Paris'te olan şey orada da göze çarpmaktadır: Umutsuzluğun doğurduğu, statuquo'dan ayrılmamaya duyulan aynı çilgin öz'em orada da vardır; tüm isteklerini, umutlarını etle koparıp atmak içinden, geleceğini -belki en ilericileri-ninkinde bile inancın eksik olduğu geleceğini- lanetlemek, Vaal'e* tapmak... Sözcüklerin parlaklığı heyecanlandırmazın sizi: Ancak önde gelen, düşünebilen insanların ruhunda bilinçli olarak görülür bütün bunlar; toplumun büyük kalabalığının atılımlarındaysa bilinçsizdirler, içgüdüselidirler. Sözgelisi Paris'te burjuva, bunun böyle gerektiğine bilinçli olarak inanır, pek de hosuna gider inanmak; hatta bunun böyle gerektiğinden kuskular ederseniz döver sizi. Kendine olan bütün güvenine karsin, hflf bir şeyden korktuğu için döver. Gerçi aynı durum Londra'da da var, ama görünüm çok daha engin, çok daha ezicidir orada! Dis görünüşte bile ayrılır Paris'ten Londra. Gece gündüz kaynasip duran o deniz gibi uçsuz bucaksız kent, makinelerin ugultusu, evlerin

*Eski Filistinlilerin, Finikelilerin, Suriyelilerin dilinde ®Hükümdar, ®Efendi anlamına gelen bu sözcük İncil'de bu ulusların Tanrısı anlamına kullanılır.

76

damlarına (neredeyse altlarına da) döşenen o demirler, o gözüpeklilik, beceriklilik, aslında burjuva düzeninin doruğu olan görünüşteki o karışıklık, suyu zehirli akan o Thames, taskömürü dumani yüklü o hava, o görkemli parlak kentin, Whitechapel gibi o korkunç köseleri -halk yarı çıplak, aç, yaban Edir oralarda-, milyonlarca insanıyla, dünyanın her yerine uzanan ticaret kollarıyla City, piril piril saray, evrensel sergi... Gerçekten de görmeye değer bir sergi bu. Dünyanın dört bir kösesinden bunca insanı buraya toplayip tek bir sürü yapan ulu gücü hissediyorsunuz burada; yüce düşünceler geliyor aklınıza; burada amaca çoktan varıldığını, utkunun, görkemlin burada olduğunu hissediyorsunuz. Hatta, bir şeyden korkmaya baslıyorsunuz sanki. İstediginiz kadar ileri düşünceli olun, gene de bir korku dolduruyor içinizi. ®Erisilen ülkü bu olmasın sakın? diye geçiriyorsunuz içinizden. Son bu değil mi acaba? İncil'de sözü edilen ®tek bir sürü bu olmasın? Bunu gerçeğin kendi sayıp artık susmak gerekmiyor mu acaba? Bütün bunlar öylesine görkemli, öylesine utku dolu, öylesine gururludur ki, solugunuz kesilmeye baslar. Dünyanın her yanından buraya sessizce akan milyonlarca insana -bu kocaman sarayda uslu uslu, gürültüsüz, inatla toplanan bu insanların hepsinin düşüncesi aynıdır- evet, bu milyonlarca insana bakarken,

77burada son ve kesin bir şeyin gerçekleştiğini hissediyorsunuz. Incil'den bir sahnedir bu sanki, Babil'i hatırlatır size, Apokalypsis'te anlatılan mucizelerden biri gözler önünde gerçekleşiyor sanırsınız. Teslim olmamak, gördüklerinizin yarattığı izlenime boyun eğmemek, gerçeğe tutsak olmamak, Vaal'e tapmamak, sözün kisasi, önünüzdekileri içinizde yasattığınız ülkü diye bellememek için yüzyıllar boyunca dallanıp budaklanmış, güçlenmiş bir ruhsal direncin gerektiğini hissediyorsunuz...

Ama @Saçma bunlar -diyeceksiniz-, sinir bozukluğunun doğurduğu bir sayıklama, abartma. Hiç kimsenin aldirdiği yoktur buna, ülkü diye benimsediği de... Hem sonra, açıklık kölelik kötüdür daima; karsit düşüncüyü, kuskuyu içten içe en iyi körükleyen onlardır. Oysa, zevk için gezip tozan karni tok, sirti pek beyler elbette Apokalypsis'te anlatılan mucizelerin gerçekleştiğini hayal edebilirler; olayları büyütür, heyecanlanmak için gördükleri her şeyden güçlü duygular çıkararak sınırlarını yatıştırabilirler elbette... O zaman söyle cevap veririm size: - Pekflf, tutalım ki dekordu beni etkileyen.Ama bu büyük dekoru yaratan ruhun ne denli magrur, ne denli güçlü olduğunu görseydiniz; onun, zaferine, üstünlüğüne ne denli gururla inandığına tanık olsaydınız ürpertirdi sizi bu gurur, inat, körlük. Bu magrur ruhun

78

tutsağı insanlar için yüreginiz sizlardı. Böylesine bir büyüklüğün, egemen ruhun böylesine sonsuz gururunun, bu ruhun yarattıklarının böylesine görkemli sonunun karsısında çoğu zaman aç bir ruh da donakalır, durulur, boyun eger; kurtuluşu içkide, uçarılıkta arar, sonra bunun böyle olması gerektiğine inanmaya baslar. Gerçek, ağırlığını koyar ortaya, toplum duygusuzlaşır, uyusur insanlar; kuskuculuk dogsa bile, karamsar bir kuskuculuktur bu, kurtuluşu nefretle anarak arayan bir kuskuculuk. Oysa Londra'da insanlar, ayıkken, dünyanın hiç bir yerinde göremeyeceğiniz kadar kalabalık, değişik bir durumda çıkarlar karsınıza. Çok sey anlattılar bana bu konuda. Sözgelimi, cumartesi geceleri yarım milyon işçi, çocuklarıyla beraber sokaklara dökülür, kentın bazı bölümlerinde toplanıp sabahın besine kadar eğlenirmiş, yani hayvanlar gibi yer içer, geçen haftanın acısını çıkarırmış. Bütün bir hafta ağır kosullar altında çalışarak, küfrederek biriktirdikleri paranın hepsini alıp götürürmüş bu eğlenceler. Kasap, bakkal dükkânlarında uçlarına gazlı bez sarılı kocaman mesaleler yanyor böyle geceler; sokak isil isil oluyor. Bu beyaz zenciler için balo veriliyor sanki. Halk açık gazinolarda, sokak ortalarında toplanıyor. Yiyip içiyorlar. Meyhaneler saraylar gibi donatılmıştır. Herkes zilzurna sarhostur, ama nese yoktur bu sarhoslukta; hüznü, ağır,

79tuhaf kaçacak derecede sessiz bir sarhosluk... Size elem veren bu kuskulu sessizliği arada bir küfürler, kanlı dövüşler bozuyor ancak. Herkes kör kütük sarhos olmak, her şeyi unutmak için birbiriyle yaris ediyor.. Kadınlar da kocalarından geri kalmıyorlar, onlarla beraber içtikçe içiyorlar; çocuklarsa annelerinin, babalarının arasında yerlerde yuvarlanıp duruyorlar. Böyle bir gece saat ikide yolumu yitirdim de, binlerce kederli sarhosun arasında, isaretle yolu sorarak -İngilizce bir tek sözcük bilmiyorum çünkü- uzun süre dolastım durdum. En sonunda buldum yolumu, ama gördüklerimin etkisinden üç gün kurtulamadım. Halk her yerde halktır; ama burada her şey öylesine büyük, öylesine açık seçik ki, o ana kadar ancak hayal ettiğiniz şeyi dokunarak hissediyorsunuz sanki. Halk degildir asil gördüğünüz burada, bilincin kiskirtılarak, düzenli, uysalca yitirilmesini görüyorsunuz. Bütün bunlara bakarak, bu toplumun daha uzun süre yaşayamayacağını; onlara palmiye dali, beyaz giysi vermeyi kesmelerinin yakın olduğunu sezinliyor, hissediyorsunuz. Kendileri de biliyor bunu zaten, birtakim yeraltı örgütleriyle ölçlerini alıyorlar toplumdan... Bir insanın bu çeşit örgütlere girecek kadar aptal olmasına sasiyoruz biz; bunda bizim toplum düzenimizden bir kaçış, inatçı, bilinçsiz bir uzaklaşma olduğunu anlayamıyoruz da onun için sasiyo-

80

ruz. Kurtuluş adına, ne pahasına olursa olsun, bizden nefretle, korkuyla bir kopustur bu. İnsanoglunun söylenenden kovulan, yapayalnız bırakılan bu milyonlarca insan, ağabeylerinin onları attıkları toprağın altındaki karanlıkta birbirlerini ezerek, el yordamıyla buldukları birtakim kapıları çalıyor, kapkaranlık yerin altında havasızlıktan boğulmamak için bir çıkış deliği arıyorlar. Kendini bulmak, her şeyden -insanlıktan bile- kurtulmak için son bir çabadır bu. Kendini bulmak, bizlerin yanında olmamak için...

Londra'da bu kalabalığa benzeyen -gene böylesine çok, Londra'dan başka hiç bir yerde göremeyeceğiniz- bir şey daha gördüm. Esyalar falan da pek bir değişik burada. Londra'ya gidip de, gece hiç degilse bir kere Haymarket'e çıkmayan olmaz. Kentin, geceleri bazı sokaklarında binlerce genel kadının kaynastığı bir bölümüdür burası. Sokaklar, bizde artık hiç bir anlami olmayan gazlı mesalelerle aydınlatılır. Aynalarla, altınla donatılmış gözkamastirici gazinolar vardır her adım bası. İgne atsanız yere düşmez bu gazinolarda. Bu kalabalığa girmek bile korkunç bir şeydir. Tuhaftır da bu kalabalık. İçleri geçmiş kocakarılar da, karsılarında insanın çarpılmış gibi du-ralayacağı dilberler de omuz omuzadır bu kalabalıkta. Güzellikte İngiliz kadınlarıyla boy ölçüebilecek kadın var midir bilmem... Hepsi

81sokaklara dolusmustur. Yaya kaldırıma sigmaz da sokaga tasarlar. Av pesindedirler; karsılarına çıkan her erkeğe rezilce saldırlar. En pahalısından pırl pırl giysilerle eski püskü, yamalı giysiler de, gençliğin diriliğiyle yasliligin pör-sümüslüğü de yanyanadır burada. Bu korkunç kalabalıkta sarhos bir serseriyle, soylu aileden gelen bir zengin kucak kucagadır. Küfürler, kavgalar, bağırıp çağırmalar duyulur bir yandan; öte yandan

ürkek bir dilber, insanin içini gıcıklayan fisilteli bir sesle akilli uslu konusur. Hem bazen ne güzeller oluyor aralarında! Yüzü sanki çini mürekkebiyle çizilmiş dilberler... Hatirliyorum, bir @Casino ya girmistim bir gece. Gürültülü bir müzik tirmaliyordu kulaklari; dans ediyorlardi. €ok kalabalikti içersi. Salonun, odaların dösenisi son derece güzeldi. Ne var ki hüzün, neseliyken de bırakmıyor İngiliz'leri; pek bir cidd€ hatta asik yüzü dans ediyorlar. Figür yapmaları yasak sanki. Yukarda, balkonda bir kız ilisti gözüme, olduğum yerde dondum kaldım bir an: ömrümde böylesine soylu bir güzellik görmemistim. Küçük bir masada genç bir adamla oturuyordu. Delikanlinin, gazinolara pek ugramayan zengin bir centilmen olduğu belliydi. Kızın pesinde uzun süre kosmustu belki de; en sonunda burada görüşmeye karar vermişlerdi... €ok az konusuyordu genç adam; konuşması da kesik kesikti. Asil söylemek istediğini söyleyemiyor-

82

du sanki. Sik sik susuyorlar, uzun süre hiç konuşmuyorlardi. Kız da pek bir durgundu. Yüz çizgileri kibar, zarifti; güzel, biraz magrur bakisinde gizli, mahzun, hatta düşünceli, kederli bir sey vardı. Yanılmıyorsam veremliydi. Bu mutsuz kadınlar kalabaligidan yücelerdeydi o, yüzde yüz yücelerdeydi: İnsanin yüzü bir sey ifade ederse, kesinlikle söylüyorum bunu... Genç adamın ismarladığı cin'i içiyordu. En sonunda kalktı genç adam, kızın elini sikti, ayrıldılar. Adam çıkıp gitti gazinodan; kız da -soluk yanaklarında içkinin olusturduğu pembelik- yürüdü, müsteri avına çıkmış kadınların arasına karıştı. Haymarket'de, küçücük kızlarını ise getiren anneler gördüm. Daha on, on iki yaşında kız çocukları kolunuza yapıyor, onunla beraber gitmeniz için yalvarıyor size. Hatirliyorum, bir gün sokakta, kalabalığın arasında en çok altı yaşında bir kız çocuğu gördüm. Üstünde yırtık pırtık bir entari vardı. Yalınayakti. Bitkin, perisandı. Entarisinin yırtık yerlerinden gözükten bedeni yer yer morluklarla kaplıydı. Akli basında degildi sanki; gidecek bir yeri yokmuş gibi yürüyor, yürürken -Tanrı bilir neden- bir saga bir sola yalpa vuruyordu. Belki de açtı karni. Hiç kimsenin basını çevirip baktığı yoktu ona. Ama beni asil sasirtan, kızın yüzündeki sonsuz hüzün, umutsuzluktu. Böylesine küçük bir yanagin bu denli nefretle, bu denli umutsuzluk-

83la dolu olduğunu görmek pek tuhaf, korkunç bir seydi. Sari saçları darmadaginikti, basını, derin düşüncelere dalmış gibi bir o yana bir bu yana sallıyordu. Ciliz kollarını yürürken iki yana açıyor, birtakim hareketler yapıyordu onlarla; sonra birden çıplak göğsüne bastırıyordu... Durup yarım siling verdim ona. Gümüş parayı aldı, gözlerimin içine yaban€, ürkek bir merakla bakti, sonra ansizin dönüp -parayı geri alacağım korktuğu için olacak- var gücüyle kaçmaya başladı. Kim ne derse desin, ilginç seyler bunlar... Gene bir gece, bu. düsmüş kadınlar, eglenceye dalmış insanlar kalabalığı arasında, kalabalığı aceleyle yarıp geçmeye çalışan bir kadın durdurdu beni. Siyahlara bürünmüştü; basında, yüzünün yarısından çoğunu örten bir sapka vardı; yüzünü iyice görmedim bile. Yalnız gözlerimin içine diktığı bakisini hatirliyorum. Kirik dökük bir Fransızcayla bir seyler söyledi, anlayamadım ne dediğini. Küçük bir kfgit sikistirdi elime, hızla uzaklastı yanımdan. Bir gazinonun penceresinden sokaga düşen isikta baktım kfgida: Dört köse, burus burus bir kfgit parçasıydı bu. Basimevinde basılmış; bir yüzünde, @Crois-tu cela?* yazıyordu; öteki yüzünde @Ben, kisioglu için dirildim, onun için yasiyorum... gibi bilinen

*@Buna inanıyor musunuz?

84

birkaç dize. Kabul edin, bu da oldukça ilginç bir sey. Sonra öğrendim: Burnunu her yere sokan, yorulmak bilmez inatçı bir Katolik propagandasıymış bu. Kfh böyle kfgitler dagıtılıyormuş sokaklarda; kfh, Incil'den, kutsal kitaplardan bölümler alınarak hazırlanmış kitaplar... Bedava dagıtıyorlarmış onları, zorla veri-yorlarmış insana, sokakta gelip eline sikistirip kaçıyorlarmış. Bu isi yapan erkekli kadınlı binlerce kisi varmış. Ustaca yürütülen kurnaz bir propaganda bu. Katolik papazları, yoksul işçilerin acınacak durumdaki ailelerini kendileri arayıp bulur, bu ailelerin içine girerler. Sözelimi, rutubetten vicik vicik dösemeye serili pili pirtinin içinde yatan bir hasta bulur. Hastanın açlıktan, soguktan yabanileşmiş çocukları da, aç - çoğunlukla sarhos- karisi da çevresinde toplanmışlardır. Papaz hepsinin karnini doyurur, giydirir onları, odalarının sobasına odun alır, sonra hastayla ilgilenmeye başlar, ilfç getirir ona; ailenin yakın dostu olur, en sonunda da hepsini Katolik yapar. Ne var ki, hasta iyileştikten sonra tekme tokat kovulduğu da olur. Ama yılmaz o, baskalarını aramaya koyulur. Oradan da kovulsa, gene katlanır, ama sonunda düşürür agına bir aileyi. İngiliz papazları yoksullarla ilgilenmiyorlar. Onları kiliseye bile almıyorlar, oturacakları kanepenin kirasını verecek paraları yoktur çünkü.

Nikfh kıymak hayli pahalıya patladığı için işçilerin

85-genel olarak yoksulların hepsinin- evliliği yasa disidir. Sirasi gelmişken söyleyeyim: Bu kocaların çoğunluğu karılarını pek kötü dövüyorlar; sakatlıyorlar onları, ateste iyice kızdırdıkları ocak demirleriyle oralarını buralarını daglıyorlar. Ocak demirini kullanmayan pek azdır. Gazetelere geçen aile kavgalarında, yaralama ya da öldürme olaylarında ocak demirinin adı daima geçer. Çocuklar daha büyümeden çıkarlar evden, kalabalığa karışır, ana babalarının yanına bir daha dönmezler. İngiliz papazları, piskoposları magrur, magrur oldukları kadarda zengindirler. Ekmek elden su gölden, bey gibi yasar; gönülleri rahat, semir-dikçe semirirler. Pek çalimlidirler. Bilgileridir de. Dürüstlüklerine gurur dolu, cidd€ bir inançları vardır. Kürsüye çıkıp durgun, kesin bir dille dinsel öğütler vermeye, göbek bağlamaya, yalnız zenginler için yaşamaya hakkı

oldugundan kuskusu yoktur hiç birinin. Zenginlerin, varlıklarının dinidir bu; saklamıyorlar da öyle olduğunu. Hiç değilse akıllıca, gizli kapaklı yani olmayan bir davranış... Kendilerine körü körüne inanan bu din profesörlerinin pek değişik bir eğlenceleri var: Misyonerlik diyorlar adına. Yeryüzünü karış karış doluyor, bir vahşeti hak yoluna getirmek için Afrika'nın balta girmemiş ormanlarına dalıyorlar. Gelgelelim Londra'da, onlara verecek paraları olmadığını bildikleri milyonlarca vahşeti gör-

86

mezlikten geliyorlar. Ne var ki zengin İngiliz'ler, para babaları pek bağlıdır dinlerine. Karamsar, küskün, değişik bir dindarlıktır bu, İngiliz ozanlar, tasradaki Protestan papazlarının yüzyıllık çınarlarla, saksılarla çevrili evlerinin güzelliğini, papazların tertemiz karılarını, mavi gözlü sarışın kızlarının soylu güzelliğini övmeyi yüzyıllardan beri pek benimsemislerdir nedense.

Ama gece sona erip de gündüz olunca aynı magrur, çatik kaslı ruh gene geriye kanatlarını büyük kentin üzerine. Gece olup bitenler de endişelendirmiyor onu, gündüz çevresinde gördükleri de. Vaal hükmünü sürdürüyor, kendisine boyun eğilmesini bile istemiyor, gücünden kuskusu yok çünkü. Kendine güveni sonsuzdur. Sırf basından savmak için, bir düzen sadakası veriyor sakın, küçümser bir tavırla. Bu yüzden, kendine güvenini sarsmak imkânsızdır. Sözelimi Paris'te yaptıkları gibi, hayatın vahşet, kuskulu, endişe verici bazı yanlarını saklamıyor kendinden Vaal. Yoksulluk, istirap, toplumun homurdanması, kafasızlaşması hiç mi hiç telâf edemiyor onu. Bütün bu kuskuyu verici, kötü görünümlerin onun yanbasında, açıktan açığa yaşamasına -onları küçümseyerek- izin veriyor. Parisli gibi ödeleceği istirap çekmiyor. Her şeyin yolunda olduğuna kendi kendini zorla inandırmaya çalışmıyor. Uykusunu boş yere kaçırmama-

87)lan için -Paris'te yaptıkları gibi- yoksulları uzak yerlere saklamıyor. Parisli -üzerine gelen avcılardan saklanmak isteyen devekusu gibi- basını kuma sokmayı pek sever. Paris'te... Ama ne yapıyorum ben? Paris'e gelmedim ki daha!... Tanrım, ne zaman alacağım bir şeyi söyle sırasıyla anlatmaya?...

88

ALTINCI BÖLÜM Burjuva üzerine Niçin burada hep siner bu; niçin ufulanmak birbirine girercesine sıkışmak, sessizce ortadan yok olmak ister. @Yokum ben, yeryüzünde yokum; bir köseye sındım, saklandım, lütfen geçip gidin beni görmeden, farketmeyin beni, farketmeniz bile, görmezlikten gelin lütfen, basınızı çevirip geçin!...

91- Peki ya, kimden söz ediyorsunuz böyle? Kimdir sinen?

- Kim olacak, burjuva.

- İnsaf siz de yani! Kraldır o, her şeydir, le tiers-etat c'est tout,* siz de gelmiş, siner diyorsunuz!

- Evet, efendim, peki niçin imparator Napolyon'un arkasına saklandı öyleyse? Eskiden pek sevdiği o parlak sözcükleri niçin unuttu millet meclisinde? Geçmişte olan bir şey kendisine hatırlatıldığında niçin hiç bir şeyi hatırlamaya yanaşmıyor, kolunu sallıyor? Baskaları onun yanında bir şeyi isteme yürekliliğini gösterdiğinde niçin telâfı kapılıyor, etekleri tutusuyor? Akılsızlığından, budalalık edip bir şey istediğinde niçin hemen ürperiyor, tövbe etmeye başlıyor? @Tanrım! Ne yaptım ben böyle? Sonra da, suçunu bağışlatmak için uzun süre çalışıp çaballıyor... Niçin, insanın yüzüne bakarken söyle söylemek istiyor sanki, @Bugün küçük bir dükkânda bir şeyler yapıyorum iste, Tanrı izin verirse yarın da ufak tefek bir şeyler yaparım; ama öbürsü gün, yüce Tanrım kismet ederse... Dünyalığımı bir ayak önce söyle güzelce koysam bir yana, sonrada apr,s moi le d,Luge. ** Niçin yoksulların hepsini bir yere yigdi da, ülkede yoksul-

Tiers-etat her şeydir. **@Benden sonra tufan.

92

luk diye bir şeyin olmadığına inandırmaya çalışıyor herkesi? Beylik edebiyatla niçin yetiniyor? Dergilerinin parayla satın alınmış olmadıklarına kendini inandırmayı niçin öylesine çok istiyor? İspiyonlara bu kadar çok para harcamaya niçin razı oluyor? Meksika bilim gezisine karşı bir sözcük söyleme yürekliliğini niçin gösteremiyor? Niçin tiyatro oyunlarında kocaları hep soylu, varlıklı gösteriyorlar da, karılarının sevgililerini öylesine baldırıçıplak, yersiz yurtsuz, himayesiz? Ya bir yerde tezgâhtardirlar, ya da aklıktan solugu kokan sanatçılar.... Evli kadınların, kocalarına sadık, yürekte bağlı olduklarını, tiyatro salonlarındaki mutlu, parlak yaşayışın devam ettigini, pot-aufeu'nun* hıfı en soylu ateste kaynadığını, saç taranışının da, insanoglunun düşünebileceği en iyi biçim olduğunu niçin sanıyor? Bu saç biçimi konusunda karar kendiliğinden, hiç görüşmesiz, öylesine kesin verilmistir ki, bulvarlardan perdeleri inik paytonlar pespese geçtikleri, ilginç ihtiyaçların giderilebileceği yerlere adım bası rastlandığı, kocalarının ceplerine göre kadınların giysileri çok çok pahalı olduğu halde, verilmistir karar bir kere, kime ne? Peki ama niçin böyledir bu? Çok kolay: Öyle olmasa, karar kesin olmasa en iyiye, en üstüne henüz varılmadığı, Paris'in henüz dünyanın cenneti

*Sebzeli, etli bir Fransız yemeği. 93)olmadığı düşünülebilirdi sonra: baskaca bir şeyin daha istenebileceği, burjuvanın da, savundugu, herkesi sokmaya çalıştığı düzeni beğenmediği gelebilirdi akla; toplumda,

düzeltilmesi gereken aksaklıkların olduğunu söyleyecek çıkabilirdi. Kimse farkına varmasın diye -Tanrı korusun böyle bir felâketten- çırne-sindeki delikleri iste bunun için mürekkeple boyuyor burjuva! Bayanlarsa konfet yiyor, kiritiyorlar yalnızca. Öyle ki, Petersburg'un bazı bölümlerinde Rus hanımefendileri de -onları ölesiye kiskandıklarından- güzel, ince ayaklarını gösteriyor, bulvarlarda son derece zarif hareketlerle eteklerini kaldırıyorlar. Mutluluk için daha ne ister kisioglu? Bugünkü koşullar altında @Kadın, Kocası ve Sevgilisi gibi roman adlarının olamayacağını nedeni de budur iste; çünkü sevgili yoktur, olamazda; Paris'te bunlar-sevgililer-denizde kum gibi olsa (aslında belki daha da çöktürler) gene de yoktur böyle bir şey, olamaz da; karar öyle verilmistir çünkü bir kere, çünkü her şey soyluluktan pırl pırl parlamaktadır. Öyle olması, parlaması da gerekir zaten. Gece on bir kadar Pale-Royal'deki saraya bakınca heyecandan gözleri yasarır insanın. Binlerce koca, karlılarıyla kolkola dolarsılar orada; fiskiyenin sesi duyulur; terbiyeli, sevimli çocukları kosup oynarlar çevrelerinde; fiskiyenin sesi duyulur; tekdüze hisirtisi Heidelberg'i, huzur dolu.

94

ölümsüz bir şeyi hatırlatır. Hem bir fiskiye yoktur Paris'te hisirdayan. €ktür bu fiskiyeler, hepsi de aynı hisirtiyi çıkarır; huzur verir insana bu hisirti, yüregini hafifletir.

Paris'te bir gereksinmedir erdem, bitmek bilmeyen bir gereksinme. Günümüzde cidd€, ağırbaşlıdır Fransız; sık sık duygulanır bile. Öyle ki, hflf bir şeyden korkmasını anlayamıyorum. Jacques Bonhomme'nin* öylesine para döktüğü, Fransa'da gelistikçe gelişen gloire militaire'ye** karşın, hflf korkmaları sasilasi şeydir. Parisli, pazarlık etmeyi pek çok seviyor; ne var ki, pazarlık ederken de, dükkfnında sizi soyup söğana çevirirken de kfr amacıyla değil -oysa eskiden böyleymiş- erdeminden, en kutsal bir gereksinmesinden yapıyor bunu. Dünyalık biriktirmek, elden geldigince çok mal sahibi olmak... Şimdi Parislinin kitabında ahlfk kurallarının oturduğu temel bunlardır. Aslında eskiden de böyleydi, ama şimdi, günümüzde -nasıl söylemeli- ulu bir kutsallık havası vardır bunda. Eskiden, sayıları az da olsa, paradan başka birkaç şeyin daha önemi vardı; öyle ki, parasız, ama bazı özellikleri o-lan bir insan da biraz saygı görebilirdi; oysa şimdi adam yerine koymuyorlar parası olma-

*Bu ad, Fransa'da, toprak sahibi anlamına kullanılır.

**Asker€ zafer.

95yani. Günümüzde ceplerini doldurmalı insan, olabildigince çok mal sahibi olmalı ki saygı görmeyi umabilsin çevresinden. Yoksa yalnız çevresinden değil, kendinden bile saygı bekleyemez kendine. Parisli, ceplerinin boş olduğunu ' biliyorsa, kendi kendine değer vermez; hem kalbinin sesini dinleyerek, bile bile, inanarak değer vermez, kendi kendini adam yerine koymaz. Paranız varsa -yalnız paranızın olması yeter buna- akıl almaz şeyler yapmanıza izin verirler. Zavallı Sokrat aptal, aptal olduğu kadar da zararlı bir palavracıdır; bu nedenle yalnızca tiyatrodaki saygı duyulur ona; çünkü burjuva erdeme tiyatrodaki saygı göstermeyi nedense pek seviyor hflf. €ok tuhaftır bu burjuva denilen insan. Paranın en yüce erdem, kisioglunun görevi olduğunu açık açık söyler, öte yandan da soylulugun doruğunda görür kendini. Bütün Fransızların dış görünüşü sasilacak derecede soyludur. Öz babasını size üç metelige satacak kadar sütü bozuk bir Fransız bile o anda -babasını satarken- öylesine gösterislidir ki, ne söyleyeceğinizi, nasıl davranacağınızı sasırırsınız. Bir şey almak için bir dükkfna girin, tezgfhhtarların en acemisinin, en degersizinin bile soylulugu karşısında ezilirsiniz. Bizim Mihaylovski tiyatrosunda subdit superflu* modelligi yapan

*Gereksiz incelik.

96

tezgfhhtarların ta kendileridir bunlar. Bir tuhaf olmuştunuzdur, tezgfhhtara karşı suçlu hissedersiniz kendinizi nedense. Sözgelimi on frank harcamak niyetiyle girmisinizdir dükkfna, oysa lord Devonsir gibi karşılımlardır sizi. İçiniz sizler; lord Devonsir falan olmadığınızı, kendi halinde, basit bir insan, geziye çıkmış bir insan olduğunuzu, topu topu on franklık bir şey almak için dükkfna girdiğinizi söylemek, anlatmak istersiniz. Gelgelelim, gözlerinin içi gülen, ruhu tertemiz delikanlı -öylesine soylu bir görünüşü vardır ki, kendinizi bir alçak sanırsınız karşısında!- evet, bu temiz yüzlü, pırl pırl delikanlı on bin franklık eşyaları sermeye koyulur önünüze. Bir anda tezgfhhin üzerini doldurmuştur sizin için. Zavallıya ne çok iş çıkardığınızı düşünürsünüz yüzüne bakarak. @Benden sonra bütün bunları toplamak için kim bilir ne kadar uğrasa-cak? diye geçirirsiniz içinizden Bet suratınızla, bunca kusurunuzla, cebinizde o iğrenç on frankınız, böylesine bir markiyi rahatsız ettiğiniz için kızarsınız kendi kendinize... Hem orada, tezgfhhin önünde geçer bütün bu düşünceler aklınızdan, kendinizi küçük görmeye baslırsınız. O anda cebinizde niçin daha çok değil de ancak yüz frank olduğuna üzülürsünüz, kaderinize küsersiniz. Bakışınızla özür dileyerek çıkarıp tezgfhhin üstüne atarsınız yüz frankınızı. Gelgelelim önemsiz yüz frankınızın

97karşılığı olan mali yüce gönüllülükle sararlar size; verdiginiz huzursuzluğu, neden olduğunuz telfsi bağışlarlar. Siz de bir an önce oradan toz olmaya çalışırsınız. Otel odanıza gelince, on frank yerine yüz frank harcadığınıza pek sasarsınız. Bulvarları arsinlerken, ya da büyük tuhafiyeye mağazalarının öylesine çok olduğu Rue Vivienne'de dolarken kendi kendime düşünmümdür kaç kere: @Bizim Rus hanımefendilerini salacaksın buraya... Neler yapacaklarını Ovlof, Tambovsk -daha birkaç tasra- ilinin tezgfhhtarları, dükkfn

sahipleri çok daha iyi bilirler... Ruslar, dükkfna girdiklerinde denizde kum onlarda para izlenimi bırakmayı pek severler nedense. Ne var ki, İngiliz kadınları gibi utanmaz, sikılmaz yaratıklar da vardır yeryüzünde. Bir Adonis'inya da Wilhem Tell'in onlar için dükkfndaki bütün malları getirip tezgfhin üzerine yigmalardan mahcup olmak söyle dursun, bir de -ah, korkunç bir şeydir bu!- evet bir de, on frankçik için pazarlığa girmeleri yok mudur... Ama Wilhem Tell de bos değildir hani: Öcünü almasını bilir; bin bes yüz franklık degersiz bir sal için on iki bin frank alarak kibarca soyar onu; ama öylesine kibardır ki bunu yaparken, beriki seve seve verir parayı, gülümseyerek çıkar dükkfndan. Buna karsın, burjuva erisilmez soyluluga tutkundur. Tiyatroda yalnız dürüst, örnek insan-lar göstermelisiniz ona. Gustav piril piril par-

98

lamalidir soyluluktan; burjuva da duygulanır, ağlar karsısında. Erisilmez soyluluk olmazsa rahat uyuyamaz bile. Bin bes yüz yerine on iki bin frank almasına gelince, bu görevidir onun: Erdeminden almıştır. Hirsizlik igrenç bir şeydir, alçaklıktır; kürekdir cezası. €ok şeyi bağışlamaya hazırdır burjuva, ama hirsizliği dünyada bağışlamaz; siz ya da çocuklarınız açlıktan ölseniz bile çalmaya hakkınız yoktur. Ama erdeminizden çalışırsanız akan sular durur tabi€; yürekte bağışlar sizi o zaman. Faire fortune* istiyorsunuz demektir, mal sahibi olmaya çalışıyorsunuz; yani doğanın yasasına uyuyor, insanlık görevinizi yapıyorsunuz. Bu nedenle ceza yasalarında çirkin amaçla -yani bir parça ekmek bulmak için- yapılan hirsizlikle yüce erdem için yapılan hirsizlik kesin çizgilerle ayrılmıştır birbirinden. Sonuncusunun hiç bir cezası yoktur, tesvik bile edilir, inanılmayacak derecede de örgütlenmiştir.

Peki ama niçin -dönüp dolasıp aynı soruya geliyorum gene-, evet niçin hflf bir şeyden korkuyor gibidir burjuva, içinde büyük bir kuskusu vardır sanki? Nedir onu huzursuz eden? Yazarlar, palavracılar mı? Sanmam, istese bir tekmede hepsinin tozunu atar çünkü. Sağduyunun delilleri mi? Ama biliyorsunuz, sağduyu gerçeğe yenilmiştir; dahası var, sağduyulu,

*Zengin olmak.

99Bilgili insanların kendileri de şimdi sağduyunun delili diye bir şeyin olamayacağı, aslında sağduyu diye bir şeyin olmadığı görüşünü savunuyorlar. Soyut mantığın insan yaradılışına uymadığını; Ivan'ların, Petrofların, Gustav'ların mantığının yasadığını; katıksız sağduyunun hiç bir zaman var olmadığını, bunun on sekizinci yüzyılın tutarsız, asilsiz bir uydurması olduğunu söylüyorlar. Kimden korkuyor öyleyse? İşçilerden mi? Ama işçiler de ruh yönünden birer özel mülkçüdürler. Bütün emelleri mal mülk sahibi olmak, elden geldigince çok para biriktirmektir. Doğal özellikleri budur. Kolay kolay kazanılmaz doğa! özellik dedimiz şey. Yüz yıllar boyunca eğitilmenin, yugrulmanın sonunda elde edilir. Kisinin ulusal özellikleri degismez öyle kolayca; kisi ruhuna, kanma işlemiş, yüz yıllardan beri edindiği alışkanlıkları kolay kolay bırakamaz. Toprak sahiplerinden mi korkuyor öyleyse? Olamaz. Fransız toprak sahipleri büyük özel mülk sahibidirler, hem varlıklı hem de kafasız; yani özel mülkten yana olanların hayal ettikleri en iyi, en güzel mülk sahibi. Komünistlerden mi yoksa? Sosyalistlerden mi? Doğrusu, zamanında hayli palazlanmış bunlar. Burjuva, ruhunun derinliklerinde küçümsüyor onları, küçümsüyor, a-ma gene de korkuyor. Evet, bunlardan korkuyor iste hflf. Oysa ne var korkacak? Öyle ya, Abb, Sieyes ünlü eleştiri kitabında burjuva-

100

nin her şey olduğunu söyledi nasıl olsa... ®Tiers,-tat dedikleri nedir? Hiç bir şey. Ne olabilir? Her şey. Onun dediği gibi de oldu. O zaman söylenenlerden bir tek bu sözler gerçekleşti, yalnız onlar kaldılar. Sieyes'in sözlerinden sonra söylenenlerin hepsi sabun köpüğü gibi yok olup gittiği halde burjuva hflf inanmıyor sanki. Gerçekten de: Hemen ondan sonra Liberte, galit, franternit,* ilfn ettiler. €ok hoş. Nedir liberte? Özgürlük. Ne özgürlüğü? Herkese, yasalar çerçevesi içinde her istediğini yapabilmesi için esit hak. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca. Özgürlük herkese birer milyon veriyor mu? Hayır. Milyonu olmayan insan nedir? Milyonu olmayan insan, her istediğini yapan değil, her istenenin yapıldığı insandır. Ne anlam çıkıyor bundan? Su anlam çıkıyor. Özgürlükten başka bir esitlik daha vardır. Yasalar önünde esitlik. Yasalar önündeki bu esitlik üzerine söylenebilecek tek şey sudur: Bu esitliğin simdiki durumu her Fransız için yüzkarasıdır. Ne kalıyor geriye? Kardeşlik. Bu çok önemlidir iste, doğrusunu söylemek gerekirse Batıda karşılaşılan en büyük engel de budur. Batılı, kardeşlikten insanlığı ileri götüren en yüce, en büyük güç diye söz eder; ama, gerçekte kardeşlik diye bir şey yoksa,

*Özgürlük, esitlik, kardeşlik. 101onu hiç bir yerde bulamayacağını anlayamıyor. Ne yapmalı? Ne pahasına olursa olsun, kardeşliği kurmalı önce. Ama bakıyorsunuz, kardeşlik kurulacak bir şey değil; çünkü kendiliğinden doğar o, doğanın kendinde bulunur. Oysa Fransızların, daha doğrusu, genel olarak batılıların yaradılışında kardeşlik duygusu görülmemiştir; kisisel bir başlangıç, bir kendini koruyuş vardır onda; bir yükselme isteği, herkesten başka olma tutkusu, kendine her şeyden, herkesten çok değer verme vardır bu yaradılıştaki. Kendine böylesine değer veren insanda kardeşlik duygusunun bulunmaması doğaldır elbette. Neden mi? Çünkü kardeşlikte, gerçek kardeşlikte ayrı kişilik yoktur. Ben yoktur, kisi kendisiyle esdegerde olan öteki insanlarla kisisel hakkı için cenklesme-lidir; bu öteki insanlarda da kendiliklerinden, bu hak isteyen kişiliğe, bu Ben'e gelmeli, o daha istemeden, onu kendileriyle esdegerli, esit haklı saymalıdırlar. Dünyadaki

her sey kadar deger vermelidirler ona. Ayrica, bu bas-kaldiran, hakkini isteyen kisilik her seyden önce kendinin Ben'i olmalıdır; bütün varligini topluma adamali, karsilik olarak hakkini istemedigi gibi, bu hakkini hiç bir kosul öne sürmeden vermelidir. Oysa batili, böyle bir seye alisik degildir: Savaşla almaktan yanadir istedigini, hakkini savunur, pay/asmak ister... bu nedenle de kardeslik dogmuyor iste. Degise-

102

bilirler elbette! Ama binlerce yilda olur ancak böyle bir degisiklik; çünkü gerçektelebilmeleri için, bu çeşit düşüncelerin önce kisinin kanina, iligine islemesi gerekir. @Ne demek istiyorsun yani -diyorsunuz bana-, mutlu olması için insanın kişiliği mi olmamalıdır? insanın kurtuluşu kişiliginin olmamasında mıdır? Hayır, hayır, tam tersine; değil kişiliği olmamak, kişilik sahibi olmalıdır insan mutlu olması için, hem de şimdi Batıda belirlenenden çok daha yüksek bir kişiliği olmalıdır. Anlatayım: Kisinin, tüm varlığıyla kendini topluma seve seve, bilinçli olarak, gönülden adaması -bence- kişiliğin son derece geliştiğine, çok güçlü olduğuna, hiç bir etkeni umursamadığına delildir. Baskaları ugruna canını gönüllü vermek için çarimiha, atese yürümek ancak kişiliğin alabildiğine güçlü, gelişmiş olması durumunda gerçekleşecek bir davranıştır. Kısık olmak hakkından en küçük bir kuskusu kal-mamis gelişmiş bir kişilik -baskaları da onun gibi olsun mutluluğa ersin diye-, kişiliğini topluma adamaktan başka bir sey yapamaz zaten. Doganın yasadır bu. Olganın her insanın yaradılışında vardır aynı sey. Ama ince bir iplik vardır burada; kopmasıyla her seyin bir anda çatırdamasına, param parça olmasına neden olabilecek incecik bir iplik. Evet: Bunu yaparken küçük de olsa, kişisel bir çıkar beklemek felfket getirir. Sözelimi: Her se-

103yımle insanlığa adıyorum kendimi; öyleyse tamamen, çıkar gözetmeden, @kendimi adıyorum topluma, toplum da kendini bana adamalı düşünceğini aklın ucundan geçirmeden adamalıyım kendimi, İnsan kendini öyle adamalı ki, her seyinı vermeli, hatta buna karsilik ona hiç bir sey verilmemesini, hiç kimsenin onun için zarara ugramamasını istemeli. Nasıl olur bu? İyi ama, beyaz ayiyi aklına getirmemeye benzer bu. Kendi kendinize söz verin beyaz ayiyi düşünmeyeceğiniz, yere batısaca, inadına her an gelir aklınıza.. Ne yapmalı öyleyse? Hiç bir sey yapılamaz.. Bunun kendiliğinden olması, kişinin yaradılışında bulunması gerekir. Bütün ulusun ruhunda filizlenmeli; kısacası, kardeslik duygusu, sevgi olmalı ulusun yaradılışında... sevmeli. Kisi kendiliğinden yönelmeli kardesliğe; içindeki bir güçbirliğe, uzlaşmaya itmeli onu. Hem ulusunun yüzyıllar boyu çektiği acılara, benliğine sinmiş karacahillige, barbarlığa karsin itmeli onu bu güç; yüzyıllar boyu çekilen köleliğe, başka budunların saldırılarına karsin... Sözü'n kısası, kardeslik gereksinmesi kişinin yaradılışında olmalı, onunla beraber gelmeli dünyaya; ya da çağlar boyu benimsemeli onu, içine sindirmeli. Kardeslik dedimiz bu kavramı nasıl açıklayabiliriz? Söyle: Ayri her kişilik hiç bir zorlama olmadan, hiç bir çıkar gözetmeden söyle demeli topluma: @Birlik oldu-

104

gumuz zaman güçlüyüzdür ancak; gerekliyse size, bütün varlığımle, her seyimle alın beni; yasalarınızı yayarken beni düşünmeyin, hiç tasa etmeyin beni, her hakkımı size veriyorum, istediğiniz gibi kullanın beni lütfen. Her seyimi size vermek, sizi iyi görmek benim için mutlulukların en büyüğüdür. Yeter ki siz yataın kardesliği, ben seve seve yok olurum. Öte yandan, toplum da söyle söylemelidir: @Sen gereğinden çok veriyorsun bize. Verdini almamak hakkımız da yok, bunun seni mutlu ettiğini söylüyorsun çünkü, ama senin mutluluğun için yüregimiz devamlı sizliyoruz ne yapabiliriz başka... Sen de bizim her seyimizi al. Elden geldigince özgür olman için çalışacağız var gücümüzle. İstedigin gibi yaşamak olanagini vereceğiz sana. Artık hiç bir seyden, insanlardan da, dogadan da korkma. Hepimiz ar-kandayız. Güven dolu bir gelecek veriyoruz sana. Her an senin için çalışıp didineceğiz; kardesiz çünkü, hepimiz kardesiniz. Hem çokuz, hem güçlü. İçin rahat olsun, yürekli ol, hiç birseyden korkma, bize güven.

Bundan sonra paylaşılacak bir sey kalmaz ortada tabi, her sey kendiliğinden paylaşılır. Birbirinizi severseniz kolaylıkla ulaşabilirsiniz amaca.

Aslında, olmayacak bir sey, bir ütopyadır bu elbette, baylar! Her sey mantığa değil duyguya, yaradılışa dayanıyor çünkü. Mantık

705için bir küçülmedir bile. Siz ne dersiniz? Ütopi değil midir bu?

Peki ama, batılilarda kardeslik duygusu yoksa; bu duygunun yerini bencillik, çıkarıcılık almışsa; insanlar orada kişisel hakları için elde kılıç, kıyasiya dövüyorlarsa, sosyalistler ne yapsin? Kardesliğin olmadığını görünce, insanları kardesliğe çağırarak baslıyorlar ise tabi. Önce kardesliği kurmak istiyorlar. Kuzu kızartması yapmak için önce kuzu olmalı ortada. Ama yok kuzu, yani kardesliğe yakın yaradılış yok, kardesliğe kendiliğinden yönelen, kardesliğe inanan yaradılış yok! Umutsuzluğa kapılan sosyalistler bu kez gelecekteki kardesliği övmeye baslıyorlar. Elde edilecek yararları uzunluk, ağırlık ölçülerini kullanarak anlatıyorlar; dil döküyor, öğretiyor, bu kardeslikten kimin ne kadar yarar sağlayacağını, kimin ne kadar kazanacağını, kime ne görev düştüğünü anlatıyorlar. Elde edilecek dünya nimetlerini sayıyorlar bir bir. Bunlardan kimin ne kadar alacağını, bu nimetlerden topluma kimin ne kadar vereceğini belirliyorlar. Peki ama, önceden her sey paylaşılmissa, kimin ne kadar yarar hakedeceği önceden belir-lenmisse kardeslikten söz edilebilir mi burada?

Dahası var, bir parolaları vardı: @Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için. Gerçi herkesin bildiği bir kitaptan olduğu gibi alınmıştır bu parola ya, gene de bundan daha iyisi buluna-

106

mazdi. Gelgelelim, bu parolayı yaymaya başlamalarının üzerinden altı ay geçmemisti ki, kardeşliğin kurucusu Cabet'i* yargıç önüne çıkardılar kardeşler. Dolasan söylentilere bakılırsa, Fourier'ciler sermayelerinden dokuz bin frangi çekmişler; öte yandan, kardeşliği kurmaya çalışıyorlarmış hflf. Olmuyor tabi. Hiç kusku yok ki, kardeşlik içinde olmasa bile, mantığın kabul ettiği temeller üzerine kurulmuş bir toplumda yaşamak hoş bir şeydir, çekicidir; yani, senden yalnızca çalışman, bir de düşünce birliği istendiği, buna karşılık geleceğinin garanti edildiği zaman hoşuna gider bu. Ama gene bir sorun çıkıyor karşımıza burada: Öyle anlaşıyor ki, kisinin her şeyini garanti ediyorlar, onu yedirip içireceklerini, ona iş bulacaklarını vaat ediyorlar; bütün bunlara karşılık da toplumun mutluluğu için kişisel özgürlüğünden küçük bir damla istiyorlar ondan, çok çok küçük... Hayır, kisioglu bu hesapların içinde yaşamak istemez kişisel özgürlüğünden bir damlacık bile vermek ağır gelir ona. Aptallığından, bunu cezaevi hayatına benzetir; kendi basına yasamanın daha iyi olduğunu, çünkü o zaman özgürlüğünün tümüne sahip olduğunu söyler. Oysa özgürken döverler onu, iş vermezler ona, aklıktan ölür; özgürlük diye bir

*Cabet Etlere (1788-1856). Fransız ütöpik sosyalisti. @Icaria'ya Gezi adlı kitabın yazarı.

107seyi yoktur; gelgelelim gene de özgürlüğünün her şeyden tatlı olduğunu sanır garip adam. Burada sosyalistlerin yapabileceği tek şey kalıyor tabi: Ona bir aptal olduğunu, henüz olgunlaşmadığını, çıkarının nerede olduğunu anlayamadığını söylemek; dilsiz, degersiz bir karıncanın bile ondan akıllı olduğunu, çünkü karınca yuvasında bütün karıncaların mutlu, tok olduğunu, her karıncanın görevini bildiğini, kisioglunun bundan bile çok uzak olduğunu haykırarak yüzüne...

Baska bir deyişle: Sosyalizm bir gün gerçekleşebilecek olsa bile, Fransa'da olamaz bu, başka bir ülkede gerçekleşir.

İşte, umutsuzluğun son kertesinde söyle bagiriyorlar bu kez sosyalistler: Libert,, galite, fraternit, OU MORT*

Buna söylenecek bir şey yok artık. Alabildiğine sürdürüyor burjuva yenilmezliğini. Burjuva yenilmezliğini sürdürüyorsa, Sieyes'in söylediği çıkmış demektir, noktası noktasına, kesinlikle çıkmış demektir. Peki neden huzursuz öyleyse burjuva? Neden sınıyor, korkuyor? Ona karşı duran her şey yenilmiş, dağılıp yok olmuştur. Eskiden, sözgeliimi Louis Philippe zamanında hiç de bu kadar huzursuz değildi burjuva, korkmuyordu da. Oysa o zaman da oydu iktidarda olan. Evet,

*Ya özgürlük, esitlik, kardeşlik, ya ölüm. 108

henüz savasiyordu o zamanlar; düşmanları olduğunu sezinlemiş, haziran barikatlarında tüfikle, kılıçla son dersi veriyordu onlara. Savasın sonunda burjuva bir de baktı ki, yeryüzünde yalnız o var; ondan iyi hiç bir şey yok. Kendisinin ülkü olduğunu gördü b. Erden. Eskiden olduğu gibi, kendisinin ülkü olduğuna insanları inandırmaya çalışması gerekmiyordu artık; dünyanın karşısına en güzel, en kusursuz olarak görkemle, gururla dikilmeliydi. Ne dersiniz deyin, rahat bir durum değildir bu. III. Napolon kurtardı onu. Gökten iner gibi çıktı ortaya, çıkmazdan tek kurtuluş gibi, zamanın tek olanı gibi... O günden bu güne bir eli yağda bir eli baldadır burjuvanın, bu bolluğun ücretini de çok pahalı ödüyor; her şeyden korkuyor; ulaşmadığı bir şeyi kalmadığı için korkuyor özellikle. Elde etmediği bir şey kalmayınca, her şeyi kaybetmek ağır gelmeye baslar kisiogluna. Bundan su anlam çıkıyor dostlarım, kim en çok korkuyorsa her şeyden, o en varlıklidir, en rahattır. Gülmeyin lütfen. Günümüzde burjuva öyle değil midir?

109YEDİNCİ BÖLÜM

Bir önceki bölümün devamıPeki niçin bu kadar çok usak var burjuva içinde, hem öylesine soylu görünüsü varken hepsinin? Lütfen suçlamayın beni; abarttığımı, iftira ettiğimi, nefretimden böyle söylediğimi haykırmayın. Neden, kimden, niçin nefret edeyim? Basbayagi, çok usak var aralarında, gerçektir bu. Usaklık giderek daha bir işlemektedir burjuvanın içine; giderek de daha

113çok erdem sayılmaktadır. Bu günün koşulları altında böyle olması zorunludur zaten. Olagan bir şey. Bunun asıl nedeni de, evet asıl nedeni de yaradılışın yardım etmesidir. Artık bazı şeylerden, sözgeliimi burjuva arasında doğuştan bir casusluğun çok yaygın olduğundan da söz etmiyorum. Benim kişisel görüşüm sudur: Casusluğun - basit bir casusluğun değil, usta bir casusluğun, bilimsel yanları olan, sanat derecesine varmış, yetenek isteyen bir casusluğun-Fransa'da olaganüstü bir gelişme göstermesi, Fransızların doğuştan usak olmalarından ileri gelmektedir. Zengin olmayan yalnız o ise, yalnız o on bin franga sevgilisinin mektubunu satmaya, durumdan sevgilisinin kocasını haberdar etmeye hazır değilse, yüce soyluluğu nerededir Gustav'ın? Belki büyütüyorum bunu, belki de birtakım gerçeklere dayanarak konuşuyorum. Fransız'lar, devlet büyüklerinin gözüne girmekte kiyasiya yarışıyorlar birbirleriyle; usaklık ediyorlar onlara. Hem o anda bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeden-ödünc-yapıyorlar bunu; deftere yazdırıyorlar. Fransa'da sık sık olan hükümet değişikliklerinden bir şey, bir yer kapmaya çalışan binlerce insanı düşünün... Ne tuhaf, aki! almaz şeyler yaptıklarını, bunu kendilerinin de itiraf ettiklerini hatırlarsınız. Barbie'nin* buna

*Henry Barbie (1805 -1882) Fransız ozanı. 114

değgin dizelerinden birini hatırlayın yeter...Bir gün sokak kahvelerinden birinde üç temmuz tarihli bir gazete geçti elime. Baktım: Vichy' den mektuplar. İmparator Vichy'deydi o zaman; saraylılar da tabiCE; atlı, paytonlu gezilere çıkılıyordu. Gazetenin muhabiri tek tek anlatıyordu bunları. Söyle basılıyordu:

®Üstün yetenekli binici çoktur bizde. Bunların en ustasının, en yeteneklisinin kim olduğunu biliyorsunuz tabiCE. Yüce imparatorumuz, saraylılarla birlikte at gezintisine çıkıyor her gün...

Gazeteci, imparatorun üstün niteliklerini övebilirdi elbette. Onun zekâsını, yönetimdeki büyüklüğünü, meziyetlerini vb. göklere çıkarabilirdi. O zaman numara yaptığını kimse söyleyemezdi ona. Bizde, günümüzün bazı dergi yazarlarının yaptığı gibi, ®Ben böyle düşünüyorum... o kadar diye yapıstırıverirdi çünkü cevabı. Sizin de söyleyecek bir sözünüz kalmazdı. Unutmayın: Korkusu yoktur adamın; ağzınızı bir anda tikayacak cevabı hazırdadır. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, en basta gelen, en önemli özgürlüktür bu. Ama sözünü ettiğim olayda ne cevap verebilir size bu gazeteci ? Çünkü gerçekleri umursamamıştır adam, doganın yasalarını ayak altına almıştır; hem bilerek yapmıştır bunu. Peki ama niyeti nedir? Öyle ya, inanan çıkmayacaktır ona nasıl olsa. Binici de okumayacaktır bunu yüzde yüz.

115Okuyacak olsa bile ne çıkar? Bu ®correspon-dance yi yazan küçük adam da, yazıyı yayınlayan gazetenin sahibi de, yöneticileri de, imparatora Fransa'nın en iyi binicisi unvanının hiç de gerekli olmadığını düşünmeyecek kadar aptal mıydılar? Onun bu yasta, bir ayacı çukurdayken, bu ünvanının sahibi olmayı hiç mi hiç beklemediğini; onu, Fransa'nın en usta binicisi kendisi olduğuna inandırmaya kalkışalar bile buna inanmayacağını -son derece zeki bir insan olduğunu söylüyorlar çünkü- nasıl anlayamadılar? Hayır efendim başka bir hesap var burada: Varsın gerçekle taban tabana zıt olsun, gülünç olsun, varsın imparator kendi de nefretle, tiksintiyle karsılasın bunu, küçümsemeyerek gülümsesin, hiç önemi yoktur bütün bunların; yüce imparator körü körüne bir bağlılık görecekti ya burada; kölece, düşüncesizce, delice bir ayaklara kapanış görecekti ya, önemli olan budur. Şimdi siz karar verin: Ulusun ruhunda olmasaydı bu, böylesine asagılık bir yaltaklanış olagan, hatta ahlâfka uygun, her gün görülebilecek olaylardan sayılmasaydı, Paris'te çıkan bu gazetede böyle bir habere yer verilebilir miydi? Fransa'dan başka dünyanın neresinde karsılasabilirsiniz böylesine bir yaltaklanışla? Ulusun ruhundan söz ediyorum, çünkü bütün bütün bagimsiz olmayan üç bes gazetenin dışında hemen hepsi aynı şeylerden dem vuruyor.

116

Bir gün bir tabldottaydım. Fransa'da değil, İtalya'da oldu bu olay; ama çok Fransız vardı masada. Garibaldi'den* konuşuluyordu. O günler her yerde Garibaldi'den konuşuluyordu zaten. Aspromonte olayından iki hafta önceydi. Konuşma pek bir esrarlı oluyordu tabiCE: Bazıları susuyor, düşüncelerini açığa vurmak istemiyor; bazılarısıya basını sallıyordu. Hemen herkesin Garibaldi'nin tehlikeli, hatta çilgin bir işe kalkıştığı görüşünde birleştiği belliydi. Ama hiç kimse açık açık söylemiyordu bunu, çünkü Garibaldi herkesten öylesine üstün bir insandı ki, asiri derecede tehlikeli gözükken bir şey bile olagan gözükebilirdi onda. Yavaş yavaş Garibaldi'nin kişiliğine geçildi. Onun özelliklerini saymaya başladılar. İtalyan kahraman için çok güzel şeyler söylüyorlardı.

Bir Fransız yüksek sesle,

- Yalnız bir şey almıyor aklım -dedi. Otuz yaşlarında, temiz pak bir gençti bu.

Her Fransız'ın yüzündeki, insanın canını sikan o olaganüstü soyluluk onun yüzünde de vardı.

- Yalnız bir şey çok sasirtiyor beni! -diye devam etti.

Herkes merakla ona dönmüştü tabiCE.

*Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ünlü İtalyan halk kahramanı. 1849'da yenilip Kuzey Amerika'ya kaçtı.

1862'de Roma'yi almak için Aspromonte'de savasırken tutsak edildi.

117Garibaldi'nin bu yeni özelliği herkes için ilgi çekici olmak zorundaydı.

- 1860 yılında bir ara sinirsiz, kontrolsüz bir yetkiyle yönetti Napoli'yi- Hazinesinin yirmi milyonu onun elindeydi! Hiç kimseye de hesap vermiyordu! İsteseydi, istediği kadarını ayırıp saklayabilirdi bu paranın, hiç kimse de sormazdı ona parayı ne yaptığını! Ama saklamadı, paranın son kurusuna kadar verdi hesabını.

İnanılmayacak bir şey bu!

Yirmi milyon franktan söz ederken gözlerinin içi bile parlıyordu.

Garibaldi için her şey söylenebilir elbette. Ama onun adını devlet kasasından para yürüten sahtekçilerinkisiyle beraber anmak... evet ancak bir Fransız'ın yapabileceği bir şeydir bu.

Hem ne içtendi, saftı bunu söylerken! İçtenlik her şeyin, gerçek vicdan sezisinden yoksun olmanın bile bağışlanmasına yeter elbette; ne var ki, yirmi milyondan söz eden Fransız'ın, kasları kipir kipir yüzüne bakınca elimde olmadan söyle geçirdim içimden:

®Ah canım, Garibaldi'nin yerinde sen olaydın...

Bunun da doğru olmadığını söyleyecek-sinizdir bana. ®Bizde de oluyor buna benzer şeyler- diyeceksinizdir-

Özel durumlardır bun-lar. Üç bes Fransız böyle diye bütün Fransız'lar böyledir, diyemezsiniz. Elbette haklısınız. Bütün Fransız'ların öyle olduğunu söylemiyorum

118

ben de zaten. Güç erisilebilen ruh soylulugu her yerde vardir. Belki daha da kötöleri bulunur bizde. Öyle ama, erdem düzeyine niçin çıkarmalı bunu? Bakın ne diyeceğim? Kisi, vicdan duygusunu yitirmeden, bir alçak bile olabilir. Burada da dürüst çok insan var kuskusuz, ama vicdan duygusunu hepten yitirmistir bunlar, erdemlerinden oldugunu bilmeden bir sürü alçaklık yapıyorlar. Birincisi çirkindir tabi, ama kim ne derse desin, ikincisi de iğrençtir. Erdemin böyle yorumlanması bir ulus için hiç de iyiye işaret degildir. Ama özel durumlar üzerine tartismak niyetinde degilim sizinle. Ulus özel durumlardan olussa bile (dogru degil mi bu?) gene de tartismayacagim sizinle bu konuda.

Söyle bile düşünüyorum: Burjuvanın sindigini, hıfıf bir seyden korkugunu söylerken de yaniliyorum belki. Evet sinmesine siniyor gerçekten de, korkuyor da; ne var ki, durumuna genel bir göz atacak olursak, keyfine diyecek olmadigini görürüz burjuvanın. Gerçi devamlı olarak aldatiyor kendi kendini, her seyin yolunda oldugunu söylüyor kendi kendine gerçi, ama bu durum onun dış görünüsündeki kendine sonsuz güveni silemiyor. Dahası var: Costugu zamanlar ruhsal yönden de çok güvenir kendine. Bütün bunlar nasıl bir arada bulunuyorlar onda, sasilasi seydir; ama gerçektir de bu. Genel olarak hiç de aptal degildir

119burjuva; ama pek bir kısa, kesik kesiktir akli. Kis için odun gibi, yedekte oldukça çok kavramı vardır, bu kavramların ona en azından bin yıl yeteceğine de içtenlikle inanır. Bin yıl da ne oluyor; burjuva pek seyrek, heyecanlı konuşmak hevesine kapıldığında söz eder ancak bin yıldan. "Apr,s moi le d,luge *d\çt daha çok kullanılan deyim. Günlük hayatta da buna uyuluyor çoğunlukla. Her seye karşı gösterilen o umursamazlık, o bos, kısa süreli ilgi ne tuhaftır... Bir evde düzenlenen kalabalık bir toplantıya katılmistim Paris'te. Hepsisi de günlük olmayan, toplumun ilgi gösterdiği önemsiz seylere benzemeyen bir seyden söz etmeye bile korkuyorlardı sanki. Toplumun ilgilendiği her çeşit seyi söz konusu etmekten kaçınıyorlardı. Sanırım, aralarındaki casuslardan korkmaları olamazdı bunun nedeni. Tek neden, Fransızların bir konuda ciddi olarak konuşmayı, düşünmeyi unutmus olmalarıdır düpedüz. Bununla beraber, Paris üzerine izlenimlerimi öğrenmeyi pek isteyenler de çıktı. Paris'in büyüklüğü karşısında ne denli saygı duyduğumu, sasırdığımı, ne denli ezildiğimi, küçüldüğümü merak ediyorlardı. Fransızlar, baskalarını ruhsal yönden ezebileceklerini, küçül-tebileceklerini sanıyorlar hıfıf. Bu da oldukça eğlenceli bir özelliği bu ulusun. Kanimin pek

*@Benden sonra tufan.

120

kaynadığı sevimli, iyi yürekli, babacan bir ihtiyarı hatırlıyorum. Paris üzerine düşüncemi sorarken bir bakışı vardı gözlerimin içine... Bu konuda hiç de heyecanlı olmadığımı görünce pek tuhaf oldu zavallı, üzüldü. Sevimli yüzünü bir istirap ifadesi bile kapladı -evet istirap ifadesi kapladı- abartmıyorum. Ah sevgili m-r Le Merre! Bir Fransız'ı, yani Parisliyi (çünkü bütün Fransızlar Parislidir aslında) evet, bir Parisliyi yeryüzünün en üstün kisi olmadığının dünyada inandıramazsınız. Öte yandan, dünyanın Paris'ten başka bir yerini de bilmez. Bilmeyi de pek o kadar istemez zaten. Onların ulusal özelliklerinden biridir bu, hatta en önemli özelliğidir diyebilirim. Ama Fransızların en önemli özelliği güzel söz söyleme eğilimidir. Güzel konuşma sevgisi sönmez bir atestir onların içinde; yıllar geçtikçe de giderek daha bir güçlenir bu ates. Bu güze! konuşma sevgisinin Fransa'da ne zaman doğduğunu öğrenmeyi çok isterdim. Hiç kuskusu yok ki, bu sevginin tohumu XIV. Ludwig zamanında atılmıştır. Fransa'da her seyin XIV. Ludwig'le başlaması da pek ilginçtir doğrusu. Evet, öyledir. Ama asil ilginç olan, bütün Avrupa'da her seyin XIV Ludwig'le başlamasıdır. Nasıl basardı bunu bu kral, aklım ermiyor! Kendisinden önceki krallardan pek öyle üstün bir kral da degildir. İlk kez L,tat - c'est

121moi* o dediği için mi acaba? Herkesin pek hosuna gitmişti bu; bütün Avrupa'ya bir bastan bir basa katetmişti. Bence bir bu sözle kavustu üne o. Bizde bile insani sasırtacak derecede çabuk duyuldu. Bu XIV.

Ludwig tam Fransız ruhuna göre bir kraldı ya, Fransa'da o küçük yaramazlıkların (geçen yüzyılın sonundakilerden söz ediyorum) nasıl olduğunu anlayamıyorum doğrusu. Biraz yaramazlık ettikten sonra eski ruha döndüler gene; öyle de devam ediyor hıfıf. Ama güzel konuşmak, ah, Parisli için büyük bir ayak bağıdır bu güzel konuşmak! Geçmişle ilgili her seyi unutmaya hazırdır, her seyi, her seyi; akıllı uslu konuşmaya, söz dinler, çalışkan bir çocuk olmaya hazırdır, gelgelelim güzel konuşmayı bırakmamıştır günümüze kadar. Özlemine çekiyor güzel söz söylemenin: Thiers'i** Guizot' u,*** Odilon Barrot'u**** anıyor. Arada bir içini çekerek, "O zamanlar ne güzel konusurlardı!" der Fransız kendi kendine, derin düşüncelere dalar. 111. Napolon anladığı durumu, hemen verdi kararını. Jacques Bonhomme derin dü-

*Devlet benim.

**Adolphe Thiers (1797 - 1877). Fransız tarihçisi ve politikacısı. Paris Komününü bastırıyor.

***François Pierre Guilleume Guizot (1787-1874). Fransız tarihçisi ve devlet adamı. ****Odilon Barrot

(1791 - 1873). Fransız politikacı. Liberal monarsisi muhalefetin lideri. (1848'e kadar) 1848-1849 hükümet

baskanı.

122

sünmeyecekti. Güzel konuşmayı yavaş yavaş gene getirdi. Bu amaçla liberal altı üye var yasa yapıcıları örgütünde; altı devamlı, degismez, gerçek liberal üye; yani satın alınmaya kalkılırsa satın alınamayacak üyeler bunlar... ne var ki, topu topu altı tanedir hepsi. Bundan önce altıydı, şimdi altı, o kadar da kalacak.

İçiniz rahat olsun, çoğaltmayacaklar onları, azaltmayacaklar da. İlk bakışta son derece kurnazca düşünülmüş bir şeydir bu. Oysa gerçekte çok basittir; suffrage universal* yar-dimiyle ayakta duruyor. Fazla lak laka dalmamaları için gerekli tedbirler de alınmıştır tabii. Ama gevezeliğe izin vardır. Her yıl belirli zamanlarda devletin en önemli sorunları görüşülür burada; Parisliler tatlı tatlı heyecanlanırlar. Parlak nutukların çekileceğini bilirler çünkü. Kuskusuz, yalnız parlak, heyecanlı konuşmaların olacağını, bundan başka hiç bir şeyin olmayacağını, her şeyin sözde kalacağını çok iyi biliyor Parisliler. Ama gene de seviyorlar bunu. En akıllıları bile son derece olagan buluyorlar. Bu altı delegenin bazılarının söylevleri daha bir ilgi uyandırıyor. Sonra, her delege halkın hoşlanacağı, onu eğlendirecek biçimde konuşmaya hazırdır daima. İsin asil tuhaf olan yanı, söylevinin hiç bir sonuç vermeyeceğini, bütün bunların bir saka,

* Halkın doğrudan seçmesi. 123masum bir oyun, eğlence olduğunu delegenin kendisinin de bilmesidir. Ama birkaç yıl durmadan konuşur gene de, hem büyük haz duyar bundan. Onu dinleyen üyelerin hazdan salyaları bile akar. "Ne hoş konuşuyor!" Devlet başkanının da, tüm Fransız ulusunun da akar salyaları. Ama delege konuşmasını bitirdi mi bu sevimli, uslu çocukların öğretmeni kalkar ayağa. Magrur bir tavırla, "Günesin doğusu" üzerine verilen ödünün saygıdeğer üyece çok güzel incelendiğini, islendiğini açıklar. "Sayın konuşmacının bu alanda gösterdiği başarı, yetenek şaşırtmıştır bizleri. Düşüncelerindeki açıklık, soyluluk dinleyenlere büyük haz verdi..." Ne var ki, sayın konuşmacı "dürüstlüğü, bilim alanında gösterdiği başarısı için" yazılı bir kitabın kendisine armağan verilmesini hakettiği halde, sayın başkanın bu sözleri hiç bir şeye yaramaz bazı bakımlardan. Sanırım siz de benimle aynı düşüncedesiniz baylar. Delegelere gerekli şeyleri söylerken gözleri büyük bir ağırbaşlılıkla parlamaya başlamıştır. Salyaları akan delegeler birden çilginca alkışlamaya başlarlar öğretmenlerini. Bu arada, liberal delegeye onlara verdiği büyük zevk için teşekkür etmeyi, elini içtenlikle sıkmayı, öğretmenin izniyle, bir dahaki sefere de onlara aynı zevki tattırmasını ondan dilemeyi de unutmazlar. Öğretmen büyük bir alçakgönüllülükle verir bu izni. "Günesin doğusu" ko-

124

nüsünü isleyen konuşmacı, başarısından duyduğu gururla çekilir. Delegeler sapur supur öpüştükten sonra sıcak aile yuvalarına dönerler; akşam da epouse'leri kollarında, sevinç içinde Palais-Royal'e dolasmaya; fiskiyelerin insana huzur veren hisirtisini dinlemeye çıkarlar. Öğretmen de, raporunu gerekli yere verdikten sonra, işlerin yolunda olduğunu bildirir bütün Fransa'ya.

Kimi zaman, durum biraz daha önemli olduğunda, daha bir ciddî oyun düzenlerler. Toplantılardan birine prens Napolyon'un kendini getirirler. Prens Napol, on bu genç öğrencilerin korkusuna karşı çıkar hemen. Derslikte yüce, soylu bir sessizlik vardır. Prens Napol, on liberal davranır, hükümetin aksayan yanlarını sayıp döker, kendi düşüncesine göre yapılması gerekli şeyleri anlatır, eleştirir hükümeti; sözün kisasi, bekleneni yapar, öğretmen bir dakikalığına derslikten çıksa, bu sevimli öğrencilerin söyleyebilecekleri şeyleri söyler... Örnek olarak söylüyorum bunu da tabii; doğrusu yersiz bir örnek oldu bu. Çünkü bütün bu sevimli çocuklar öylesine iyi yetistirilmişlerdir ki, öğretmen bir haftalığına bile uzaklassa, yerlerinden kipirdamazlar. Prens Napol, on söylevini bitirince öğretmen kalkar ayağa; son derece ciddî, verilen "Günesin doğusu" konusunu sayın konuşmacının çok güzel islediğini bildirir. "Eok sayın, çok değerli Prens

125yetenekleri, parlak düşünceleri şaşırttı bizleri... Bilim alanında gösterdiği başarıya karşılık bir kitap vermeye hazırız ona, ne var ki..." Böyle devam eder. Söyledikleri, daha önce söylediklerinin aynıdır.

Öğrencilerin hepsi birden çilginca alkışlamaya başlarlar gene, Prensi evine götürürler, soylu öğrenciler bosaltırlar dersliği; akşam olunca da epouse'lerini kollarına takip Palais-Royal'e giderler, uğurlu fiskiyelerinin sesini dinleyerek dolasırlar, vb., vb.... Anlayacağınız, çok hoş bir düzen kuruludur burada.

Gene bir gün la salle des pas perdus'de* yolumuzu şaşırdık, ağır cezalara bakılan duruşma salonuna gidecek yerde sulh hukuk duruşma salonuna girdik. Sirtında cüppesi, basında sapkasi, kivircik sağlı bir avukat incident sözcüklerle heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Başkan da, yargıçlar da, avukatlar da, dinleyiciler de kendilerinden geçmiş, dinliyorlardı onu. Yüce bir sessizlik vardı, salonda: Parmaklarımızın ucuna basarak girdik içeri. Bir veraset davasına bakılıyordu. Davalı yanda birkaç da rahip vardı. Zaten şimdi birçok davaya - özellikle veraset davalarına- karışıyor rahiplerin adı. Görülmemiş derecede igrenç, yüz kızartıcı olaylar su yüzüne çıkıyor. Ne var ki, rahiplerin yeri günümüzde çok önemli, bur-

* Mahkemelerde dinleyici salonuna açılan hol. 126

juva da olaganüstü dürüst olduğu için susuyor toplum, çok az olay çıkartıyor. Rahipler eski hayallerinden çok paraya önem veriyorlar şimdi. "Para biriktirirsen güçlü olursun, güzel söz falan bostur!" görüşünde birleşmiştir hepsi. "Artık yalnız güzel konuşmak yetmiyor." Ama bence bu son konuda biraz yanılıyorlar. Elbette önemlidir para, ama güzel sözle de çok şey yapılabilir Fransa'da. Epouse'ler rahiplere tutsaktırlar; hatta eskiden görüldüğünden daha ileri gitmiştir bu tutsaklık günümüzde. Burjuvanın da bu yöne döneceğinden umut kesil-memistir henüz. Duruşmada rahiplerin, uzun yıllar süren kurnazca, hatta bilimsel (bu iş için özel bir bilimleri vardır) bir çalışmayla güzel, oldukça varlıklı bîr kadını ruhsal yönden baskı altına aldıkları ortaya çıkmıştı. Kadını gelip manastırda yaşamaya zorlamışlar, orada hastalık derecesine varıncaya dek korkutmuşlardı onu. Bütün bunları hesaplı, bilimsel bir plana uyarak yavaş yavaş yapmışlar. Öyle ki

sonunda hasta etmişler kadını. Melankoliye kapılmış. Daha sonra, akrabalarıyla görüşmesinin büyük günah olduğunu telkine başlamışlar, yavaş yavaş uzaklaştırmalar onu akrabalarından. Kız yegeni, on beş yaşında, bir melek kadar masum, temiz, soylu olan kız yegeni bile sevgili teyzesinin, dünyada onu her şeyden çok seven teyzesinin hücrelerine girmek cesaretini gösteremiyordu artık. Alçakça düzen-127'lenen oyunların sonucu, melek yegeninin, günahsızlık meleginin oturduğu front virginal* dan doyuya öpemeleyen bir tezenin acısına gelince... - Kisacası, hep böyle şeyler söyledi avukat. Gerçekten çok heyecanlı, parlak sözlerdi bunlar. Böylesine güzel konuştugu için sevincinden eriyordu; başkan da, dinleyiciler de eriyorlardı. Rahipler kaybettiler savası, avukatın bu güzel konuşmasıydı onların yenilmesine neden. Ama yakınmadılar bu durumdan tabii. Birini kaybetse on besini kazanıyorlar, ne diye yakinsınlar? Durummayı büyük haz duyarak izleyen dinleyiciler arasındaki genç bir üniversite öğrencisine yaklaştım. Aslında üniversite öğrencisi çoktu dinleyiciler arasında; hepsi de pek bir terbiyeliydi. Yanına yaklaştığım öğrenciye:

- Kimdir bu avukat? - diye sordum. Delikanlı tuhaf tuhaf baktı yüzüme. Neden sonra, küçümser bir acımayla-utandırdı beni bu tabii- cevap verdi:

- Jules Favre!

Böylece, Fransız güzel konuşma sanatının ustalarıyla -deyim yerindeyse- en önemli kaynağında tanışmak fırsatını bulmuş oldum.

Aslında pek çoktur bu kaynaklar. Burjuvanın iliklerine işlemiştir güzel konuşma hastalığı. Büyük adamları görmek için bir gün

*Bakire alın.

128

Panth, on'a gittik. Ziyaret saati değildi; iki frank istediler bizden. Sonra, saygıdeğer, sakat bir ihtiyar anahtarları aldı, kilisenin altındaki lahitlerin bulunduğu mahzene indirdi bizi. Yolda habire konuşuyordu. Disleri olmadığı için de pek anlaşılmıyordu ne dediği. Merdivenleri indigimizde, ilk lahdin önünde, sarkı söylüyormuş gibi,

- Ci-git Voltaire* - dedi.

Voltaire, güzel Fransa'nın bu büyük dhisi ! Kör inancın kökünü kazıyan, karacahillliği yok eden oymuş. Karanlığın melegiyle o cenk-lesmiş, bilgi isigini gene o tasımis... Gerçi Corneille'i vardı Fransa'nın ya, trajedilerinde yüceye varmış Voltaire...

Ihtiyarın, söylediklerini ezberlediği belliydi. Bir zamanlar biri bir kfgit parçasına yazıp vermisti ona -yüzde yüz- söyleyeceklerini, o da ömrünce ezberlemisti bunları. Parlak söylevine başladığında burus burus, sevimli yüzünü bir sevinç aydınlığı bile kaplamisti.

Öteki lahde yürürken,

- Ci-git Jean-Jacques Rousseau... - diye devam etti-. Jean-Jacques, l'homme de /a nature et de la v,rit, !*

Birden gülmek geldi içimden. Parlak söz her şeyi bayagılaştırabilir. Hem, zavallı ihti-

*Burada Voltaire yatıyor. **Jean-Jacques, doğanın ve doğrunun insanı!

129yarin nature, ver/te derken neden söz ettiğinin farkında olmadığı da belliydi.

- Çok tuhaf! - dedim-. Bu iki büyükadam-dan biri yalancı, kötü insan diye adlandırmıştır öbürünü, öbürü de onu aptal... Simdi de yan yana yatıyorlar.

Sakat ihtiyar itiraz etmek istegiyle,

- Mösyö, mösyö! - dedi.

Ama getirmedii sözünün sonunu, öteki lahitlere götürdü bizi.

Gene sarkı söylüyormuş gibi,

- Ci-git Lannes - dedi-, maresal Lannes. Kahramanlar yönünden çok zengin olan Fransa'nın en büyük kahramanlarından biridir. Yalnız büyük bir maresal -imparatorumuzdan sonra- en büyük, en usta komutan değildi o, zenginliğiyle de ün salmistii. Aynı zamanda yüce imparatorun...

Sözü kısa kesmek için,

- Evet - dedim-, Napolyon'un da yakın dostuydu.

Ihtiyar biraz gücenmiş,

- Mösyö! - diye kesti sözümü-. Birakin da anlatayım.

- Anlatin, anlatın, sizi dinliyorum.

-Zenginliğiyle de ün salmistii. Aynı zamanda da yüce imparatorun dostuydu. O'nun başka hiç bir maresali bu büyük insanın dostu olmak mutluluğuna erisememistir. Yalnız maresal Lannes sahip olmuştur bu yüce onura.

130

Anayurdu için canını savaş alanında verirken...

- Bir sarapnel parçası bacağıni koparmisti, değil mi?

Ihtiyar agramakli bir sesle,

- Mösyo, mösyo ! -diye bagirdi-. Izin verin de ben konusayim. Belki biliyorsunuz hepsini... Ama birakin da ben anlatayim!

Anlattiklarinin hepsini bildigimiz halde, konusmayi gene de çok istiyordu tuhaf adam. Devam etti:

- Anayurdu için savas alanında canini verirken, yüreginden yaralanan, büyük kaybi için aglayan imparator...

- Vedalasmaya yanma geldi.

Seytan dürtmüstü beni gene. İyi yapmadigimi hemen anlamistim ama. Utancimdan yüzüm bile kızarmisti.

Ihtiyar, basini salladi, gözlerimin içine bakarak aklamakli bir sesle,

- Mösyo, mösyo! -dedi-. Mösyo! bütün bunlari bildiginize, belki benden de iyi bildiginize inanıyorum, kuskum yok bundan. Ama sunu da unutmayin ki, size gördüklerinizi anlatmam için kendiniz aldiniz beni

yanınıza: Birakin da konusayim. Az kaldi zaten... Yüreginden yaralanan, büyük kaybi için aglayan imparator, ölüm döşeginin basucuna geldi; ordumuzun, Fransa'nin, imparatorumuzun büyük kaybi, ölmek üzere olan ordu komutaninin ölüm istirabini ona @Allahaismarladik

131diyerek hafifletti. C'est fini, monsieur...*

Ihtiyar, sözünü yüzüme sitemli sitemli bakarak bitirmis, yürümüstü.

Biraz ötedeki birkaç lahdi basiyile önemsemez, soguk bir tavirle göstererek,

- Iste burada da bir lahit var: Bu... quel-ques s,natures...** -diye ekledi.

Güzel sözlerin hepsj Voltaire'ye, Jean-Jacques'e, Lannes'e harcanmisti. Güzel konusma tutkusunun en belirgin, halktan bir örneiydi bu. Acaba, halkin dogrudan dogruya katildigi, egitildigi millet meclisi toplantilarinda, Convent'lerde, kulüplerde konusan konusmacilarin söylevlerinin halk üzerinde yalnız bir etkisi mi oldu? Güzel konusmak için güzel konusmak tutkusunu mu asiladi halka?

*Bitti, bayim. **Bazi senatörler.

132

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bribri ile mabisPeki ,pouselerin durumu nedir? Söylemistim, yasiyorlar ,pouseler. Yeri gelmisen söyleyeyim: Niçin kadin, es degil de ,pouse dedigimi soruyorsunuz. Epouse görkemli bir sözcük de onun için baylar.

Burjuva güzel, heyecanlı konusmaya basladiginda mon ,pouse der daima. Gerçi toplumun bazi çevrelerinde, her yerde oldugu gibi basitçe ma lfemme (=ka-

135rim) diyorlar ya, ulusal ruhu, çoğunluğu izlemeli, görkemli sözcükler kullanmalı... Böylesi gerçeği daha bir

iyi yansitir. Bununla beraber, baska adlarda var. Burjuva çok duygulandigi, ya da karisini aldatmak istegine kapildigi zamanlar ona ma biche diyor. Bunun tersi durumlarda, seven kadının gönlü asna-fisne isteyinceyse

sevgili burjuvasina bribri diyor. Burjuvanin da pek hosuna gitmektedir bu ad. Bribri de mabis de her zaman çoktur Fransa'da, ama, simdiki kadar hiç bir zaman bol olmamistir... Dünyamizin bu huzursuz çağında

mabisle bribrinin, serseri komünistlerce öne sürülen anlamsiz deli saçmalarina karsi toplumun rahat, huzur dolu, mutlu yasayisini temsil etmeleri -hemen hiç konusulmadan- kararlartirildigi halde, bribri aile içinde her

yil giderek daha bir yumusak basli olmaktadır. Çünkü ne söylerse, ne yaparsa yapsin mabisini tutamayacagini, Parisli kadinlarin sevgili için yaratilmis olduklarini, kocalarin saç tuvaleti zorunlulugunu bilir.

Yeterince para, mal mülk sahibi oluncaya dek susar tabiE. Ama bu ikisini de çok çok biriktirince genellikle daha bir titiz-lesir; kendini asiri derece begenmeye baslar çünkü. Gustav'i bir baska görür artık; hele bal-

diriçiplagin, yoksulun biriysel Gustav, daha da küçük görür onu... Birazcik parali olan bir Parisli, evlenmeye karar verdiginde parali bir kiz arar kendine. Dahasi var: Önceden hesap edilir

136

her sey; iki yanin franklarinin esit oldugu görülürse birlesilir. Her yerde böyle olur bu. Ceplerin ayni ölçüde dolu olması bir gelenek olmustur artık. Sözelimi, kizin bir metelik fazla parasi oldugu anlasilirsa, parasi bir

metelik az olan damat adayina vermezler onu, daha bir parali bribri aramaya koyulurlar. Sonra, ask evlilikleri giderek daha bir imkfnsizlasmakta, handiyse yüz kızartici bir sey sayilmaktadır. Ceplerin, varliklarin kesin

esitligine iliskin bu gelenege uyulmadigi pek seyrek görülür; öyle saniyorum ki bunun dünyada en seyrek görüldüğü yer Fransa'dir. Karisinin parasindan yararlanma konusunda oldukça basarilidir burjuva. Birçok

durumlarda mabisinin yaramazliklarini hos-görmesinin, bazi can sikici olaylari görmezlikten gelmesinin asil nedeni de budur zaten. Çünkü o zaman, yani araya tatsizliklar girdiginde drahoma konusu hiç de hos

olmayan bir biçimde ortaya atilabilir. Bazen mabisinin, durumlarinin izin vermeyecegi ölçüde pahali giysiler giyindigini görünce bile -her seyi farketttiği halde-sesini çıkarmaz bribri; karisi giyimi için eskisi kadar para

istememektedir ondan çünkü. Böyle durumlarda çok daha uysaldir mabis. Evlilik çoğunlukla paralarin birlesmesi oldugu, karsilikli ilgi, düskünlük pek öyle aranmadigi için bribri de mabisinden baskalariyle

ilgilenmeye baslar sonunda. Birbirine ayak bagi olmamaktir en iyisi. Hem öyle olunca evin

757içinde daha bir huzur oluyor; sevgiyle söylenen bribri, mabis adlari kari koca arasinda daha çok

duyuluyor. Nihayet, dogrusunu söylemek gerekirse, bribri bu konuda ustalikle saglama almistir kendini. Polis komiseri her an hizmetindedir. Kendi yapmistir çünkü yasalari. Sözelimi, is çigrindan çıkarsa, sevgilileri en

flagorant de/it* bastirip, ikisini de öldürebilir; hiç kimseye de hesap vermez bu yaptigi için. Mabis bilir bunu, kendi de onaylar, böyle olması gerektiğini söyler. Yüz yıllar boyu boyunduruk altında yaşamak mabisi bu duruma homurdana-mayacak -barbar, gülünç birtakim ülkelerin kadınları gibi-sözgelimi üniversitede okumayı, kulüplerin, millet meclisinin toplantılarına katılmayı hayal edemeyecek duruma getirmiştir. Simdiki gibi, bir süs esyasi olarak kalmayı yegler. Süsleyip püslüyorlar onu, paytonla ya da atla gezmeye götürüyorlar, dans ediyor balolarda, çukulata yiyor, erkekler davranış-larıyla ona bayıldıklarını anlatıyorlar. İlişkilere bu dis biçim oldukça basarılı, soylu verilmistir. Kisacasi, soyludur, sövalyecedir ilişkileri; bundan daha iyisi de can sagligi... Öyle ya, Gus-tav'i çekip almıyorlar kadının elinden. Hayatin erdemli, yüce amaçları falan da gerekli degildir onun için: Kocasi gibi zengindir o da çünkü. Süs esyasi olduğu yıllar geçince, yani bir süs

*Suçüstü.

138

esyasi olduğuna kendini artık inandıramayacağı zaman gelince -yeni bir Gustav bulmak en heyecanlısı, en gururlusu için bile olmayacak bir şeydir artık- birden değişir mabis; iğrenç bir değişikliktir bu. O cilveler, o süslenmeler, o canlılık nereye gider birden? Genellikle huysuz, kili kırk yaran bir kadın olup çıkar. Kilise kilise dolarsın, kocasıyla beraber para biriktirir; her şeyde bir kusur bulmaya baslar. Bir bitkinlik, hüzün çöker üstüne, kabalsır. hayati bos bulur artık, konuşmalarında yakışık almaz sözcükler kullanır. Bazıları işi pasaklılığa kadar bile götürür. Kuskusuz, hepsi böyle degildir, çok daha anlansılır durumlar da görülür elbette. Hem bu çeşit değişiklikler her yerde görülür, ne var ki... burada daha bir çok, daha bir tuhaf, daha bir kesin oluyorlar; onların ulusal özellikleri bu. Günümüzde bütün dünyada görülen, büyük ulusunkinin benzen burjuva toplumsal düzeninin kökü de meyvesi de buradadır..

Evet, görünüşte kralıçedir mabis. Onu topluluk içinde de sokakta da ne denli ince bir kibarlığın, ne denli yakın bir ilginin kusattığını hayal etmek bile güçtür. Kisiyi sasirtan bir subdit'lik;* kimi zaman saflıkta öylesine asiri gidiliyor ki, dürüst bir insan dayanamıyor artık... Açıkta açığa girilen bir oyun, bir sah-

*Subdit: kibarlık, incelik. 139tekfrlik yüregini derinden yaralıyor. Ama mabis kendi büyük bir düzenbaz olduğu için, onun istediği de budur zaten... Her zaman elde eder kendisinin olanı; doğru yoldan, dürüstçe gitmektense dalavereyi yegler daima: Onun düşüncesine göre böylesi hem gerçeğe daha bir uygun, hem de eglenceli oluyor. Eglenceye, oyuna, entrikaya gelince, mabis için her şeydir bunlar. Ya giyinip kusanışları, sokakta yürüyüşleri... Mabis cilvelidir, fikir fikirdir her yani, her şeyiyle yapmacıktır; ama bütün bunlar gözü dönmüş, bir bakıma soysuzlaşmış, taze, gerçek güzellikten, zevk alma duygusunu yitirmiş erkekleri tutsak eder ancak. Mabis gelismemistir hiç; kusunki kadar bir akilcılığıyla, gene o kadar bir yürekçigi vardır; ama albenisine diyecek yoktur; davranışları öylesine kibar, konuşması öylesine çekicidir ki, ister istemez tutsak olursunuz ona, görülmemiş bir yenilik gibi pesine takılırsınız. Aslında güzel olanı da pek seyrek görülür.

Yüzünde kötü bir şey bile vardır. Ama önemli degildir bu; hareketlidir, oynaktır bu yüz, yapmacık duygunun, davranışın esrariyle dopdoludur. Mabisin bu yapma-cikliğinden hoslanmasanız bile, yapmacık içtenliği, bunu yapısındaki ustalığı sasirtir sizi, seversiniz onu. Parisli için gerçek askmış, ya da gerçek aska benzetilmiş düzmece bir askmış, hepsi birdir zaten. Düzmece ask daha bile hosuna gider belki. Kadın konusunda dogulu

140

bir görüş giderek daha bir yerleşmektedir Paris'te. Kamelya giderek daha çok giriyor moda: ®Al su parayı, güzelce aldat beni, yani yapmacık sevgi göster bana... Kamelyadan istenen budur iste. Epouse'lerden de asagi yukari aynı şey istenir; hiç degilse, durumdan yakınmiyorlar; bu nedenle de, Gustav'in varlığı hosgörüyü karşılanıyor. Ayrıca, yaslanınca mabisin onun için çalışacağını, metelik metelik üzerine koymakta ona en iyi bir yardımcı olacağını da bilmektedir burjuva. Aslında gençken bile çok iyi yardımcı eder ona. Bazen güzel alisveris yapar, alıcıları büyüler, kandirir, kisacasi, sağ koludur mabis burjuvanın, gelecekte de yardımcısi... Bir Gustav'a bağışlamamak olur mu hiç... Sokakta dokunulmazlığı vardır kadının. Hiç kimse rahatsız etmez onu, yana çekilip yo! verirler. Bizde her zaman görülen çeşidinden olaylara rastlanmaz orada: Biliyorsunuz, bizde iyice yaslanmamış bir kadın bile yalnız basma sokaga çıkarsa, her adım bası bir çapkin, sapkasının altından yüzüne bakar, onunla tanışmak istediğini söyler.

Ne var ki, Gustav'a karsın, bribriyle mabis arasında günlük ilişkiler oldukça iyi, hatta çoğunlukla saftır. Genel olarak bütün yabancılar-dikkatimi çekti bu-biz Rus'lardan daha saf oluyor. Anlansılır bir biçimde anlatmak çok güç bunu, kisi kendi görmeli ki anlansın. Fransız'lar bizim için le Russe est sceptique et

141moquer* diyorlar, dogrudur da bu. Kötümse-rizdir. Bizim olan seyleri daha degersiz görürüz, hatta sevmeyiz; en azından, durumu bilmeden, yeterince saygı duymayız bizim olan seylere. Ulus gözetmeden Avrupa'nın, insanlığın çıkarları için çalışmaya kalkışırız; bu yüzden de her şeye karşı -bir görev yerine getiriyormusuz gibi-daha bir soguk, daha bir anlansılmaz davranırız. Ama konudan uzaklastım. Bribri kimi zaman çok saftır. Sözgelimi fiskiyelerin çevresinde dolarsınken mabisine, fiskiyelerin suyu nasıl yükselttiğini anlatmaya koyulur birden; dogu yasalarını açıklar. Bou-longn ormanının güzelliğiyle övünür ona karşı; bayramlarda sokakların, sarayların aydınlatılışın-dan, Versailles'in es grandes eaux'undan,** imparator

Napolyon'un basarilarından, gloire mi-litaire'den*** söz eder; mabisinin ilgisi, anlattıklarını can kulagiyla dinlemesi haz verir ona. Mutludur. En düzenbaz mabis bile kocasına karşı oldukça kibardır. Yani bir yapmacık yoktur davranışlarında; kocasının saçını bile önemsemeden, çıkar gözetmeyen bir duyarlılık vardır davranışlarında. Lesage'in****

*Ruslar kuskucu ve alaycudur. **Büyük fiskiyeler. ***Askerce zafer.

****Alain-Rene Lesage (1668 - 1747). @Topal Seytan adli romanin yazan, Fransiz mizahçisi.

142

seytani gibi evlerin çatılarını uçurmaya kalktığım yok tabi. Dikkatimi çeken, gözümün ilsen seyleri anlatıyorum, hepsi o kadar. @Mon mari n'a pas encore vu la mer* der size bazı mabisler; bunu söylerken içten, saf bir acıma vardır sesinde. Bu, kocasının denizi seyretmeye Brest'e ya da Bulon'a henüz gitmediği anlamına gelir. Burjuvanın birtakim asin saf, asiri ciddi gereksinimleri bir gelenek olarak benimsediğini unutmamalı. Örneğin, para biriktirme, güzel konuşma gereksinimleri yanında iki gereksinmesi daha vardır burjuvanın. Toplumun hep birden bağlandığı, asiri derecede önemseddiği, yasalara alabildiğine uygun iki gereksinmedir bunlar. Birincisi vois la mer, denizi görmektir. Bazı Parisliler ömür boyu hiç çıkmazlar Paris'ten, orada ticaret yaparlar. Denizi görmezler hiç. Ne diye görecekler denizi? Bunu kendileri de bilmezler. Ama isterler, yürekten isterler hem. Ne var ki, işleri yüzünden, üzülen her yıl bir sonraki yıla ertelerler denizi görmeyi. Üzülürler bu duruma, karıları da içtenlikle katılır üzüntülerine. Yürekten olan çok şey vardır burada zaten, saygı duyarım buna. En sonunda bulurlar bir fırsatını, para da bulurlar; birkaç günlüğüne giderler @denizi görmeye. Dönüşte izlenimlerini karılarına, akrabalarına, dostlarına ballandıra bal-

*Kocam denizi görmedi henüz. 143landıra anlatırlar. Denizi gördüklerini ömürlerinin sonuna dek anarlar sonra, tatlı tatlı hatırlarlar... Burjuvanın, özellikle Paris burjuvasının yasalara uygun, gene güçlü öteki gereksinmesi se rouler dans l'herbe*dır. Durum su: Parisli, kent dışına çıkınca çimenlerin üzerine uzanmayı çok seviyor, hatta bir görev biliyor bunu. Böylece avec la nature** birleştiğini hissederek titizlikle yerine getirir bu görevi; bu anda ona birinin bakmasını da pek sever. Genellikle Parisliler kent dışında hemen daha bir senli-benli, hareketli, hatta daha bir genç olmayı -kisacasi daha bir doğal gözükmeyi, nature'ye daha bir yakınlaşmayı- önemli bir görev, bir zorunluluk sayarlar kendileri için. L homme de la nature et de la v,ri!,*** Burjuvada /a nature'ya bu zoraki saygı Jean-Jacques Rousseau'dan mi başladı acaba? Gelgelelim bu iki gereksinmeyi -voir la mer ile se rouler dans l'herbe- Parisliler ancak yükünü tuttuktan sonra, yani kendine saygı duymaya, kendiyi övmeye, kendini bir insan olarak görmeye başladığı zaman yerine getirirler ancak. Se rouler dans l'herbe, alın teri dökülerek kazanılmış parayla alınmış kendi yerinde olursa iki, hatta bes kat daha tatlı olur-

*Otlarda yuvarlanmak. **Dogayla. ***Doganın ve dogrunun insani.

144

yor. Burjuva, isinden uzaklaşınca çoğunlukla bir yerde bir parça toprak almayı, orada bir ev yapmayı, bahçesinin çevresini duvarla çevirmeyi; kendi tavuklarıyla, inekleriyle uğramayı sever. Bunlar çok küçük ölçüde olsa bile bir şey değişmez. Burjuva çocuksu, duygulu bir heyecan içindedir gene de: @Mon arbre, mon mur.* diye tekrarlar kendi kendine. Her gelen konuğuna da söyler aynı şeyi. Ömrünün sonuna dek düşmez ağzından bu. Burada her yerdekenden daha bir tatlı olur iste se rouler dans l'herbe. Bu görevini yerine getirmek için bir çimenlik yaptırır evinin önünde. Birisi anlatmıştı: Bir burjuvanın çimenlik için ayırdığı yerde çimen yetişmemiş bir türlü. Ekmiş, sula-mış, baska yerden topragiyle beraber keserek çıkardığı çimenleri koymuş, olmamış da olmamış... Tam da evin önüydü burası. Sözde, sonra yapma çimen almış. Ta Paris'e gitmiş bu iş için; iki buçuk metre çapında bir çimenlik ismarlamış kendine; uzun uzun otlu bir çimenliği andıran bu haliyi -hiç değilse kendi ken-

' dini aldatmak, doğal gereksinmesini karşılamak, çimenlerin üzerine uzanmak için- her öğleden sonra evinin önüne seriyormuş. Alın teriyle kazanılmış bir yere sahip olmanın heyecanına, sevincine kapılmış bir burjuvadan beklenir bu; inanılmayacak bir şey değildir bu anlatılan...

*@Benim ağacım, benim duvarım. 145Ama biraz da Gustav'dan söz edelim. Aslında Gustav da burjuvadır tabi; yani satıcıdır, memurdur, homme de lettres*dir, subaydır. Bekfırdır Gustav, ama o da bir bribridir. He var ki önemli olan bu değildir. Gustav'ın şimdi ne kilikte olduğu, nasıl giyinip kusandığı, rengidir önemli olan. €ağlara göre değişir Gustav; tiyatrodaki, toplum içinde olduğu biçimde görünür daima. Burjuva vodvili çok sever, ama melodrama daha bir tutkundur. Sadece, neseli vodvil (baska hiç bir yere götürülmeyen, ancak doğduğu yerde, yani Paris'te yaşayabilen tek sanat koludur bu) evet, vodvil çekiyor gerçi burjuvayı ama bütün bütün doyurmuyor onu. Önemless seylerden sayıyor vodvili burjuva. Ona yüce seyler, ulaşılmaz erdem, duygululuk gereklidir; melodramda da vardır bunların hepsi. Melodramsız yaşayamaz Parisli. Burjuva yasadığı sürece ölüm yoktur melodrama. Vodvilin bile günümüzde değişmesi çok ilginçtir. Gerçi neselidir, eskisi gibi ölesiye gülünçtür ya, baska bir şey (ahlık dersi) de karismaktadır ona şimdi. Burjuva her fırsatta kendine de mabisine de ahlık dersi vermeyi pek sever; bunu kutsal bir görev sayar. Üstelik sinirsiz bir egemenliği vardır

simdi burjuvanin; güç deyince o gelir akla; vodvillerin, melodramların yaratıcıları da daima usaklar olduğu için.

*Edebiyat adamı.

146

her zaman yaranmaya çalışırlar güçlüye. Günümüzde burjuvanın -gülünç olarak gösterilirken bile- üstünlüğünün nedeni budur iste. Sonunda her şeyin yolunda olduğu sunulur ona daima. Bu çeşit sunuların burjuvayı ciddi olarak avuttuğu düşünülebilir. Yaptığı işin başarıya ulaşacağına kesinlikle inanmayan, kişiliği zayıf her insanda kendi kendini inandırmak, avutmak, huzura kavuşturmak isteği, ona acı veren bir gereksinimdir. Uygun her şeye inanmaya bile baslar. Burada da böyledir bu. Melodramda yüce şeyler sunulur, büyük dersler verilir. Güldürü yoktur burada; bribinin öylesine sevdiği, öylesine hoşlandığı şeylerin ezici, coşkun tutkusu vardır. En çok politik huzurdan hoşlanır o; daha bir huzur dolu yuva edinmek amacıyla para biriktirmek hakkından hoşlanır. Günümüzde bu gibi şeylere değgin melodramlar yazılıyor iste. Gustav da buna uymuştur. Zamanımızda bribinin erdem saydığı her şeyi doğrulayan yanlar bulabilirsiniz Gustav'da. Eskiden -çok eskiden- Gustav bir ozandı, bir ressam, değeri bilinmeyen, ezilen, çok haksizliklere uğrayan bir üstün insandı. Kahramanca cenklesirdi bütün bunlarla; sonunda, onu için için seven (ama Gustav küçümser bir umursamazlıkla karşıladı bu sevgiyi) vikontes, beslemesi C,cile'le evlen-dirirdi onu daima. Başlangıçta bes parasız olan genç kızın çok çok parası olduğu anlaşılırdi

147birden. Gustav karşı koyardı buna çoğunlukla, parayı almak istemezdi. Ama bir de bakarsınız, sergideki bir tablosu büyük ilgi toplardı. Arkasından odasına gülünç üç milord dalardı rüzgır gibi, büyük sanat değeri taşıyan tablosuna karşılık yüz biner frank önerirdi ona. Gustav küçümseyerek gülümser; sesinde acı bir umutsuzluk, insanların topunun alçak olduğunu, hiç birinin onun fırçasına değmedini söylerdi. Sanatı, kutsal sanatı, onun ne denli büyük olduğunu hıfıf anlayamamış zavallı insanların, küce yaratıkların asagilamasına bırakmayacağını haykırırdi milordların yüzüne. Ama bu sırada vikontes gelirdi kosarak, C,cile' in, ona olan askından ölüm döşegine düştüğünü, bu yüzden resim yapmak zorunda olduğunu bildirirdi. Burada Gustav vikontesin -simdiye dek yaptıklarının sergiye alınmasına engel olan eski düşmanı vikontesin-gizli den gizliye onu sevdiğini, kiskançlığından ondan öğ aldığını anlardı. Gustav bunun üzerine üç milorddan, onlara bir kere daha hakaret ettikten sonra (hakarete uğrayanlar çok sevinirdi buna) alırdı parayı tabiCE, C,cile'e kosar, onun milyonunu almaya razı olur, yurtluguna çekilen vikontesi affeder, evlenir, çocuk yapmaya, kadife gömlekler, bonet de cotton* giymeye, aksesuarları mabisini koluna

*Pamuk bone.

148

takep -huzur dolu hisirtisiyle ona yeryüzündeki mutlulugunun sürekliligini, saglamligini hatirlatan- fiskiyelerin çevresinde dolasmaya baslardı.

Gustav bazen bir satıcı değil de, zavallı, felegin sillesini yemiş, ama ruhu soylulukla, erdemle dolu bir yetim de olurdu. Sonra onun bir yetim değil, Rothschild'in oğlu olduğu anlaşılırdi birden. Milyonların tek sahibi olurdu. Ama küçümseyerek, gururla tepirdi milyonları. Neden mi? Güzellik için böylesi gereklidir de ondan. Ama ona fsik madam Bopre çıkagelirdi. Gustav'in patronu olan bankerin karisidir madam Bopre. C,cile'in, askından ölümle pençeleştigini, Gustav'in onu kurtarmaya gitmesini söylerdi. Gustav, madam Bopre'nin ona tutkun olduğunu anlar, milyonları cebe indirip, herkese -insanlarda, onda olan yüce erdemden hiç bulunmadığını söyleyerek-yakası açılmadık küfürler savurduktan sonra C,cile'e gider, evlenirdi onunla. Madam Bopre yurtluguna çekilir. Banker sevinirdi. Nasıl sevinmesindi, uçurumun kenarına kadar gelen karisi kurtulmuştur; tertemizdi eskisi gibi. Öte yandan Gustav çoluk çocuga karisirdi, aksesuarları fiskiyelerin çevresinde dolasmaya giderdi karisiyle kol kola; fiskiyelerin hisirtisi vb., vb...

Simdi erisilmez erdem, daha çok ya bir subayda, ya da askerCE bir mühendiste falan

149-ama ille de bir askerde-gösteriliyor. Hem bu askerin, @kaniyle kazandığı l,ğion d'honneur kordelasi da vardır daima. Yeri gelmisken söyleyeyim, korkunç bir şeydir bu kordela. Sahibi öylesine kurumlanır, öylesine kendini beğenir ki, onunla konuşmaya aynı kompartimanda yolculuk etmeye, tiyatrodan ya da lokantada yan yana oturmaya dayanmak son derece güçtür. Yüzünüze tükürmediği kalır bir; hiç utanmadan, küstahça davranır size karşı, çalimından oflayıp poplar, tikanacak gibi olur; öyle ki, sonunda mideniz bulanır, safraniz kabarır, doktor çağırmanız gerekir. Fransızlar çok sever bunu ama. İnsani sasirtan bir şey daha var: Simdi tiyatrodan mösyö Bopre'ye asiri bir ilgi duyuluyor. Kuskusuz, çok para biriktirmiş, mal sahibi olmuştur Bopre. İnatçıdır, saftır, burjuva alışkanlıklarıyla, bir koca ol-masıyla gülünçtür; ama mabisinin ona ihanet ettiginden kuskulanarak istirap çekmek zorunda olduğu perdede temiz yürekli, dürüst, soylu, erdemlidir de. Ne var ki, yüce gönüllülükle bağışlamaya karar verir karisini gene de. Mabis-in bir melek kadar temiz olduğu, Gustav'a söyle bir tutulup hafiften oynastığı, onu soylu-luguyla ezen bribrisinin dünyada onun için en değerli insan olduğu anlaşılır tabiCE sonunda. C,cile'se eskisi gibi meteliksizdir gene elbette, ama yalnız birinci perdede böyledir bu; sonra milyonları olur. Gustav, her zamanki gibi

150

magrurdur gene. Karsisindakileri küçümser bir soylulugu vardır: yalnız, asker olduğu için daha bir kibirdir, hepsi o kadar. Dünyada en çok değer verdiği şey, kaniyle kazandığı haçıyla ®l',p,e de mon p,re⁻*dir. Babasının bu kilicini düşürmez agzından hiç. Olur olmaz yerde hep ondan söz eder. Konunun ne olduğunu bile kavrayamazsınız. Küfreder, tükürür, bağırıp çağırır, ama herkes eğilir önünde, seyircilerse ağlar (evet bayagi ağlar), alkislarlar. Meteligi yoktur tabiCE, sine qua non** dur bu. Madam Bopre fsiktir ona tabiCE, C,cile de; ama C,cile'in onu sevdiğinin farkında değil-dir Gustav. Bes perde boyunca askından inler durur C,cile. Sonunda kar ya da buna benzer bir şey yağar. C,cile pencereden atmak ister kendini. Ama bu anda iki e! silfh atılır pencerenin dibinde, herkes kosar: Gustav, yüzü bembeyaz, kolu bağlı, ağır adımlarla girer sahneye. Kaniyle kazandığı kordelasi parlamaktadır ceketinde. C,cile'i bastan çıkarmaya çalışan, ona iftira eden alçak cezalandırılmıştır. Gustav, C,cile'in onu sevdiğini, bütün bu dolapları madam Bopre'nin çevirdiğini unuttur sonunda. Ne var ki, süt dökmüş kediye dönen madam Bopre'nin yüzünde renk kalmamıştır. Gustav, madam Bopre'nin onu sevdiğini anlar. Ama o

*Babamin kilici. ** Olmazsa olmaz.

151anda bir silfh sesi daha duyulur. Üzüntüsünden kendi canına kıyan mösyö Bopre'dir bu. Madam Bopre bir çiglik atarak kapiya kosar, ama Mösyö Bopre girer içeri. Elinde bir tilki -ya da buna benzer bir hayvan- lesi vardır. Ders verilmiştir; mabis ömrünün sonuna dek unutamaz bir daha bu dersi. Kadın, her şeyi bağışlayan bribrisine sokulur. Gelgelelim birden milyonları olduğu anlaşılır C,cile'in, Gustav gene baskaldırır. Evlenmek istemez. Bağırıp çağırır, agzına geleni söyler. Gustav'in küfretmesi, milyonlara tükürmesi zorunludur, yoksa bağışlamaz onu burjuva. Erisilmez erdem yeterince bulunmaz oyunda öyle olmazsa... Burada burjuvanın çeliskiye düştüğünü sanmayın sakın. Korkmayın: Milyonları kaçırmayacaktır mutlu çift; zorunludur milyonlar, sonunda erdem ödülü olurlar daima. Burjuva çeliskiye düşmez hiç bir zaman. En sonunda milyonları da, C,cile'i de alır Gustav;gene fiski-yeler, pamuk boneler, su sesi, vb., vb. baslar. Böylece hem daha çok duygululuk, hem de erisilmez erdem elde edilmiş oluyor. Aile soyluluguyla herkesi ezen Bopre'nin ne denli güçlü olduğu anlaşılıyor; en önemlisi de, öylesine sevilen, değer verilen milyonlar seyirciye bir fatum,* doganın bir yasası olarak sunuluyor... Bribriyle mabis huzur içinde, avunmus,

*Kader.

152
gönülleri rahat çikiyorlar tiyatrodan. Gustav yanlarımdadır; baskasının mabisini paytona, bindirirken gizlice öpüyor küçücük elini... Her şey gerektiği gibi oluyor.

1863

SONBILGI YAYINLARI DENEME, ANI DIZISI
TL.

1. Albert Camus BIR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan 3.-
2. Gustav Janouch KAFKA ILE KONUSMALAR A. Turan Oflazoglu 4.-
3. Albert Schweitzer €OCUKLUGUM VE GEN€LIGIM
Yurdakul Fincana 4.-
4. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk 5.-
5. Bertrand Russel DÜNYA GÖRÜSÜM Cenap Yılmaz 5.-
6. Cevdet Kudret DiLLERi VAR BIZIM DİLE BENZEMEZ 5.-
7. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu 4.-
8. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT 10.-
9. Serif Hulusi AHMET HASIM (Hayati, Sanati ve Seçilmiş Siirleri) 7.50
10. Bertrand Russell VIETNAM'DA SAVAS SU€LARI
Niyazi Atakoglu 7.50
11. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk 4.-
12. Sevkett Süreyya Aydemir İNKILAP ve KADRO 10.-
13. Nfzim Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN
MEKTUPLAR 15.-
14. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL 10.-
15. Dogan Avcioğlu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI 7.50
16. Yakup Kadri Karaosmanoglu GEN€LİK VE EDEBİYAT
HATİRALARI 12.50
17. Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu 15.-
18. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCESi €etin Altan 15,-
19. €etin Altan KOPUK KOPUK 15.-
20. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI 10.-
21. Dogan Avcioğlu DEVRİM ÜZERİNE 10.-
22. Aziz Nesin MERHABA 10.-

23. Aziz Nesin NUTUK MAKINASI/AZ GITTİK UZ GITTİK 10.-
24. €etin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN 20.-
25. Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ...
(Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notları) Ergin Altay 10.-BİLGİ YAYINLARI
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN Yildirim Keskin
4. Cahit Atay SULTAN GELİN
5. Albert Camus SANATİ VE €AGI Yildirim Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAGDUYU Onur Öymen
8. A. de Saint-Exupery KÜ€ÜK PRENS Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN
10. Orson Welles YURTTAS KANE Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE SEYTAN Yurdakul Fincan
12. Güngör Dilmen Kalyoncu MIDASIN KULAKLARI
13. Friedrich Dürrenmatt DURUSMA GECESi Cenap Yılmaz
14. Anton €ehov TÜTÜNÜN ZARARLARI
BİR EVLENME TEKLİFİ
AYI
SAYFIYEDE YAZ Yılmaz Grud
15. Yakup Kadri Karaosmanoglu SODOM VE GOMORE
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan,
18. Aisopos EZOP MASALLARI Tarik Dursun K.
Desenler: Asli - Turhan Selçuk
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoghi
20. Akutagava RASOMON Tarik Dursun K.
21. Pudovkin SINEMANIN TEMEL İLKELERİ Nijat ozon.
22. Yakup Kadri Karaosmanoglu HÜKÜM GECESi
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÜHÜR A. Turan Oflazoglu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABILE Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer €OCUKLUGUM VE GEN€LİGİM
Yurdakul Fincan
26. Antonioni GECE Ülkü Tamer
27. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI Meral Alaku*
29. Bertrand Russell DÜNYA GÖRÜSÜM Cenap Yılmaz
30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTIRINAM
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Aksit Göktürk
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ
33. Andre Bazin €AGDAS SINEMANIN SORUNLARI Nijat Özöa
34. ON KISA OYUN Türkçesi: Ülkü Tamer
35. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu
36. Anton €ehov İVANOV . Ataol Behramoglu,
37. Nathalie Sarraute YÖNELİSLER Mükerrrem Akdeniz
38. SAHNEYE KOYMA SANATI Türkçesi: Suat Taser
39. Eisenstein POTEMKİN ZİRHİSİ Renoir HARP ESİRLERİ
Ford CEHENNEMDEN DÖNÜS Nijat Özön-
40. Fakir Baykurt AMERİKAN SARGISI
41. Marguerite Duras BÜTÜN GÜN AGA€LARDA Salfh Birsell-
42. Heinrich Böll TRENİN TAM SAATİYDİ Zeyyat Selimoglu
43. Behçet Necatigil GECE ASEVİ (Bes Kisa Oyun)
44. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DİPLOMAT
45. Ingmar Bergman AYNADAKI GİBİ-SESSİZLİK Tezer Özlü-Fadil Tayla
46. Maksim Gorki KÜ€ÜK BURJUVALAR Güner Sümer
47. Roger Martin du Gard POSTACI Erdogan Basar
48. Serif Hulusi AHMET HASİM
49. Güngör Dilmen Kalyoncu KURBAN
50. Bertrand Russell VIETNAM DA SAVAS SUELARI Niyazi Atakoglu
51. Tibor Dery EĞLENTİLİ BİR GÖMME TÖRENİ Adalet Cimcoz
52. Cervantes DON QUIJOTE -I-

- DON OUIJOTE -II- Bertan Onaran
53. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk
54. Kemal Tahir DEVLET ANA
55. Cevdet Kudret KARAGÖZ -I-
KARAGÖZ -II-KARAGÖZ -III-
56. Knut Hamsun PAN Behçet Necatigil
57. Maksim Gorki AYAKTAKIMI ARASINDA Vf - Nü
58. Franz Kafka AMERİKA Arif Gelen
59. Aiskhylos ZINCİRE VURULMUS PROMETHEUS
Azra Erhat - Sabahattin Eyuboglu
60. Sevket Süreyya Aydemir İNKİLA P VE KADRO
61. Nijat Özön TÜRK SINEMASI KRONOLOJISI
®2. A. de Saint-Exupery GECE U€USU Bertan Onaran
®3. Cahit Sitki Taranci ÖMRÜMDE SÜKUT
64. B. Traven PAMUK İSEİLERİ Adalet Cimco
®. Attilf ilhan YASAK SEVİSMEK
®6. Nfzim Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR
67. Shakespeare ROMEO İLE JULİET A. Turan Oflazoglu
68. Kemal Tahir YORGUN SAVASEİ
70. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLİTİKADA 45 YIL
71. Bedri Rahmi Eyuboglu KARADUT 69
72. Fakir Baykurt EFENDİLİK SAVASI
73. Kemal Tahir KURT KANUNU
74. Dogan Avcioğlu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI
75. Pertev Naili Boratav AZ GİTTİK UZ GİTTİK
76. Azra Erhat MAVİ ANADOLU
77. Yakup K. Karaosmanoglu GENELİK VE EDEBİYAT HATİRALARI
78. Aziz Nesin NAMUS GAZI
79. Haldun Taner SANCHO'NUN SABAH YÜRÜYÜSÜ
80. Kemal Tahir GÖL İNSANLARI
81. Oktay Rifat SİİRLER
82. Adalet Agaoglu €ATIDAKI €ATLAK - SINİRLARDA
83. Miguel de Unamuno SIS Behçet Necatigil
84. Miodrag Bulatovic GODOT GELDI Sevgi Sabuncu
85. Ceyhun Atuf Kansu SAKARYA MEYDAN SAVASI
86. Eisenstein KORKUN€ İVAN Alpagut Erenulug
87. Kemal Tahir RAHMET YOLLARI KESTİ
88. Esref HİCVİYELER
89. La Fontaine MASALLAR Nfzim Hikmet
90. Fakir Baykurt ANADOLU GARAJI
91. Sabahattin Kudret Aksal ESİK
92. Haldun Taner HİKAYELER -I-Haldun Taner HİKAYELER-II-93. Turgut Uyar DİVAN
94. Melih Cevdet Anday GİZLİ EMİR
95. Ömer Seyfettin BÜTÜN ESERLERİ I.EFRUZ BEY
2. KAHRAMANLAR
3. BOMBA
4. HAREM
5. YÜKSEK ÖKELER
6. KURUMUS AGAELAR
7. YALNIZ EFE
8. FALAKA
96. Necati Cumali BASAKLAR GEBE
97. Valemin Berejkov TAHRAN 1943 Hasan Ali Ediz
98. Kemal Tahir YEDİ€İNAR YAYLASI
99. Aziz Nesin GOL KRALI
100. Gogol ÖLÜ CANLAR Melih Cevdet Anday
101. Sait Faik BÜTÜN ESERLERİ
1. SEMAVER / SARNİ€

2. SAHMERDAN / LÜZUMSUZ ADAM
3. MEDARI MAİSET MOTORU
4. MAHALLE KAHVESİ / HAVADA BULUT
5. KUMPANYA / KAYIP ARANIYOR
6. HAVUZBASI / SON KUSLAR
7. ALEMDAGDA VAR BİR YILAN / AZ SEKERLİ / SIMDI SEVISME VAKTI
8. TÜNELDEKİ €OCUK / MAHKEME KAPISI
102. Kemal Tahir KÖYÜN KAMBURU
103. Kemal Tahir BÜYÜK MAL
104. Ferit Devellioglu TÜRK ARGO SÖZLÜĞÜ
105. Friedrich Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu
106. Elsa Triolet BEYAZ AT Attilf Tokatli
107. Bilge Karasu UZUN SÜRMÜS BİR GÜNÜN AKSAMI
108. Aziz Nesin ÖLMÜS ESEK
109. Anton €ehov Ü€ KIZKARDES Hasan Ali Ediz
- ORMANCINI Ataol Behramoglu
110. Cevdet Kudret TÜRK EDEBIYATINDA HIKAYE VE ROMAN-I-Cevdet Kudret TÜRK EDEBIYATINDA HIKAYE VE ROMAN-II-
111. Maksim Gorki FOMA Attilf Tokatli
112. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCESI €etin Altan
113. €etin Altan KOPUK KOPUK
114. Kemal Tahir SAGIRDERE
115. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI
116. F–ruzan PARASIZ YATILI
117. Dogan Avcioglu DEVRİM ÜZERİNE
118. Kemal Tahir KÖRDUMAN
119. Haldun Taner SERSEM KOCANIN KURNAZ KARISI/
KESANLI ALI DESTANI 120; Tomris Uyar İPEK VE BAKIR
121. Jack London ADEMĐEN ÖNCE H. Pinar Kor
122. Selim İleri PASTIRMA YAZI
123. Roger Vailland YALNIZ ADAM Attilf Tokatli
124. Cahit Atay PUSUDA/KARALARIN MEMETLERİ/ANA HANIM HANIM
- KIZ HANIM
125. Roger Vailland KANUN Attilf Tokatli
126. Giovanni Guareschi DON CAMILLO
VE HAYIRSIZ OGUL Özcan Yalim
127. Mustafa Nihat Özön OSMANLICA - TÜRK€E SÖZLÜK
128. Aziz Nesin MERHABA
129. Zaharia Stancu €İNGENEM Attilf Tokatli
130. Ali Püsküllüoglu ÖZ TÜRK€E SÖZLÜK
131. Aritoine de Saint-Exupery SAVAS PILOTU Bertan Onaran
132. Aziz Nesin NUTUK MAKINASI/AZ GITTİK UZ GITTİK
133. Michel de Saint Pierre MİLYARDER Attilf Tokatli
134. Vittorio de Sica BİSİKLET HIRSIZI Alpagut Erenulug
135. €etin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN
136. Marcel Martin CHARLIE CHAPLIN (SARLO) Timuçin Yekta
137. Albenine Sarrazin KEMİK Tarik Alemdar
138. Füzruzan KUSATMA
139. Visconti LEOPAR Alpagut Erenulug
140. Trudy Baker -Rachel Jones KAHVE Mİ, €AY Mİ,
YOKSA BENİ Mİ? Oksan Okandan Karamanbey
141. Hidayet Sayin TOPUZLU/UZAK DÜNYALAR
142. Attilf İlhan BEN SANA MECBURUM
143. Kemal Bilbasar DENİZİN €AGIRISI
144. Nikolay Haytov DÜNYA POTURUNU €İKARİYOR Naime Yilmaer v 145. €etin Altan BÜYÜK GÖZALTI
- 146 Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ (. (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notlan)
- Ergin Altay
- BİLGİ YAYINLARI ÖZEL DİZİ

1. Prof. Macit Gökberk FELSEFE TARİHİ
2. Mete Tuncay TÜRKİYE'DE SOL AKIMLAR
3. Prof. Sadun Aren İSTİHDAM, PARA VE İKTİSADİ POLİTİKA
4. Nfzim Hikmet KUVAYI MİLLİYİ (Resimler: Abidin Dino. Notlar: Cevdet Kudret)
5. Dogan Avcioğlu TÜRKİYE'NİN DÜZENİ (iki cilt)
6. Metin And GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU
7. Prof. Suut Kemal Yetkin TÜRK MİMARİSİ
8. Dr. Eetin Yetkin SİYASAL ÜÇTİDAR SANATA KARŞI
9. Memduh Aytür KALKINMA YARISI VE TÜRKİYE
10. Prof. Gotthard Jfschke YENİ TÜRKİYE'DE İSLAMLİK
Hayrullah Örs

11. Prof. P. A. Sorokin BİR BUNALIM EĞİNDİ TOPLUM
FELSEFELERİ Mete Tuncay BİLGİ YAYINLARI YASA DİZİSİ

1. SON DEĞİŞİKLİKLERİYLE GEREKELİ ANAYASA (Kfzim özt-rk)BİLGİ YAYINLARI : 146
DENEME, ANI DİZİSİ : 25

Birinci Basım Mart 1972

BİLGİ YAYINEVİ

Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara

Telf. :17 74 03-12 50 67

DOSTOYEVSKI

BATI, BATI DEDİKLERİ.

(YAZ İZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)

Türkçesi: Ergin Altay

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZÖĞLU

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine 7

ikinci Bölüm

Trende..... 19

Üçüncü Bölüm

Bütün bütün gereksiz 31

Dördüncü Bölüm

Şimdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan @Fransız'da mantık yoktur sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşünceler..... 59

Besinci Bölüm

Vaal..... 71

Altıncı Bölüm

Burjuva üzerine..... 89

Yedinci Bölüm

Bir önceki bölümün devamı..... 111

Sekizinci Bölüm

Bribri ile mabis 133
BİRİNCİ BÖLÜM Önsöz yerine
Dostlarım, sizlere yurt dışı izlenimlerimi anlatayım diye kaç aydır siktirip duruyorsunuz beni. Oysa bu diretinizin beni çıkmaza soktuğundan habersizsiniz. Ne anlatacağım size? Şimdiye dek bilinmeyen, söylenmemiş, yeni ne anlatabilirim? Biz Ruslardan hangimiz (yani hiç değilse dergiydi, gazeteydi okuyacağımızı demek istiyorum) Avrupa'ya Rusya'dan iki kat daha iyi bilmeyiz? Ayıp kaçmasın diye iki kat diyorum, aslında on kat daha iyi biliriz Avrupa'ya. Üstelik, sizlere anlatacak bir şeyim bulunmadığını; hiç bir şeyi sırayla görmediğim için (bazı şeyleri görmüş olsam bile, incelemeye fırsat bulamadım) söyle sırasıyla, düzgün bir biçimde anlatamayacağımı da çok iyi biliyorsunuz. Berlin'de, Dresden'de, Bisbaden'de, Baden-Baden'de, Köln'de, Paris'de, Londra'da, Lüksemburg'da, Cenevre'de, Cenevre'de, Floransa'da, Milano'da, Venedik'te, Viyana'da buldum. Hatta iki kere gördüm bu kentlerden bazılarını. inanır mısınız, iki buçuk ayda, evet iki buçuk ayda gezdim bunca yeri! Siz hak verin, iki buçuk ayda bu kadar yolu tepen bir insan ne görebilir, anlayabilir? Gezi programımı önceden, daha Petersburg'da hazırladığımı hatırlarsınız. Yurt dışına ilk çıkışım değildir bu: İlk çıkışım çocukluk yıllarıma rastlar. Uykuya yattığımda annem, ya da babam Ratklif'in romanlarından parçalar okurlardı bana o zamanlar. Hatırlarım, bütün gece kofibus görmeme neden olurdu bu romanlar. Korkudan zangir zangir titrerdim. Sonra bir de kırk yaşında çıktım yurt dışına. Zamanın darlığına bakmadan, elden geldikince çok şey

degil, her seyi, ne olursa olsun her seyi görmek istiyordum tabi. Isin kötüsü, görecegim gezecegim yerleri sogukkanlilikla seçecek durumum da hiç

10

mi hiç yoktu. Tanrim, ne çok sey bekliyordum bu gezimden! ®Varsin hiç bir seyi ayrıntilarina dek görmeyeyim, inceleyemeyeyim, diye düşünüyordum (ama gördüm her seyi, her yere gittim); gördüklerimden bir bütün, genel bir izlenim kalacaktır bellegimde nasıl olsa. ®Kutsal mucizeler ülkesi kusbakisi, bir uçtan bir uca serilecektir gözlerimin önüne bir anda. Sözün kisasi, yepyeni, hos, güçlü bir izlenim dolduracak içimi. Yazın çıktığım geziyi düşündükçe şimdi en çok neye üzüldüğümü bilseniz bir... Hiç bir seyi gereginde yakından, göremedigime degil, hemen her yere gittigim halde, sözgelimi Roma'ya gitmedigime üzülyorum. Hos Roma'ya gitseydim, bu kez de papayi görmeden gelirdim ya... Anlayacaginiz, yeni yeni seyler, yerler görmek, uzaktan söyle genel bir izlenim edinmek tutkusuna delice kaptirmistim kendimi. Böylesine bir itiraftan sonra daha ne bekliyorsunuz benden? Ne anlatabilirim size? Ne açıklayabilirim? Kentlerin görünümünü, daglari, tepeleri mi? Ya da -kusbakisi- ülkeleri mi? Böyle bir seye kalkissam sanirim, çok yüksekte uçtugumu önce siz söylersiniz bana. Hem dürüst bir insan sayarim kendimi ben; bir gezmen olarak bile olsa, yalan söylemek istemem. Oysa bir görünümü de olsa anlatmaya baslasam size, yüzde yüz yalan karistiririm sözlerime. Gezmen oldugum için yapmam

11bunu, benim durumumda bir insan yalan söylemeden yapamayacağı için söylerim yalan. Siz hak verin: Sözgelimi, Berlin son derece eksi bir izlenim birakti bende, sonra topu topu bir gün kaldim orada. Berlin'e haksizlik ettigimi, onun eksi izlenim birakan bir kent oldugunu kesinlikle söyleyemeyecegimi biliyorum şimdi. Düpedüz eksi olmasa bile, hiç degilse kekredir bile diyemem. Böylesine haksiz bir yanlisliga niçin düstüm peki? Hiç kusu yok ki, karacigerimden hasta hasta, yagmurlu, sisli dumanli iki gün kara trenle Berlin'e kadar gözlerimi kirpmadan tangir tungur yol alip, yüzüm sapsari, bitkin mi bitkin, her yanım dökülür bir durumda kente indigimde, daha bakar bakmaz, Berlin'in Petersburg'a i-nanilmayacak derecede benzedigini görmemdir bunun nedeni. Petersburg'un sokaklarindan ayri bir yani yoktu buradakilerin, kokular da ayniydi, sonra (birakalim, saymakla bitmezler çünkü!)... Vay canina, diye geçirdim o anda içimden, kurtulmaya çalıştigim, kaçtigim seylerin benzerlerini görmek için mi sallandim trende iki gün, bunca sikintiya katlandim? Ihlamur ağaçlari bile gitmedi hosuma Berlin'in; oysa en degerli varligini bir an duraksamadan verir bu ağaçların ugruna Berlinli; belki anayasasini bile çıkarir gözden. Berlin-linin anayasasindan daha degerli bir seyi ol-, madiginiysa bilmeyen var midir? Üstelik, Ber-

12

imlilerin hepsi de Alman'a öylesine benziyor-lardi ki, Kaulbach'in* fresklerini bile görmeden -ah, korkunç bir seydi bu!- (içimde, insanın Alman'a pek alismasi gerektiği, yabancisi olursa onların toplu halde bulduklari yerde yasayamayacağı inanci) Dresden'e attim kapagi. Dresden'de de Alman kadınlarina karsi suç isledim. Sokaga çıkar çıkmaz, Dresdenli kadından daha igrenç bir yaratigin olamayacağı; Rus ozanlarının en sakragi, kendine en çok güveneni olan ask sarkicisi Vsevolod Krestovski'nin bile burada kendine güvenini yitirebileceği düşüncesine kapildim. Saçmaladigimi, onun hiç bir durumda kendine güvenini yitiremeyecegini sezinlemekte gecikmedim tabi. İki saat sonra anlasildi her sey: Otel odama dönüp de aynanın karsisinde dilimi çıkarınca, Dresdenli bayanlar üzerine düşüncemin kapkara bir iftira oldugundan kuskum kalmadi. Sapsariydi dilim, kötüydü... ®İnsan -diye geçirdim içimden-, doganın bu krali, ufacik karacigerine böylesine mi bagimli? Aman ne bayagilik! Kendimi bu çeşit düşüncelerle avutmaya çalışarak Köln'e yollandim. Ne yalan söyleyeyim, çok sey bekliyordum Köln katedralinden; gençligimde mimarlik öğrenimi yaparken büyük bir saygiyla çizmistim onu def-

*Wilhelm Kaulbach (1805-1874). Ünlü Alman ressamı.

13terime. Dönüste Köln'den geçerken, yani bir ay sonra -Paris'ten dönüyordum- ikinci kez gördüm Köln katedralini. Birinci keresinde güzelligini göremedim diye önünde diz çöküp beni bagislamasi için yalvarmak geldi içimden. Karamzin* de Reys çağlayaninin önünde öyle diz çökmemis miydi?... Birinci görüşümde hiç hoslanmadim katedralden; dantel, evet basbayagi dantel gibi, yüz elli metre yüksekliginde bir masanın üzerindeki kfgit dantel gibi bir sey izlenimi birakti bende. Dedelerimizin Puskin için pek bir sade yaziyor, nasıl demeli, parlak söz az siirlerinde diye buyurdıkları gibi; bende ®Yüce yani az dedim kendi kendime. Bu ilk kararimda iki sey etkili oldugu kanisundayim; bunlardan birincisi kolonyadir. Jan-Mariya Farina hemen dibinde katedralin. Hangi otelde kalirsaniz kalin, ruhsal durumunuz ne olursa olsun, düşmanlarinizdan da, özellikle Jan-Mariya Fari-na'dan ne denli saklanirsaniz saklanin, gene de bulurlar sizi onu kullananlar: ®Kolonya ou la vie,** kurtulus yoktur bundan. Tam böyle, ®kolonya ou la vie! diye bagirdiklerini kesin-

*Nikola Mihayloviç Karamzin (1766 -1826). Ünlü Rus tarihçisi. Edebiyatla da ugrasmistir. ®Yoksul Liza adli yapitinin Rus edebiyatında özel bir yeri vardir. **Ya kolonya ya hayat.

14

likle söyleyemem, ama kim bilir, belki de böyle diyorlardır. Hatırlıyorum, hep öyleymiş gibi geliyordu bana o gün, bu ses çinliyordu kulaklarımda. Sınırlarımı bozan, bana haksızlık ettiren ikinci sey, yeni Köln köprüsüydü. €ok güzel bir köprü bu elbette, kent de hakli olarak övünüyor onunla, ama biraz fazla övünüyor gibi geldi bana. Hemen o anda sınırlendim buna tabi€. Sonra, benzeri görülmemiş köprüye giriste oturmus, herkesten para alan o adam, uzattigim -gerçekten az olan- geçiş ücretini alırken, bilmediğini bir suçumun cezasını benden kesiyormuş gibi soguk olmamalıydı... Bilmiyorum ama, Almanlar kendilerini pek begeniyorlar bence. ®Yabancı, hele hele Rus olduğumu anladı adamı diye geçirdim içimden. Hiç degilse, gözleri söyle diyordu sanki: ®Görüyor musun köprümüzü, zavallı Rus? Bu köprünün yanında da, biz Almanların yanında da bir solucandan farksızsiniz; yok çünkü senin böyle bir köprün. Kabul edin ki can sikici bir durum bu. Alman böyle bir sey söylemedi tabi€, belki aklından bile geçir-memistir, ama ne önemi var? Adamin böyle söylemek istedigine öylesine inanıyordum ki o anda... sonunda öfkelendim, söylendim kendi kendime: ®Cani cehennemde, biz de semaverli bulduk... dergilerimiz var... en güzel elisleri bizde yapıliyor... sonra... Sözün kisasi, iyice bozuldu sınırlarım, bir sise kolon-

15ya alip (kurtulus yoktur bundan.) Fransızların çok daha sevimli, ilgi çekici olacakları umudu içimde, Paris'e yollandım. Simdi siz hak verin: Kendimi sikip da bir günden çok, söz gelimi bir hafta kalsaydım Berlin'de, Dresden'den de bir hafta kalmadan kaçmasaydım, Köln'e üç, hiç degilse iki gün ayırsaydım, gördüğüm seylere ikinci, üçüncü keresinde baktığımda baska gözle görmez miydim onları, daha bir dürüst kanılar edinmez miydim onlar üzerine? Günes isini, su bildigimiz, basit günes isini var ya, onun bile, hayli etkisi oldu bu iste: Birinci keresinde de, Köln'e ikinci gelismde olduğu gibi piri! piri olsaydı katedralin üstünde, hiç kusu yok ki gerçek parlakligıyla görürdüm yapıyı; yurtseverlik duygumu kabartmaktan baska bir seye yaramayan o kasvetli, hatta biraz yagmurlu sabah aldatamazdı beni. Bu sözlerimden, kisinin yurtseverlik damarının yalnız kötü havalarda kabardığı sonucu çıkarılmamalıdır. Görüyorsunuz iste dostlarım; İki buçuk ayda her seyi dogru olarak görmenin olanagi yoktur. Bu nedenle en dogru, en güvenilir bilgileri veremeyeceğim size. İster, istemez dogru olmayani söylemek zorunda kalacağım kimi zaman... Ama burada kesiyorsunuz sözümü. Bu kez size gerekli olanın dogru bilgiler olmadığını, isterseniz bu çeşit bilgileri Reyhard'ın gezi rehberinde bulabileceğinizi söylüyorsunuz-

16

nuz. Geziye çıkanların, gerçeğin pesinde kosacak yerde (aslında pek seyrek olur onu yakalayacak güçleri), biraz da içtenliğin pesinden gitseler hiç de fena olmayacağı görüşünü savunuyorsunuz. ®Kendine büyük bir ün sağlamayacak da olsa, kisisel izlenimlerini, yalnız onu ilgilendiren bir serüvenini anlatmaktan çekinmese - diyorsunuz-, çıkari için bilinen yollara sapmasa ne iyi olurdu. Kisacasi, size gerekli olanın, kisisel, ama içten izlenimlerimin olduğunu söylüyorsunuz.

Öyle mi? Demek düpedüz gevezelik gerekli size; yüzeyde kalan karalamalar, çarçabuk edinilmiş izlenimler... Buna bir diyeceğim yok, hemen baslıyorum öyleyse. Elimden geldiginde de içten olmaya çalışacağım. Yalnız, yazdiklarımın belki de çoğunun yanlış olacağını unutmamanızı istiyorum. €ogunun diyorum, hepsinin degil. Sözelisi, Nötre-Dame'in, Mabil balolarının* Paris'te oldukları gibi gerçeklerde yanılmaz insan. Özellikle Mabil gerçeği, Paris üzerine yazan Ruslarca öylesine tanıtlanmıştır ki, artık kusu bile edilemez bu konuda. Belki yanılmam bunda, ne var ki bunu da kesin söyleyemiyorum. Roma'ya gidip de Saint-Pierre katedralini görmemenin olmayacak bir sey olduğunu söylerler, bilirsiniz. Dü-

* Paris'te verilen, bekfr erkeklerle hafif kadınların katıldığı bir çeşit balo.

17sünün ki ben de Londra'ya gittim de Saint-Paul'u görmedim. inanın dogru söylüyorum. Saint-Paul Katedralini görmedim. Gerçi Saint-Pierre ile Saint-Paul bir tutulamaz, ama ne olursa olsun, geziye çıkmış bir insan için dogru degil bu. İste size övünemeyeceğim birinci serüvenim (Aslında söyle uzaktan, bes yüz metre öteden gördüm onu, ama Pentonvil'e gidiyordum, bos verip geçtim.) Neyse, asil isimize gelelim artık! Hem biliyor musunuz, durmadan dolasip, kusbakisi (Kusbakisi yüksekte anlamına gelmez. Biliyorsunuz, mimar€ bir deyimdir bu.) evet, durmadan dolasip, kusbakisi bakmadım her seye. Londra'da geçirdiğim sekiz gününü çikin, tam bir ay Paris'te kaldım. Paris üzerine bir seylere yazacağım size, çünkü Saint-Paul katedralinden de, Dresdenli bayanlardan da daha bir yakından tanıdım onu. Hadi, baslıyorum.

18

İKİNCİ BÖLÜM

Trende®Mantik yoktur Fransızda; olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı. Geçen yüzyıl yazdı bu tümceyi Fonvizin*, Tanrım, ne neseli olmalıydı bunu yazarken! O anda hazdan içinin fikir fikir kaynadığına bahse girebilirim. Hem kim bilir, Fonvizin'-den bu yana üç dört kusaktır hep haz duyarak

* Deniz İvonoviç Fonvizin (1745 - 1792). Ünlü Rus oyun yazarı. ®Kolagasi, ®Anasının Kuzusu güldürüleri en tanınmış yapıtlarıdır.

21okuyoruz bunu belki de. Yabancıları elestiren bu çeşit tümceler -günümüzde bile rastlanıyor böylelerine- biz Ruslar'a nedense oldum olası pek bir haz verir. Gizlidir bu haz tabi€, bazen kisinin kendinden de gizlidir. Geçmisteki tatsız bir seyin öç alma duygusu sezilir bunda. Elbette iyi bir duygu degildir bu, gelgelelim hemen

hepimizin içinde onun kök saldigindan da kuskum yok. Oysa birisi böyle bir duygumuz oldugunu söyledi mi parlariz hemen, agzimiza geleni söyleriz. İçtenizdir de böyle kizarken. Sanirim, Belinski* bile -bu anlamda- duygularini gizleyen bir slavyanofildi. Hatirliyorum, bundan on bes yil önce, Belinski'yi ilk tanidigim zamanlar o da arkadaslari da tuhaf kaçacak derecede asiri bir saygiyla egilirlerdi Batinin, özellikle Fransa'nin önünde. Moda Fransa'ydi o devirde (bin sekiz yüz kırk alti yıllarından söz ediyorum). George Sand, Proudhon vb. gibi adlara tapilmiyordu, ya da Louis Blanc, Ledru-Rollen falan gibiler degildi saygi duyulanlar. Hayir, birtakim küçük, degersiz adlar çikmisti ortaya mantar gibi, is ciddEye binince bir anda silinip gittiler tabiE. Oysa insanligin gelecegi için çok sey bekleniyordu onlardan. Kimilerinden, derin bir

22

saygi dolu fisiltiyla söz ediyorlardi... Elden ne gelir?

Ömrümde Belinski kadar koyu Rus görmedim ben. Ondan önce bir de €aadayef* gözü dönmüşçesine, bazen de -Belinski gibi- körü körüne küçümsemisti bize özgü olan her sey, Rus olana dudak bükmüstü.

Hatirladigim bazi seylere dayanarak söylüyorum bunu. Kim bilir, Fonvizin'in bu sözü arada bir Belinski'ye bile pek çirkin gözükmemistir belki. En dürüst, yasalara en uygun bir vasiligin bile pek hosa gitmedigi zamanlar olur. Allahas-kiniza, yurdunu sevmenin yabancılara küfretmek demek oldugunu, benim de öyle düşündüğümü sanmayiniz. Hiç de öyle düşünmüyorum ben, düşünme niyetinde de degilim; hatta aksine... Ama ne yazik ki, su anda daha duramayacağim bu konu üzerinde.

Yalniz, sirasi gelmisken sunu da hatirlatayim: Paris'ten söz edeceğime, Rus edebiyatına daldigimi düşünmüyorsunuz ya? Elestiri yazisi yaziyorum sanmiyorsunuz ya? Hayir, yapacak baska bir seyim olmadigindan, bos durmamak için yaziyorum bunlari.

* Pyotr Yakovleviç €aadayef (1793 - 1856). Puskin'in yakin arkadasiydi. 1836'da @Teleskop dergisinde ünlü @Felsefe Mektubu yayinlandi. Rus toplumuna saldirilari, batiyi övmesi tepkiyle karsilandi. Dört mektup da yurt disinda yayinladi.

23Trendeyim, devresi gün inecem Eydku-vena'yi, yani yurt disindaki ilk izlenimimi düşünüyordum. Arada bir hizli hizli çarpmaya basliyordu yüregim. En sonunda görecektim Avrupa'yi. Neredeyse kırk yil hayalimde yasattigim Avrupa'yi görecektim. On alti yasindan beri, Nekrasof'un* Belopyatkin'inin

@Kaçmak istiyordum isviçre'ye,

dedigi gibi, olanca içtenligiyle hep ayni sey düşünen, ama kaçmayan ben, en sonunda giriyordum @kutsal mucizeler ülkesi ne. Özlemini öylesine çektigim, öylesine inatla inandigim ülkeye gidiyordum. Arada bir @Tanrim, ne biçim insanlariz biz Ruslar? diye geçiriyordum içimden. Gerçekten Rus muyuz biz? Hangimiz olursak olalım, niçin Avrupa'nin bu denli güçlü, büyü, çekici bir etkisi oluyor üzerimizde? Bizlerin -yüz bin kisinin- hflf bir hiç saydigimiz, deger vermedigimiz, elli milyonluk basit Rus halki; sayin mizah dergilerimizin, sakallarini kesmiyorlar diye hflf alay ettikleri elli milyon insan degil tabiE su anda sözünü ettigim. Hayir, toplumumuzun

*Nikola Alekseyeviç Nekrasof (1821 -1877). Halkçi Rus ozani. En önemli yapitlari: @Kim İyi Yasiyor Rusya'da , @Demiryolu , @Köylü €ocuklari .

24

ayricalikli, tüm olanaklari tekeline almis bir grup insanindan söz ediyorum. Dogrusu, her seyimiz, bilimimiz de, sanatimiz da, toplum düzenimiz de, insanligimiz da, görgümüz de, her seyimiz oradan, kutsal mucizeler ülkesinden alınma! Yasayisimiz, daha çocukluktan baslayarak, Avrupa dünya görüşüne, gelenegine göre düzenlenmistir. Hangimizin gücü yeterdi bu gidise karsi koymaya, bu baskiyi yenmeye? Niçin hflf tam Avrupali olmadik? Çünkü (sanirim bu konuda herkes, bazilari seve seve, tabiE bazilari da dis bileyerek, herkes kabul edecektir bu görüşümü) evet, hflf tam Avrupali olmadik çünkü olabilecek kadar olgunlasmadik daha. Ama bu bambaska bir konudur. Benim demek istedigim, bizlerin böylesine güçlü etkiler altında bile Avrupalilas-madigimizdi. Aklim ermiyor buna. Dadilarimiz engel olmadı tabiE

Avrupalilasmamiza. Arina Rodionovna (Puskin'in dadisi) olmasaydi Puskin diye bir ozanimizin olmayacağı düşüncesi gerçekten de hem acidir hem gülünç. Saçmadir! Saçma degil midir yoksa? Öyle ya, saçma degil de nedir? Günümüzde öğrenime çok çocuk götürüyorlar Fransa'ya, bir baska Puskin alip götürseler oraya, ne Arina Rodinov-na'si olurdu orada ne de besikte duymaya basladigi Rusça'si. Kim Rus olmadigini söyleyebilir Puskin'in? Soylu bir ailenin çocuğuydu.

25Pugaçof'u* anlamis, daha hiç kimse bir seyin farkinda degilken onun ruhunun derinliklerine inmist. Byelkin'in** soylu kisiligi vardi onda. Dogup büyüdüğü ortamdan büyük bir sanat, gücüyle ayrildi, sonra Onyegin'in*** kisiliginde, halkin gözüyle insafsizca elestirdi onu. Büyük bir insanin, üstün bir insanin yapabilecegi bir seydi bu ancak. İnsan ruhuyla anayurdu arasinda kimyasal bir bagin var oldugu, insanin öz topragindan hiç bir türlü kopamaya-cagi, kopsa bile eninde sonunda tekrar ona dönecegi savi dogru mudur acaba? Slavyano-fillik gökten inmedi ya bize... Gerçi sonralari bir Moskova özlemi görünümü kazanmistir

slavyanofilligimiz; ama bunun özlemiden öte bir sey olduğu da su götürmez bir gerçektir; hem sanırım, bazı gönüllerde ilk bakışta görüldüğünden çok daha derin yer etmiştir. Belki Moskovalıların ruhunda daha da derinlere işlemiştir. İnsan kimi zaman nasıl yanılıyor ilk anda. Bazı canlı, güçlü düşünceleri üç kusak gerektiğinde anlayamaz da, bazen sonuç, başlangıçtan bambaska çıkar...

Avrupa'nın esiginde -biraz can sıkıntı-

*Yemelyan Ivanof Pugaçof (1726 -1775). Katerina II. zamanındaki büyük halk ayaklanmasının önderi. Puskin ®Yüzbasının Kızı'nda onu anlatır.

Puskin'in roman kahramanı.®Byelkin'in Hikfeleri' *®Yevgeniy Onyegin'in erkek kahramanı.

26

sından, biraz da ıssız güçsüzlükten- bu düşüncelere dalmıştım iste trende. İçten olacaktım ya! Bizde, günümüze kadar bu çeşit seyleri, yapacak işleri olmayan kimseler düşünmüştür yalnız. Ah, trende bos oturmak ne çok sikiyor insanın canını! Bizim Rusya'da, tuttunuz bir iş yoksa duyacağınız can sıkıntısının tipa tip aynıydı bu sıkıntı. Gerçi trene binmişsin gidiyorsundur, her ihtiyacın ayagina geliyordur, hatta arada bir bebek gibi oyılıyorlardır da seni, isteyecek başka bir şey olmadığının kendin de farkındasındır; gelgelelim can sıkıntısı gene de bırakmaz yakani; kendin bir şey yapamadığın için sikilir canın; üzerine fazla düstükleri için, oturup yolculuğunun sonunu beklemekten başka bir şey elinden gelmediği için sikilirsin. Gerçi bazı istasyonlarda indim, tren boyunca bir aşağı bir yukarı kostüm, kostüm. Ne olursa olsun umursadığım yoktu; alisik olmadığım için yorulsam, hatta düşüp bir yerimi kırsam viz gelirdi! Kendi ayaklarım üzerindeydim, kendime bir iş bulmuş onu yapıyordum ya, yeterdi. Durup dururken bir kaza olsaydı, vagonlar birbirine girseydi -elim kolum bağlı- baskalarının suçunun cezasını çekmeyecektim...

Ne kötü şey su ıssız güçsüzlük, neler geliyor insanın aklına!

Hava yavaş yavaş kararıyordu bu arada. Trenin isiklerini yakmaya başlamışlardı. Kar-

27simda, toprak sahibi, yaşlı bir kari koca oturuyordu, iyi insan oldukları yüzlerinden belliydi. Birkaç günlüğüne Londra'ya, bir sergiye gidiyorlardı; çocukların! evde bırakmışlardı. Sağımda, on yıldır Londra'da ticaretle uğrasan bir Rus oturuyordu; iş için Petersburg'a gelmiş ancak iki hafta kaldıktan sonra -işlerini bitirir bitirmez- dönüyordu. Yurt özlemi duygusunu hepten yitirdiği belliydi. Solumda temiz pak, sarı, saf kan bir İngiliz vardı. Bütün İngilizler gibi ortadan ikiye ayırmıştı saçlarını, son derece ağırbaşlıydı. Yolculuğumuzun basından beri hiç birimizle -hiç bir dilde- bir sözcük bile konuşmamış, gündüz hep okumustu. Ancak İngilizlerin dayanabilecekleri, İngilizlere özgü o ince baskılı, küçük bir kitaptan basını kaldırmamış; gece saat on olunca da çizmelerini ağır ağır çıkarmış, terliklerini giymişti. Besbelli, uzun yılların alışkanlığıydı bu, trende de degistirmek istememişti alışkanlıklarını. Çok geçmeden uyudu herkes; trenin düdüğü, tekerleklerin sesi uykusunu getiriyordu insanın. Ben oturuyordum, düşüncelere dalıp gitmiştim. Bu bölümün basındaki ®Mantik yoktur Fransiz'da' düşüncesine nereden vardığımı da bilmiyorum. Size bir şey söyleyeyim mi: Paris'e gidinceye kadar trende düşündüklerimi hak yerini bulsun diye anlatacağım burada. Öyle ya, ben o zaman sikildim, şimdi biraz da siz sikilin. Ne var ki, bazı okuyucuları

28

da kurtarmam gerek; bu nedenle, bu düşüncelerimi ®gereksiz' diye adlandıracağım ayrı bir bölümde vereceğim. Sizler sikila sikila okuyacaksınız onu; isteyenler de, gereksiz olduğu için okumadan geçecekler. Okuyucuya karşı çok dikkattir, insafli davranmalı çünkü; dostlarla daha bir siki fiki olabilir insan. Devam edelim:

29ÜENCÜ BÖLÜM Bütün bütün gereksizAslında düşünce falan degildi bunlar; bir çeşit bakışta çevreye, elde olmadan görülen seyler, hatta ®sunun bunun, daha çok da hiç bir şeyin üzerine' kurulan hayallerdi. Önce geçmisse daldım; Fransiz mantığı üzerine yukardaki özlü sözü söyleyen adamı düşünüyordum, bu özlü söz çok uzaklara götürdü beni. Zamanının büyük aydınlarındandı bu adam.

33Gerçi nedense ömrü boyunca Fransiz kaftanı giydi. Hep, sövalye soyu olduğunu göstermek (oysa böyle bir şey yoktur bizde) evet, sövalye soyu olduğunu göstermek, bir de, Patyomkin'-in* bekleme odasında gururunu koruyabilmek için pudra sürdü yüzüne, kılıç tasidi ya, yurt dışına çıkar çıkmaz da Paris'i nefretle anmaya başladı; hemen verdi kesin kararını: ®Mantik yoktur Fransiz'da, olmasını da kendi için mutsuzlukların en büyüğü sayardı.' Yeri gelmişken söyleyeyim, kılıçtan, kadife kaftandan söz etmekle Fonvizin'e çattığımı sanmıyorsunuz ya? Aklimin ucundan bile geçirmediğim böyle bir şeyi! Kaba kumastan yakasız köylü ceketini giyemezdi ya... Hele şimdi bile bazı beyler, tam Rus olmak, halkın içine girmek için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuşlarken (buldukları bu bale kostümü, Rus halk operalarında, yazma yemenili Lyudmina'larına vurgun Uslan'ların, sahneye çıkarlarken giydikleri giysiye andırıyor) evet, günümüzde bile bazı beyler, tam Rus olmak, halka yaklaşmak için bu köylü ceketini giymeyip, kendilerine yeni bir bale kostümü bulmuşlarken o hiç giyemezdi köylü ceketini. Fransiz kafta-

*Grigori Patyomkin (1739 -1791). Rus Prensi. II. Katerina'nın gözüne girerek maresallige kadar yükselmiştir.

34

nini daha bir anliyordu halk o zamanlar: @Elbette, beydir o, bizim gibi giyinemez ya. Günümüzün toprak sahiplerinden biri, halka yaklaşmak için Rus giysisi giymis, köylülerin bir toplantısına gitmiş. Onu uzaktan gören köylüler aralarında fiskosa başlamışlar: @Kimdir su palyaço kilikli herif? Anlayacağınız, yaklaşıp mamis halka toprak sahibi.

Bir bey de şöyle söylemişti bana:

- Hayir, hayir, hiç bir seyde geri kalmayacağım. Mahsus keseceğim sakalımı, gerekirse frak bile giyeceğim. Kendi isime bakacak, onlara yaklaşmak istediğimi belli etmeyeceğim. Beylik yapacağım, kili kırk yaran, eli siki, hatta -baktım ki öyle olmak gerekiyor- sert, astığı astık kestigi kestik bir bey olacağım. Daha sayacaklardır beni o zaman. Her sey, başlangıçta kendini saydırmaya bağlıdır.

@Vay canına I -diye geçirmistim içimden-. Adamin karsisindakiler düşmanı sanki. Bilmeyen de savasa hazırlanıyor sanır.

Son derece sevimli bir baskası:

- Öyle ama -demisti-, aralarına girersem, toplanır yargılar beni hemen, geçmişteki bir suçum yüzünden kirbaçlanmama karar verirler. Halim nice olur o zaman?

İçimden, @Olsun varsın, ne çıkar! demek geldiği birden de tutmustum kendimi, dememistim. Korkmustum çünkü. @Niçin hıfıf çe-

35kiniriz bazı düşüncelerimizi açıklamaktan ?- diye düşündüm- Kirbaçlarsa kirbaçlasınlar, ne önemi var bunun? Sanat profesörleri durumdaki bu gibi değişiklikleri hayatın acı yani diye adlandırıyor yalnızca. Kisinin herkesten uzak yaşaması için yeterli bir neden midir bu acaba? Hayir, ya insanlarla hasırnesir yaşmalıdır kişi, ya da yapayalnız. Bazıları katlanamaz buna tabiCE, özellikle zayıf çocuklarla anneleri.

İçimden geçirdiklerimi söylesem, karsımdaki bağırırdı:

- İnsaf siz de yani! Çocuklarla annelerini ne karıştırıyorsunuz şimdi? Bir inek baskasının bahçesine girdi diye, durup dururken dünyayı atese vermeye benzerdi sizinki. Tüm insanlığı ilgilendiren bir olay yapıp çıktınız küçük bir şeyi.

- Haklisiniz, kuskusuz, gülünç, evet hem gülünç, hem de pis bir şeydi bu. Bulasmak istemiyor insanın canı. Bunu söz konusu etmek bile utanç verici bir şey. Hepsinin cehennemin dibine kadar yolu var: Beni kirbaçlamasınlar da onlara ne yaparlarsa yapsınlar. Bana sorarsanız, toplumun yargısı ne olursa olsun, yerindedir, haklidir: Onu yargılama olanagini bulsalar bile, sevimli arkadasıma bir kirbaç bile vurmazlardı.

@Kardesler, bu adamin yaptığı alçaklığa karşılık para cezası verelim ona,

36

diye karar verdi Şçedrin'in* anlattığı il mahkemelerinden biri: @Alisik degildir adamcagiz kirbaç yemeye. Biz köylüler biliriz, onun tadını... Bu yazdiklarımı okuyan biri,

- Gericilik! -diye bağıracaktı- Kirbaç'ı savunmak ha! (Yemin ederim ki bundan, kirbaci savundugum anlamını çıkaracaklar olacaktır).

Bir baskası,

- İnsaf, nelerden söz ediyorsunuz böyle? -diyecektir-. Paris'i anlatacağınız, kirbaca atladınız. Nerede kaldı Paris?

Öteden başka biri,

- Saçmaladığınız farkında değilsiniz galiba ?-diye karısacaktır söze-, daha yeni duydunuz bu yazdiklarınızı, oysa geziye yazın çıkmıyorsunuz. Ta o zaman trende nasıl düşünmüş olabilirsiniz bütün bunları?

Cevabım hazirdir buna:

- Hakli olmasına haklisiniz ya, yazdiklarımın yaz izlenimleri üzerine kis notları olduğunu unutuyorsunuz. Kis notlarına kışla ilgili bazı şeylerin de eklenmesi olagan değil mi? Üstelik Eydkunen'e yaklaşıpken - hatırlıyorum-, ana-

*Mihail Yevgrof Saltikof (Takma soyadı Şçedrin). Ünlü Rus hiciv yazarı (1826-1889). Sonra sorumlu yöneticisi olduğu @Anayurt Notları dergisinde 1847'de yayınladığı @Eliskiler uzun hikfyesi yüzünden Vatka' ya sürüldü.

37yurt üzerine derin derin düşüncelere dalmistim. Oysa Avrupa'ya gitmek için bırakmıstım anayurdumu.

Gene hatırlıyorum, kurduğum bazı hayaller de bunlara benzer şeylerdi. Daha çok sunu düşünüyordum: €esitli devrelerde Avrupa'nın ne gibi bir etkisi olmuştur üzerimizde? Uygarlığıyla konuk gelmişti bize daima; ne derece uygarlastırmıstı bizi? daha doğrusu, ne derece uzaklastırmıstı bizi uygarlıktan? Şimdi düşünüyorum da, pek bos şeylere yormuşum kafamı. Ama bölümün başında uyardım sizi, burada yazacaklarımın gereksiz olduklarını söylemistim. Sahi nerede kalmıstım? Evet! Fransız kaftanında. O getirdi beni buralara.

İste, böyle Fransız kaftanının biri de @Kolagasi'ni yazmıstı zamanında. O devirde pek sevilmişti Kolagasi.

Patyomkin, @Canını versen, bundan iyisini yazamazsın Denis, demisti. Uyku sersemliğiyle söyle bir kipirda-

mıstı yerinden sanki herkes. @Bos durmak, baskalarının gösterdiği yöne gitmek o zaman da mi tak demisti

insanların canına? diye devam ediyordum düşünmeye elimde olmadan. O zamanki Fransız yol

göstericilerden söz etmiyorum yalnızca: sırası gelmişken hatırlatmak istediğim bir şey daha var: Asiri

derecede saf bir ulusuz biz, bunun tek nedeni de temiz yürek-liligimizdir. Sözelisi, bos oturuyor, oturuyor, sonra birden, birisi bir sey dedi, bir sey yapti, üstümüze bir canlilik geldi, kendimize yapacak

38

is bulduk sanip firliyoruz yerimizden. En küçük bir kuskuyu yoktur içimizde, artik inançla dopdolu-yuzdur. Bir sinek geçse yanımızdan, fil geçti sanıyoruz. Toylugu, açligi da ekleyin buna... Kolagasi'ndan hemen önce basladi bize bu -ama o zamanlar gözle görülmeyecek kadar küçüktü tabiE- hflf da devam ediyor: Kendimize bir ugras bulduk mu cosup basiyoruz çigligi. Sevinçten çiglik atmayi, kendimizi paralamayi pek severiz. Ama iki yil geçer aradan, suratimizi asip her birimiz bir köseye çekiliriz. Ne var ki, yüz kere bile yapsak ayni seyi, gene de usanmaz, yorulmayiz. Yabancıların yardımına gelince, Fonvizin zamanında bunun en kutsal, en uygar yardım olduğundan toplumumuzda hemen hiç kimsenin kuskusu yoktu. Simdi de pek azdır tabiE, kuskuyu edenler. Aydınlarımızın hepsi yabancı yardımdan yanadırlar. Heyecanlı savunucularıdır yabancı yardımın. Ama o zamanlar, evet o zamanlar her çeşit yabancı yardıma öylesine güveniliyordu ki, dağları yerlerinden nasıl oynatmadığımız sasilasi seydir: Alaunsk yaylalarının, Pargo-lovsk tepelerinin, Valdaysk doruklarının hflf yerli yerinde olduklarını görünce gözlerine inanamıyor insan. Öyle ya, o devrin bir ozani bir kahraman için söyle demiyor muydu:

Yaslandığı dağ titrerdi. devam ediyordu sonra:

39Tepeleri tuttuğu gibi bulutlara fırlatırdı.

Bir söz oyunu vardır burda kuskusuz. Yeri gelmişken söyleyeyim: Yalnız edebiyattan, sanat değeri olan edebiyattan söz ediyorum burada. Avrupa'nın yurdumuzdaki sürekli, verimli etkisini onun üzerinde izleyeceğim. O zamanlar Kolagasi'ndan önce de, o devirde de basılan okunan kitapları söyle bir düşününce sevinçli bir gurur dolduruyor insanın için! Simdi, Kuz-ma Prutkof diyorlar, günümüzün gözbebeği, ilginç bir yazar var bizde. Bütün kusuru görülmemiş derecede alçakgönüllü olması: Yapıtlarını topluca yayınlamadi hflf. Yalnız çok eskiden, €agdas'ta Dedemin Anıları diye karmakarışık birtakim yazıları çıkmisti. Düşünün bir kere, Katerina devrinden kalma bu yağ tulumu yetmişlik dede, Oçakof'da bulduktan sonra yurda dönüp de anılarını yazmaya kalkırsa neler döktürmez... Yazarken kim bilir ne haz duymuştur. Neler neler de görmüş! Bütün anlattığı birkaç fikraydı:

®Sövalye de-Monbagon'un zekice cevabı: Günün birinde sövalye de-Monbagon'un genç, güzel esi, kralın yanında yüksek sesle sormuş: ®Efendim, köpek mi kuyruğuna bağlıdır, kuyruk mu köpeğe?

Hazırcevaplığıyla tanınmış sövalye hiç bozulmadan, tersine, her zamanki so-gukkanlılığıyla cevap vermiş:

®Hanımefendi, köpeği basından olduğu gibi, kuyruğundan da tutarak götürmek yasak değildir hiç kimseye

Bu cevap pek hosuna gitmiş kralın; sövalyeye armaganlar vermiş.

40

Uydurma sanıyorsunuz bunu, biliyorum, böyle bir olay olmamıştır, diyorsunuz. Ama yemin ederim size, daha on yasımdayken, Katerina devrinin kitaplarından birinde söyle bir fikra okumuştum. Ezberlemistim onu - öylesine sarmış beni-hflf unutmadım:

Sövalye de-Rogan'ın zekice cevabı: Sövalye de-Ro-gan'ın agzının çok pis koktuğunu herkes bilir. Bir gün Prens de-Konde yataktan kalkarken o da oradaymış. Prens de-Konde söyle demiş ona: ®€ekilin sövalye de-Rogan. Uzaklasın benden, çok pis kokuyorsunuz. Sövalye hemen yapıştırmış cevabı: ®Koku benden değil, sizden geliyor sayın Prens, yataktan daha yeni kalkıyorsunuz çünkü.

Bu toprak sahibini getirin gözünüzün önüne şimdi. Eski bir askerdir, kolunun birini bile kaybetmiştir belki savasta. Yüz kölesi olan yaşlı bir karısı, Mitrofanus oğulları vardır. Cumartesileri hamama gider, baygınlık gelene kadar kalır orada. Gözlüğü burnunun üzerine düsmüş, bu çeşit fikraları -onları gerçeğin ta kendisi sayarak- büyük bir dikkatle satır satır okur. O zamanlar Avrupa'dan gelen bu haberlere gösterilen saf güven, verilen önem ne tuhaftır! Efendime söyleyeyim, ®Sövalye de-Rogan'ın agzının çok pis koktuğunu herkes bilir mis... Kim bilirmiş, niçin bilirmiş? Tam-bovsk ili ayılarından hangisinin haberi varmış bundan? Hem kim bilmek istiyormuş bunu bakalım? Ama bu çeşit bozguncu düşünceler viz gelir ihtiyara. Bu- ®zekice söylenmiş sözler in

41sarayda bilindigine çocuksu bir içtenlikle i-nanir; bu da yeter ona. Hiç kuskuyu yok ki, kolayca benzedik Avrupalılara o zaman (dis görünüş bakımından tabiE). Ruh yönünden onlara benzememiz için de hayli kirbaç sakladı... Ayagımıza ipek çorap geçirip, bir de peruk takip kılıç kusandık mi Avrupalı olacakız sanıyorduk. isin kötüsü, hosumuza da gidiyordu bu. Oysa gerçekte degisen bir seyimiz yoktu: Her seyi, agzının pek pis koktuğu bile herkesçe bilinen de-Rogan'i bir yana koyup, gözlüklerini çıkardıktan sonra usaklarını gene kirbaçlatıyordu yaşlı adam; ailesine sert davranıyordu gene; ufacık bir saygısızlığı yüzünden, her yani kabarcıya kadar kirbaçlıyorlardı gene ahırda komsu küçük toprak sahiplerini; büyüklere yaranmak için alçaklıkta yarışiliyordu gene. Köylü bile simdikinden daha bir anlıyordu beyleri: Daha az küçümsüyor-lardı onu, gelenekleriyle daha az alay ediyorlar, daha çok ilgileniyorlardı onunla. Simdiki kadar yabancı degillerdi ona, beyler daha bir az Alman'dılar. Gerçi pek yukardan bakıyorlardı, ama nasıl bakmasınlardı... bey oldukları nerden belli olacaktı? Ölünceye kadar kirbaç-lasalar bile, simdikinden daha bir iyi davranıyorlardı halka, daha

az yabancıydılar çünkü o zaman. Sözün kisasi, bütün bu beyler basit, kütük gibi insanlardı; her şeyi en ince ayrıntısına dek öğrenmeye çalışmazlar, eline geçeni alır, çalar çırpar, kirbaçla adam döver, acıyarak omuz silker, ①insafli çocuksu bir ahlıksızlık içinde yasayıp giderlerdi. Bana sorarsanız, bu dedeler hiç de o kadar saf (de-Rogan' lar, Monbazon'lar konusunda bile) değildiler. Hatta pek büyükleri bazen kurnazmış bile, o zamanın Avrupa'dan gelen etkilerini daha bir iyi geçiriyorlarmış akıl süzgecinden. Bütün bu olmayacak hayaller, bu ikiyüzlülük, bu Fransız kaftanları, kol düğmeleri, perukları, kılıçları, ipek çoraba giren bu hantal, kalın bacaklar; o zamanın Alman perugu takmış, postali giymiş ufak tefek erleri, hepsi hepsi, - sanıyorum-korkunç dalaverelerdi; aşağıdan, usakça bir yaltaklanışla sisirilmeydi. Öyle ki, bazen halk bile farkına varıyordu bunun, olup biteni anlıyordu. İnsan kıftip, düzenbaz ya da kolagasi olsa bile safça, acikli bir biçimde inanabilir gene de sövalye de-Rogan'ın en ②üstün insan ③olduğuna. Hiç bir şeye engel olduğu yoktu bunun: Gvozdilof'lar eskisi gibi indiriyorlardı gene sopalarını: Patyomkin'imiz ve onun gibilerin, de-Rogan'larımızı evlerinin ahırlarında kirbaçlatmadıkları kalıyordu bir; Monbazon'lar kol düğmeli elleriyle canlı, ölü demeden herkesin derisini yüzüyor, ipek çoraplı bacaklarıyla rasgele yere yapıstırıyorlardı tekmeyle; markizler boyunlarını kırmayı kahramanca göze alarak takla atıyorlardı saraydaki kabul törenlerinde.

42

43Sözün kisasi, bu ismarlama, zoraki Avrupalılık Petersburg'dan -yeryüzünün, tarihinde en çok masal olan kentinden- başlamak üzere, inanılmayacak bir rahatlıkla yerleşmişti içimizde o zamanlar. Ama durum değişti şimdi. Petersburg da aldı payına düşeni. Artık büsbütün Avrupalı-lastik, büyüdük. Gvozdilof bile inceldi; sopa atmak gerekince kibar kibar vuruyor şimdi, bir Fransız burjuvası gibi davranıyor. Hele biraz daha zaman geçsin, güney eyaletlerinde yaşayan bÇer kuzey Amerikalı gibi, zencilerle ticaretin gerekliliğini bildiriyle savunmaya kalkacaktır. Su bildiriyle savunma işi de Amerika'dan Avrupa'ya büyük bir hızla yayılıyor zaten. ④En sonunda gidiyorum oraya, gözümle göreceğim, diye düşünüyordum. İnsan, gözüyle görüp öğrendiğini kitaplardan öğrenemez hiç bir zaman. Sirasi gelmişken, Grozdilof üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum: Fonvizin, Kolagasi'ndaki en parlak tümceyi acaba niçin komedide soylu, yüce Avrupalılığın temsilcisi Sofiya'ya değil de; kolagasinin, öylesine aptal, aptal olduğu kadar da görgüsüz, geri kafalı olarak yarattığı karısına söyletmiş? Oysa kadının ağzından çıkan ipe sapa gelmez her sözü o değil de, onun arkasına saklanmış başka biri söylüyordu sanki... Gerçeği söylemenin sirasi gelince de Sofiya değil, kolagasinin karısı söyledi bunu. Öte yandan,

44

yalnızca katıksız bir aptal değil, değersiz bir kadın olarak da çıkarmıştır karsımıza. Ama gene de korkmuyor bu tümceyi Avrupa kültürü almış Sofiya'ya söyletmekten; onun karaca-hil, aptal bir kadının ağzından çıkmasını daha bir olagan, sanat yönünden daha bir akla yatkın bulmuyor. Komedinin bu yeri hatırlanmaya değer işte. Hiç bir amaç güdülmeyen açık açık içtenlikle, hatta derin düşünmeden yazıldığı için son derece ilginçtir bu parça. Kolagasinin karısı, Sofiya'ya söyle diyor:

...Bizim alayın birinci bölümüne Gvozdilof adında bir yüzbaşı bakıyordu. Öyle hoş bir karısı vardı ki o kadar olur. Adam bazen durup dururken kızardı bir şeye -daha çok sarhosken olurdu bu-, Allah seni inandırın canımın içi, ayagının altına alırdı kadıncığı. Sopyayı rasgele yerine indirirdi de indirirdi. En olmadık bir şey için canını çıkarırdı zavallinin. Bakınca yüregim parçalanırdı, ağlardım.

Sofia: Böyle üzücü şeyleri anlatmayın bana lütfen efendim.

Kolagasinin karısı: Sen bunu duymak bile istemiyorsun anacığım, düşün ki yüzbaşının karısı katlanıyordu! Böylece aydın Sofiya, sonradan edinilme duygululuğuyla, basit bir kadının karsısında saçmalamış oluyordu. Bu söz (daha doğrusu, cevap) Fonvizin'in en başarılı, en insanÇe, en... içten sözüdür. Toplumumuzun önde gelenleri arasında turfanda yetistirilmiş böyle çok aydın vardır. Turfanda yetistirilmiş olmalarını da pek çok severler bunlar, baskaca bir

45sey istemezler. Ama işin en ilginç yanı, Gvoz-dilof'un hflf sopa atmasıdır karısına. Yalnız eskisinden biraz kibar dövüyor onu şimdi. Gerçekten öyle. Eskiden bu işin daha bir gönülden yapıldığını söylüyorlar! Kimi seviyorsam onu döverim... Hatta, kadınların, sopa yemedikleri zaman huzursuz olduklarını söyleyenler bile var: Dövmedigine göre sevmiyor demektir. Ama ilkel, gelişmemiş, basit bir duyguydu bu. Uyarlastık artık, degistik. Gvozdilof, gerekli olduğu için dövmüyor şimdi karısını; budala, yani geri kafalı olduğu, yeni düzeni anlayamadığı için dövüyor. Yeni düzende, sopadan çok daha etkili ceza çeşitleri de var hem. Gvozdilof üzerinde bu denli durmanın asıl nedeni, bizde onun üzerine hflf derin anlamlı, duygulu yazıların yazılmasıdır. Üstelik o kadar çok yazıyorlar ki, halka da gina geldi artık. Oysa bu yazılar olmasa da Gvozdilof, ölümsüz denebilecek derecede canlıdır bizde. Evet efendim, canlı ve sağlıklı, tok ve sarhostur. Şimdi bir kolu, bir bacağı yok; yüzbaşı Kopeykin gibi ⑤bir anlamda kan döktü. Karısının ⑥öyle hoş, öyle hoş bir kadın olduğu günler çok geride kaldı. Yaslandı, yüzü süzüldü, sararip soldu; kirisiklar, istirap porsuttu onu. Ama o, kolu bacağı kopuk yüzbaşı kocası hasta yatarken basucundan ayrılmamış, gözlerini kırpmadan sabahlara kadar hizmet etmişti ona; avutmaya çalışmış, gözyası

dökmüştü. ®Yigidim, erkeğim benim,̄ diye aqlamisti. ®İyi yürekli sahinim benim, kahramanim!̄ Varsin bir yönden acikli, içler acisi bir sey olsun bu, varsin olsun! Ama bir de öbür yönü vardır; Rus kadınınin, her sey ba-gislayabilen engin sevgisini, Rus dünyasında bundan yüce bir sey in olmadigini gösteren öbür yönü... öyle degil mi? Dahasi var, Gvozdlif sarhoslugu birakti artik, bazen dövmüyor da karisini, yani eskisinden daha seyrek dövüyor, zamana uyuyor, arada bir tatli sözler bile söylüyor karisina. Yasliginda anladi çünkü karisi olmadan yasayamayacagini. €ikarinin nerede oldugunu bilen bir insandir, burjuvadir. Ama simdi de bazen dövüyor karisini: İçtigi zamanlar, ya da karisi tasalanmaya basladigi zamanlar, eski aliskanligiyle... Kim ne derse desin, gene de bir ilerlemedir bu, insanin gönlünü rahatlatacak bir durumdur, bilirsiniz, gönlümüzün rahatligina pek düskünüzdür biz... Evet efendim, gönlümüz rahat artik, hem çok rahat. Gerçi hflf pek güzel degil çevremizdeki hayat, ama ne önemi var bunun! Biz , öylesine güzeliz, öylesine uygarlastik, öylesine Avrupalilastik ki, yüzümüze baktikça midesi bulaniyor halkin! Artik hepten yabancı, baska ulustan sayiyor bizi halk; tek bir sözcüğümüzü, tek bir kitabimizi, tek bir düsüncemizi anlamiyor... ama ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Simdi halki da halkin olan her

47seyi de öylesine küçük görüyoruz ki, yepyeni, görülmemis bir tiksinti bile duyuyoruz ona. Monbazon'lar, de-Rogan'lar zamanında bile yoktu bu tiksinti. Ama, gene ne dersiniz deyin, bir ilerlemedir bu. Üstelik nasil da inaniriz uygar oldugumuza, sorunlari ne de yukardan bakarak çözü çözüveririz. Hem ne sorunlardir bunlar: Toprak, halk diye bir sey yoktur; ulus, belirli bir vergi sistemidir yalnızca; ruh da, tabula rasa*; gerçek insanin, toplum insaninin sipsak yapiliverilecegi balmumu... Avrupa uygarligini benimsediniz, üç bes de kitap okudunuz mu tamamdir... Ne rahatiz simdi! gurur dolu bir huzur var içimizde. Hiç bir seyden kuskumuz yok çünkü, bütün sorunlari çözdük, imzamizi da bastik altına... Sözgelimi, kendini bizim gibi huzura rahata birakmayip bizlerin yüce kisiligimizle yetinmedigi, bunlari kendine ülkü benimsemediği, bizden daha iyi, daha güzel bir seyler aramak yürekliligini gösterdiği için kendimize ne büyük bir güvenle hasladik Turgenyefi... Bizden daha iyi ha, aman Allahim! Evrende bizden daha iyi, daha kusursuz ne olabilir? Ama gününü gördü Bazarof yüzünden... Tam bir nihilist oldugu halde huzuru bulamayan, hep bir seyler arayan (soylu bir yüregin nitelikleridir bunlar) Bazarof nedeniyle hayli çatildi ona. Aslında

*Lat., tabuta rasa: sil bastan. 48

Kuksina yüzünden -Turgenyef'in Rus gerçeklerinden çıkarip gözlerimizin önüne serdiği bu aydin kahramani yüzünden bile-az papara yemedi. Kadın haklarina karsi durdugunu söyleyenler bile çıktı... Ama siz nasil isterseniz öyle düşünün, gene de bir ilerlemedir bu. Halkin karsisinda uygarligin temsilcileri olarak öylesine bir onbasi kendini begenmisligiyle durusumuz var ki, görmege deger: Ellerimiz kalçalarimizda, bakisimiz çakmak çakmak, kuruldukça kuruluyor, yüzlerine tükürürcesine bagiriyoruz: ®Pis köylü, ulus denen sey aslında bir vergi dagitimindan, geri kafalilikten baska bir sey degilken ne öğrenecegim senden?̄ Öyle ya, geri kafalilige mi tutsak edecektik kendimizi yani! Ah Tanrim; tam yeri gelmisen... Baylar, bir dakika için turalim ki gezimi bitirip yurda döndüm. Izninizle bir olay anlatacagim size: Bu sonbahar en ilerici gazetelerden birini almistim elime. Baktim: Moskova'dan bir haber. Baslik söyle: ®Barbarlik kalintilarindan biri dahā (Ya da buna benzer bÇer seydi. Ne yazik ki gazete yok yanimda simdi. Anlayacaginiz, çok güçlü bir baslikti.) Haberde, bu sonbahar Moskova'da bir sabah yayli bir arabenin sokaklarda dolastigindan söz ediliyordu, Arabada zilzurna sarhos, tiril tiril giysili, çöpçatan bir kadın varmis; naralar atiyor, bagira çağira sarki söylüyormus. Arabacinin giysisi de incecikmis; o da sarhosmus, o da bir sarki 49heceliyormus agzinda! At bile kordonluymus. Ama o da sarhos muydu, bilmiyorum. Sarhos olsaydi gerek. €öpçatan kadının elinde, bes-belli, mutlu bir gece geçiren yeni evlilerden aldığı küçük bir bohça varmis. Gelen geçene gösteriyormus onu. Bohçada, basit halk arasinda devresi gün yeni evlilerin anne babalarina gösterilmesi gelenek olan giysileri varmis tabiÇE. €öpçatani görenler katila katila gülüyormus: Gülmeyecek gibi degilmis dogrusu. Bu görülmemis, ®hflf, uygarligin bunca basarisina karsin günümüze kadar süregelen!̄ barbarlikten büyük bir öfkeyle, nefretle söz ediyordu gazete. Ne yalan söyleyeyim baylar kahkahalarla güldüydüm bu haberi okuyunca. Ah, lütfen ilkel giyinişi, hafif giysileri, örtüleri falan savunuyorum sanmayın. Igrenç bir seydir bu, delilik, yabaniliktir, slav kokar; biliyorum, itirazim yok. Ama çöpçatanin kötü bir niyeti yoktu öyle bagirip çağirirken; tam tersine, açıkyürekliliginden, iyiyi, yüceyi, Avrupaliligi bilmediginden, yeni gelini yüceltmek amaciyle bagirip çağiriyordu. Buna gülmemistim ben. Birden hanimefendilerimizi, moda dükkf nlarimizi hatirlamis, ona gülmüştüm. Hiç kuskusu yok ki, uygarlasmis kibar bayanlarımız annelerine babalarina karsi ince giyimi savunmuyorlar artik; ama, söz gelisi, terziye söyle modaya uygun, zarif bir giysi ismarlamalari gerekince de, güzelim Avrupa giysilerinin bilinen yerlerine büyük bir ustalikle pamuk koymasini söylüyorlar! Niçin mi yapıyorlar bunu? TabiÇE ki güzel olsun diye, güzel pour paraitre.,* Dahasi var: Onlari kızlari, okulu yeni bitirmis, on yedi yasindaki bu masum yaratiklar da biliyorlar pamugu, her sey biliyorlar; onun ne ise yaradigini, özellikle nerelere, bedeninin hangi yerlerine konulacagini, hangi amaçla kullanildigini biliyorlar hep... Gülererek, ®Bu çabalar, bu özen, pamukla büyülmeye iliskin bilinçli özen, diye geçiriyordum içimden, daha bir temiz mi sanki, daha bir akillica, daha bir

dürüst mü? Saf bir inançla, böylesinin gerektiği, böylesinin daha iyi, daha dürüst bir davranış olduğu inancıyla anne babaya götürülen o sanssiz hafif giysinin kötü olduğu söylenemez aslında!... Allahaskinize dostlarım, uygarlığın bir ilerleme olmadığı, tersine, son zamanlarda Avrupa'da her çeşit ilerlemenin tepesinde kirbacın, cezaevinin bulunduğu üzerine bir söyleye başlayacağım korkusuna kapılmayın. Bizde uygarlığın gerçek, olagan gelişmenin yasala-riyle barbarca karıştırıldığını ispata kalkışacağımı da sanmayın. Uygarlığın Batıda bile ipliğinin çoktan pazara çıkarıldığını, ancak varlıkların (gerçi herkes ya varlıklidir orada, ya da varlıklı olmak ister) evet, ancak varlık-

*Görünmek için.

51lilerin, sırf paracıklarını kurtarmak için uygarlığı savunduklarını da söylemeyeceğim. İnsan ruhunun ne tabula rasa, ne de toplum insanının kalıpla dökülebileceği balmumu oldu-gunu da anlatmaya çalışmayacağım size. İnsana önce kişiliğin, sonra bilimin, daha sonra da özgür, dürüst bir yasayla, ulusal güçlerine inancın gerekli olduğunu falan da ispata kalkışmayacağım. Bizdeki ilericilerin (aslında çoğu ilericilikten çok uzaktır ya neyse...) evet ne diyordum, bizdeki ilericilerin pamuğu hiç de savunmadıklarını, ince giysiyi olduğu gibi onu da yerden yere vurduklarını bilmediğimi söyleyeceğimi de düşünmeyin sakın. Hayır, hayır, yalnız bir şey söylemek istiyorum su anda: Haberde hafif giysiler söyle bir yerilmekle bırakılmıyor, bunun barbarlık olduğu söylenip geçilmiyordu. Basit halka özgü ulusal barbarlığımız, soylu çevrelerimizin Avrupa uygarlığına taban tabana zit bir şey olarak seriliyordu göz önüne. Edepsizlikti yazıda yapılan; yazar, iyi olduklarını söylediği insanların aslında belki de bin kere daha igraç, kötü olduklarının farkında değildi sanki; bizlerin eski kör inançlarımızı, baygıllıklarımızı daha da asirileriyle degistirmekten başka bir şey yapmadığımızı bilmiyor gibi yazmıstı yazıyı. Bize özgü köklü kör inançlarımız, baygıllıklarımız görmezlikten geliniyordu. Halkın önünde, ellerimizi belimize koyup böylesine kurulmanın, üstelik yüzlerine

52

tükürürcesine konuşmanın flemi var mı?... İnsanın kendi kusursuzluğuna, baskalarını küçük görmeye hakkı olduğuna böylesine inanması gerçekten de gülünç, hem çok gülünç bir şeydir! Sonra, bunun inanç mı, halkı küçümseme mi, yoksa Avrupa uygarlığı karşısında duyulan akilsizca, kölece bir tapınış mı olduğunu da bilmiyoruz. Öyle olsa daha da gülünç olurdu zaten.

Ben de ne diye anlattım bunu sanki? Her gün binlercesiyle karşılıyorsunuzdur. Bağışlayın.

Ama benim yaptığım da doğru değil! İnanın ki doğru değil yaptığım! Dedelerden torunlara atladım çünkü hemen. Oysa aradakiler de var. €atski'yi* hatırlayın. Saf kurnaz dede de değildir o, elleri belinde dikilip her şeye karar veren, kendini beğenmiş torun da... €atski, bizim Rus Avrupa'sının çok değişik bir tipidir. Rusya'yi da, toprağını da seven ama,

İncinen duygularına bir köse...

arayip bulması gerektiğinde gene Avrupa'ya giden sevimli, heyecanlı bir tiptir. Kisacası, bir zamanlar çok yararlı olmuş, ama artık hiç bir işe yaramayan bir tip. Bir laf ebesidir o,

*Griboyedof'un ®Akıldan Belf adlı oyununun kahramanı.

53bir palavracı, ama içtendir de, bir işe yaramadığına yürekten üzüldür. Şimdi yeni kusakta yeniden dogmustur. Genç güçlerimize de, onun yeniden ortaya çıkacağına da inaniyoruz. Ama Famusof'un balosunda olduğu gibi asiri heyecanlı değil de magrur, güçlü, sevimli, seven bir insan olacaktır artık. Ayrıca, incinen duygularına aradığı kösenin Avrupa'da değil, belki de hemen burnunun dibinde olduğunu sezinleyerek, ne yapması gerektiği bilincine varıp onu yapacaktır. Bakın ne diyeceğim: Artık bizde herkesin uygarlık onbasişi olmadığına inandığım gibi, günümüzün yeni insanının halklastığını da iddia edebilirim. Ama sonra sözedeceğim bundan. Şimdi €atski üzerine birkaç sözcük söylemek istiyorum. Bir şeye ermiyor aklım: Biliyorsunuz, zeki bir insandı €atski. Nasıl olmuş da bir iş bulamamış kendine bu zeki insan? Bunlar iki üç kusak iş bulamamışlardır zaten. Bir gerçektir bu, gerçeğe karşı bir şey söylenemez elbette, ama merak edip sorabilir insan. Zeki bir insanın ne zaman, hangi koşullar altında olursa olsun, kendine bir iş bulamamasına aklım ermiyor iste benim. Bu noktanın tartismalı olduğunu söylüyorlar, ama ben inanmıyorum onun zeki bir insan olduğuna. Kisiogluna akıl, istediği bir şeye ermesi için verilmistir. Kilometrelerce yol yürürsün de hiç bir şeye yaramaz, ama amacına doğru yürürsen yüz adım atınca

54

hayli yaklaşıp olursun ona. Öte yandan bir adımda amacına erismek istiyorsan, akıl değildir seninki bence. Hatta ®ehlikeyif derler böylelerine. Zora gelemeyizler, adım adım yaklaşmaya alışıktır, bir adımda amaca ulaşmayı -ya da uçuruma gitmeyi- yeglerler. Bu da bir çeşit rahatlığına düşkünlüktür. Dogrusu, €atski de o zaman yurt dışına sivismakla akıllılık etti; biraz geç kalsaydı, batı yerine doğuda bulurdu kendini... Bizde pek seviyorlar batıyı,-hiç değilse- sikistilar mı orada alıyorlar solugu. Bakın, ben de oraya gidiyorum iste. ®Mais moi c'est autre chose.* Hepsini gördüm orada, yani çoğunu gördüm, o kadar çoklar ki, sürüsüne bereket... İncinen duygularına bir köse arıyorlar. Öyle olmasa bile, bir şey arıyorlar gene de. Famusof'un balosundan sonra €atski'lerin kusagi kadınli erkekli oraya dolustular; hem yalnız €atski'ler değildi dolusanlar: Moskova toptan gitmisti oraya. Emekli olup, hastalıklardan kurtulmak

için kaplıcalara giden kaç tane Repetilof, Skolozub var orada şimdi? Natalya Dmitri-yevna kocasıyla oradadır yüzde yüz. Kontes Hlestova'yi bile her yıl götürüyorlar oraya. Hatta Moskova'dan da biktılar. Yalnızca Mol-çalın yok aralarında: O başka bir yön tuttu kendine, baba ocagında kaldı. Anayurduna, *®Ama bana gelince iş değişir. 55başka bir deyimle, dogup büyüdüğü topraklara adadı kendini... O denli yükseldi ki... Famu-sof'u evine bile sokmuyor: ®Köyden tanisiyoruz canım, kentte selfm verilmez böylelerine. İslar arasından bir iş bulmuş kendine. Petersburg'da oturuyor... basariya da ulastı. ®Rusya'yi tanıyor, Rusya da onu. Evet, çok iyi tanıyor onu Rusya, uzun süre de unutmayacak... Artık susmuyor bile eskisi gibi, tersine, durmadan konuşuyor. Kitapları da düşürmüyor elinden... Neyse, birakalım onu şimdi. Bizimkilerin Avrupa'da mutlu yasayabilecekleri bir köse bulmak umuduyla oraya gittiklerini söylüyordum; dogrusu, orada buradakinden daha mutlu olduklarını sanıyordum. Oysa yüzlerinde öylesine bir hüznün var ki... Zavallılar! O ne huzursuzluk, o ne telfstir! Hepsisi de ellerinde birer gezi rehberiyle dolasiyorlar. Gittikleri her kentte görülmeye değer diye bilinen yerlere kosuyorlar hemen. Dogrusu, zorunluymuslar, görevleri öyle gerektiriyormuş gibi, ulusal niteliklerini bırakmıyorlar gene de. Rehberde adı geçen her sarayı -üç pencere olsun bile- görmeden geçmiyorlar. Moskova'nın, Petersburg'un en olagan evlerinin tipatip aynı olan ®vali konaklarının birini kaçırmıyorlar; gözlerini alabildiğine açıp hayranlıkla bakıyorlar Rubens'in sigir etine, - rehberde öyle buyrulduğu için- bunun soylu bir güzellik olduğuna inanıyorlar. Rapha

56

el'in Madonna'sına kosuyor, budalaca bir merakla dikiliyorlar karsısında: Her an bir şeyin olacağını, birisinin yerden bitip onların hüznünü, bitkinliğini dagıtacağını bekliyorlar. Hiç bir şey olmayınca da, buna sasarak ayrılıyorlar oradan. Bu, görülecek şeylerden çok elindeki rehberde bakan; yeni, onun sasirtacak hiç bir şey beklemeyen İngiliz turistlerinin o kendine güven dolu, dogal merakına benzemez. İngilizler rehberde dogru bilgi verilip verilmediğine bakarlar yalnızca; söz konusu tasın ağırlığının, yüksekliğinin rehberde söylendiği kadar olup olmadığıyla ilgilenirler... Hayır, bizim merakımızda tuhaf, sinirli, tutkulu bir şey vardır. Hiç bir zaman hiç bir şeyin olmayacağına kesinlikle inanırız -ilk sinek yanımızdan uçup geçinceye kadar tabiE-; bir sinek uçtu mu ha başladı ha başlayacak diye sabirsizlanırsınız... Akli basında insanlardan söz ediyorum burada elbette. Ötekileri ne düşünelim: Tanrı korur öylelerini her zaman. Oraya bütün bütün yerleşmiş, ana dillerini unutmaya, Katolik papazlarını dinlemeye başlayanları da birakalım bir yana. Ne var ki, hepsi üzerine birden sunu söyleyebilirim: Eydkunen'e ayak basar basmaz, sahibini yitiren küçük köpeklere benziyoruz hemen. Bunları sakadan yazdığımı sanıyorsunuzdur Tanrı bilir. Birilerini suçladığım kanisindasınızdır belki de.

®Günümüzde toplumumuzun bunca sorunu varken siz çekip

57Avrupa'ya gidiyorsunuz! Köylü sorunu halledilmeye çalışılıyor, siz Avrupa'da yasıyorsunuz! falan filan... Ah, hayır, hayır, hiç de böyle bir şey demek istemiyorum. Baskalarını suçlamak bana mi kalmış? Bilirim haddimi ben. Hem kimi, niçin suçlayacağım? ®Bir görev verilse bize, seve seve yaparız, ama yok, vermiyorlar. Biz olmadan da pekflf yapıyor her şey. Bos yer yok, işler tutulu. Durup dururken ne diye gidip burnumuzu sokalım? Gördünüz mü deyim? Burunlarını sokmayacaklarmış... Ezbere biliriz bu sözleri. Ama nedir bu? Nerelere geldim ben böyle? Avrupa'daki Rusları nasıl tanıdım bu kadar? Eydkunen'e yaklaşıyoruz daha... Sahi, geçtik Eydkunen'i. Aslında Berlin'i de, Dresden'i de, Köln'ü de, hepsini geçtik. Dogrusunu söylemek gerekirse hflf trendeyim; ama Eydkunen değil artık önümüzdeki kent, Arkelin'e yaklaşıyoruz, Fransa sınırındayız. Ah, ya Paris, evet ya Paris, ondan da söz edecektim biraz, unuttum! Bizim Rus Avrupa'sı çok derin düşüncelere daldirdi beni. Ama Avrupa Avrupa'sına konuk giden bir insan için bağışlanabilecek bir suçtur bu. Özür dilemeye de gelmez ya aslında. Gereksiz bir bölümdü bu çünkü.

58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Şimdi de, geziye çıkanlar için gerekli olan ®Fransiz'da mantık yoktur sözünün, gerçek olup olmadığı üzerine son düşüncelerBizim kompartimana henüz gelen dört yeni yolcuyu -dördü de Fransiz'di- tepeden tirnaga süzerken soruyordum kendi kendime: ®Yok canım, niçin mantiksiz olsun Fransiz'lar? Arkelin'den yeni kalkmıştık. Oradaki gümrük görevlilerini saymazsak, anayurtlarında karsılastığımız ilk Fransiz'lar bunlardı.

Gümrük görevlileri son derece kibar davranmışlardı yol-

61culara, çabucak bitirmişlerdi işlerini. Gülümseyerek girmistim trene. Sekiz kişilik kompartimanda Arkelin'e kadar iki kişi yolculuk etmiş-tik. Ben, bir de alçakgönüllü, temiz yürekli, orta yaşlı bir İsviçreli. €ok iyi bir yol arkadaşiydi İsviçreli, iki saat durmadan çene çalmıştı. Ama altı kişi oluştuk şimdi kompartimanda. Yeni yol arkadaşlarımızın gelmesiyle, benim İsviçrelinin birden susması pek sasirtti beni. Yarıda kesilen konuşmamıza devam etmek istediysen de, isteksiz, kısa cevaplarla geçtirdi sorularımı; basını çevirip pencereden dışarı baktı bir süre, sonra Almanca gezi rehberini çıkardı, okumaya daldı. Ben de ilgilenmedim onunla daha; sessizce, yeni yol arkadaşlarımızı incelemeye koyuldum. Tuhaf insanlardı bunlar. Eşyaları filan yoktu, yolculuğa çıkmışa da benzemiyorlardı hiç. Yolcu olduklarını belli edecek ne bir çanta vardı yanlarında, ne de giyimisleri uzaktan yakından andırıyordu yolcu giyimisini. Üzerlerinde, bizim emirlerinin, ya da orta halli köy toprak sahiplerinin usaklarının giydiklerinden pek az iyi durumda, eski püskü ceketler vardı. Dördünün de

gömlegi kirli mi kirliydi. Pek parlak renkli kravatları da pisti. Birinin boynunda ipek bir esarp artığı vardı. On bes yıl aralıksız takıla ta-kıla sahibinin boynundan neredeyse yarım kilo yağ emmiş esarplardandı bu. Aynı adamın Kolunda da, fındık büyüklüğünde sahte pirlan-

62

ta tasli kol düğmeleri vardı. Gelgelelim, pek bir kuruluyorlardı adamlar. Dördü de hemen hemen aynı yaşlardaydı -otuz bes yaşlarında gösteriyorlardı- yüzden benzemedikleri halde, son derece andırıyorlardı birbirlerini. Bitkin görünüyorlardı. Hepsinin de -birbirinin aynı- bilinen o Fransız sakalı vardı. Bunların, feleğin çemberinden geçmiş insanlardan oldukları, uzun yıllar boyunca kendilerine -tatsız da olsa- çalışkan birer insan dış görünüşü edindikleri belliydi. Ayrıca, birbirleriyle tanıyorlar gibi de gelmişti bana; ama aralarında bir sözcük olsun konuştular mı, hatırlamıyorum. Bize, yani İsviçreliyle bana bakmak istemiyorlardı sanki. Umursamaz tavırlarla ilişik çalarak yerlerine oturduktan sonra, ilgisiz, -ama inatla- pencereden dışarı bakmaya başlamışlardı. Ben de bir sigara yakmış, -can sıkıntısından- onları incelemeye koyulmuşum. Doğrusu, bir soru kurcalıyordu kafamı: "Neyin nesidir bunlar acaba?" diye soruyordum kendi kendime. İşçi desem, işçi değildiler, burjuvaya da benzemiyorlardı pek, "Sakin emekli asker, a la demi solde* ya da bunun gibi bir şey olmasınlar?" Aslında öyle uzun uzun ilgilenemedim onlarla. On dakika sonra bir istasyonda durdu tren,dör-

*Fransa'da I. imparatorluk subayı olup, Restorasyon döneminde açığa alınan subaylara verilen ad.

63'dü de kalkıp, kompartimanın kapısını hızla çarparak çıktılar. Biz yolumuza devam ettik. Oralarda trenler pek beklemiyor istasyonlarda; iki, bilemediniz üç dakika durup kalkıyorlar. Yolculuk sıkıcı olmuyor bu yüzden, yani gideceği yere çabuk varıyor insan.

Yalnız kaldığımızda İsviçreli hemen kapadı rehberini, yanına koydu, gülümseyerek bakti yüzüme.

Konusmamıza devam etmek istediği belliydi.

Yüzüne merakla bakarak,

- Adamların yolculuğu pek kısa sürdü -diye başladım.
- O kadardır yolculukları zaten.
- Tanıyor musunuz onları?
- Onlar mı?... Polistiler... Sasırmıstım.
- Nasıl? -dedim-. Ne polisi?
- Basbayacı bildiğimiz polis... Anlamadığınızı sezinlemistim zaten.
- Yani... çasit mi demek istiyorsunuz? Hıfıf inanamıyordum.
- Evet. Bizim için bindiler trene.
- Emin misiniz?
- Elbette! İlk gelişim değildir bu. Daha gümrükte, pasaportlarımıza bakarlarken gösterdiler bizi onlara, adımızı falan söylediler. Bizimle biraz yolculuk etmek için bindiler trene.
- Bizi orada gördükten sonra bir de kom-

64

partimanımızda yolculuk etmeleri ne diye gerektiği? Daha istasyonda göstermişler bizi onlara, öyle söylüyorsunuz.

- Ancak adımızı, soyadımızı bildirdiler. Oysa yetmez bu. Ama şimdi en küçük ayrıntılarımıza varıncaya kadar tanıyorlar, biliyorlar bizi: Yüzlerimizi, giysilerimizi, esyalarımızı, kısacası, her şeyimizi... Sizin kol düğmelerinizi gördüler. Sigara paketinizi çıkardınız, onu da gördüler. Anlayacağınız, küçük ayrıntıların hepsini biliyorlar şimdi. Paris'te kaybolabilirsiniz ortadan, adınızı değıstirebilirsiniz. -Kusku e-dilecek bir insansanız tabiCE-. İşte bu ayrıntılar sizi bulmalarına yardımcı edebilir o durumda. Bu bilgilerin hepsini indikleri istasyondan telle bildirecekler Paris'e. Gereklı yerde "ne olur ne olmaz" diye saklayacaklar bu bilgileri orada. Ayrıca, otel yöneticileri de, otellerinde kalan yabancıların en küçük ayrıntılarını bildirmek zorundadırlar polise.

Saskınlığım geçmemisti hıfıf.

- Pekı ama bir kisi yetmiyor muydu da dört kisi geldiler? -diye sordum.
- €ok boldurlar burada onlar. Bugün yabancı az galıba, çok olsaydı her kompartimana dagılırlardı.
- İnsaf edin yani siz de, baslarını çevirip yüzünüze bile bakmadılar adamlar. Dışarı baktılar hep.
- Merak etmeyin, her şeyi görmüşler-

65'dir... Bizim için gelip oturdular buraya çünkü.

"Ah iste -diye geçirdim içimden-, kimi mantık yoktur Fransız'da der; kimi çasit olduğunu söyler." İsviçreliye yan gözle kuskulu kuskulu bakarak (utanarak itiraf ediyorum bunu) söyle geçirdim içimden: "Asil çasit olan sensin galıba canım; iyi numara yapıyorsun." Ama inanın ki bir an kapıldım kuskuya, hemen geçti. Tuhaftır ama elden ne gelir; düşünceler kendiliginden geliyor insanın aklına...

İsviçrelinin söylediği yalan değildi. İndiğim otelde en küçük ayrıntılarına kadar her şeyimi hemen not edip gereken yere bildirdiler. Ayrıntılarla ufak tefek şeylerin not edilmesi sırasında insan, otelde kaldığı süre

attigi her adimin, her hareketinin titizlikle izlenecegi duygusuna kapilabilir. Ne var ki, birinci keresinde pek sikistirmadilar beni, söyle üstünkörü yazdilar. Otel defterinde sorulan sorulari saymiyorum tabiE, kimin nesi oldugunuz, nereden geldiginiz, niçin geldiginiz, nasil geldiginiz, vb. sorulur bu defterlerde; her soruya cevap vermek zorundasiniz. Ama, sekiz günlüğüne Londra'ya gidip döndüğümde, önce kaldigim Hotel Coquillier,'de yer bulamayınca kaldigim otelde çok daha içten davrandilar bana. Hotel des Empereus'du adi. Her bakimdan geleneklere daha bir bagli gürünüyordu. Otel sahibiyle karisi çok iyi insanlardi. Ikisi de yasliydi. Son derece kibardilar. Müsterilerine

66

karsi olaganüstü iyi davraniyorlardi. Otele geldigim günün aksami otel sahibinin karisi koridorda yakaladi beni, yazihaneye buyur etti. Kocasi da oradaydi; ama oteli yasli kadinin yönettiği belliydi. Kibarca,

- Bagislayin -diye basladi-, bazi bilgiler gerek bize de...
- Vermistim ya istediginiz bilgileri... pasaportum sizde.
- Öyle ama... votre ,tat?*

Bu @votre ,tat? dedikleri çok karisik bir seydir bence, hiç bir zaman gitmemistir hosuma. Ama ne söyleyebilirim? Gezmen desem, çok soyut bir sözcük bu. Homme de lettres** de basit kaçiyor.

Otel sahibinin karisi,

- İyisi mi propri,taire*** yazin -dedi-, bildiginiz gibi doldurun. En iyisi öyle.

Kocasi onayladi:

- Ah, evet, en iyisi bu.
- Oldu. Simdi de Paris'e niçin geldiginizi söyleyin.
- Geziye çiktim, bir süre kalacagim.

*Durumunuz ? **Edebiyat adamı. ***Mülk sahibi.

67- Him... evet,pour voir Paris* Boyunuzu söyler misiniz mösyö?

- Nasil yani?
- Boyunuzu bilmiyor musunuz?
- Görüyorsunuz, orta boyluyum.
- Evet mösyö, orta boylusunuz... Ama daha bir ayrıntili söyleseniz iyi olacak... Bence... Öyle saniyorum ki... Yasli kadin, ne söyleyeceğini bilmeden devam ediyor, bir yandan da bakisiyle kocasına onun bu konuda ne düşündüğünü soruyordu.

Kocasi, boyumu göz kararı ölçtükten sonra,

- Asagi yukari benimki kadar -dedi.
- Ne için gerekli size bu? -diye sordum. Yasli kadin deftere boyumu yazarken,
- Ah, dedi, çok ge-rek-li.

@Gerekli sözcüğünü kibarca uzatmisti. Devam etti:

- Simdi, mösyö, saçlarinizi söyleyin, Sari... him... oldukça açık sari...

Saçlarimin rengini de yazdi deftere. Sonra kalemi masaya birakip ayaga kalkti; dudaklarında son derece sevimli bir gülümseme, yanima gelirken,

- Suraya gelin lütfen mösyö -dedi-. İki adım yaklasin pencereye. Gözlerinizin rengine bakmam gerek. Him... açık kahverengi...

*Paris'i görmek için.

68

Gene kocasına bakarak, onun düşüncesini sordu. Birbirini çok sevdikleri belliydi. Kocasi, asiri ilgili, hatta telfsli,

- Daha çok griye çalıyor -dedi. Kasimin üzerini göstererek karısına göz kirpti.
- Voilf.*

Neyi gösterdiğini anlamistim hemen. Alnimda küçük bir yara izi vardır; karisinin bu küçük belirtiyi de not etmesini istiyordu.

Sinav sona erince yasli kadına,

- Simdi de ben sorayim izninizle -dedim-, gerçekten istiyorlar mi sizden bu bilgileri?
- Ah, mösyö, çok ge-rek-li bu!... Kocasi basini evet anlamina sallayarak, pek inandırıcı bir sesle,
- Öyle, mösyö! -diye dogruladi.
- Ama H"tel Coquilli, re'de sormadilar bana bunlari.

Yasli kadin kesin,

- Olamaz -dedi-. Baslari belfya girer sonra. Haberiniz olmadan ölçüp biçmişlerdir sizi. Yüzde yüz not etmişlerdir her seyinizi, yüzde yüz. Biz müsterilerimize karsi içten, açık yürek-liyizdir; akraba gibi yasariz onlarla. Siz de seveceksiniz bizi. Göreceksiniz...

Kocasi atildi heyecanla,

- Evet mösyö!...

*Iste.

69Yasli adam duygulanmisti.

Sonra onlari tanidigim kadariyle,son derece dürüst, sevimli bir kari kocaydi bunlar. A-ma ®ge-rek-lī sözcüğünü hiç de özür dileme, ya da durumu hafifletme anlamina kullanmiyorlardi. Bu sözcük zorunluluk anlami tasliyordu onlarca; kendilerinin düşünceleriyle de asagi yukari uyusan bir zorunluluk...

Paris'teydim iste.

70

BESINCI BÖLÜM VaalEvet, Paris'teyim iste... Ama size özellikle Paris üzerine çok sey anlatacagimi sanmayin sakin. Hem sanirim, onun üzerine Rusça o denli çok sey okumussunuzdur ki, bikmissinizdir artik. Sonra, siz de bulundunuz orada, belki de benden çok daha iyi gördünüz her seyini. Sunu da söyleyeyim, yurt disindayken rehberle dolasmaktan da, geziye çikmis bir insanin uy-

73masi gereken yasalara, zorunluluklara uymaktan da son derece nefret ederim. Bu yüzden bazi yerlerde öylesine seyleri görmeden geçtim ki, söylemesi bile ayip. Paris'te de oldu kaçirdigim seyler. Söylemeyecegim bunlarin neler oldugunu, ama yalnızca sunu söyleyecegim: Bir sifati buldum ben Paris'e, bunun yerinde bir sifati oldugunu savunmaya da hazirim. Yeryüzünde en dürüst, en erdemli kent Paris'tir. O ne düzendir öyle! O ne usluluktur! Iliskiler kesin çizgilerle belirlenmis, saglam temeller üzerine oturtulmustur. Her seyini güvenligi saglanmis, benzerlerinden ayrilmistir. İnsanlar rahat, son derece mutlu yasiyorlar orada! Rahat, mutlu olduklarina kendilerini inandirmislar da... Bundan ötesi yok. Ama öyle olduguna inanmiyorsunuz siz; abarttigimi, kötü yurtseverligimin etkisinde kalarak iftira ettigimi, böyle bir seyini olamayacagini haykiri-yorsunuz. Ama hak verin dostlarim: Notlarimin daha birinci bölümünde uyarmistim sizi; belki de korkunç seyler uyduracagimi, saçmalayacagimi söylemistim. Neyse, birakin beni de devam edeyim. Ayrica, yalan söylesem bile, bunu, dogru söyledigime yürekten inanarak söyleyecegimi de biliyorsunuz. Bence yeter de artar bile bu kadari. Hadi serbest birakin beni artik.

Evet, pek ilginç bir kent Paris. O ne konfor, -rahat yasamaya hakki olanlar için- o ne

74

rahatlik öyle! O ne düzen, sonra o ne -nasil demeli- düzen huzuru öyle! Dönüp dolasip düzene geliyorum hep. Dogrusu, biraz daha ileri gitseler, bir buçuk milyonluk Paris, sessizlige, düzene bogulmus Alman kasabalarına, sözgelimi Heidelberg'e dönecek. Olacagina bakin... Heidelberg'in büyüğü olamaz mi sanki? O ne düzene giris! Yanlis anlamayin beni. Hiç önemi olmayan-sözün gelisi tabiE-dis düzen degil bu yalnızca; içten, ruhtan gelen büyük bir düzen. Paris -isteyerek sanki- daralıyor, seve seve küçülüyor, gülümseyerek büzülüyor. Bu konuda -sözgelimi- Londra çok gerilerde kalir! Topu topu sekiz gün kaldim Londra'da; bu kent -hiç degilse distan- parlak birtakim görünümleri olan, apaçik, plani düzensiz bir kent izlenimi birakti bellegimde. Her seyini öylesine büyük, birbirinden öylesine kesin özelliklerle ayrilmis ki! Bu ayriligin içinde kolayca aldanabilir bile insan. Her degisiklik, her ayri özellik, hemen yanindaki karsitiyle pek bir uzlasmis, anlasmis, el ele yürüyorlar. Birbirlerine karsit olduklari halde silip atmıyor biri ötekini. Her biri inatla savunuyor kendini -ilk bakista anlasiliyor bu- bildigi gibi yasiyor. Birinin ötekine karistigi, engel olmaya çalıştigi yok. Ama öte yandan ayni inatçı, bagnaz, hatta eskimis savas orada da sürüp gidiyor. Batida filizlenen hep beraber yasama, bir topluluk yaratip karincalar gibi örgütlenme

75düşüncesini yok etmeye yönelen savastir bu. Birbirini yememek için karincalara benzemeyi bile göze alan düşünceyi ortadan kaldirmak için sürdürülmektedir bu savas! Öte yandan, Paris'te olan sey orada da göze çarpmaktadır: Umutsuzlugun dogurdugu, statuquo'dan ayrilmamaya duyulan ayni çilgin öz'em orada da vardir; tüm isteklerini, umutlarini etle koparip atmak içinden, geleceğini -belki en ilericileri-ninkinde bile inancin eksik oldugu geleceğini- lanetlemek, Vaal'e* tapmak... Sözcüklerin parlakligi heyecanlandirmasin sizi: Ancak önde gelen, düşünebilen insanların ruhunda bilinçli olarak görülür bütün bunlar; toplumun büyük kalabaliginin atilimlarindaysa bilinçsizdirler, içgüdüselidirler. Sözgelisi Paris'te burjuva, bunun böyle gerektigine bilinçli olarak inanir, pek de hosuna gider inanmak; hatta bunun böyle gerektiginden kuskular ederseniz döver sizi. Kendine olan bütün güvenine karsin, hflf bir seyden korktugu için döver. Gerçi ayni durum Londra'da da var, ama görünüm çok daha engin, çok daha ezicidir orada! Dis görünüşte bile ayrilir Paris'ten Londra. Gece gündüz kaynasip duran o deniz gibi uçsuz bucaksiz kent, makinelerin ugultusu, evlerin

*Eski Filistinlilerin, Finikelilerin, Suriyelilerin dilinde ®Hükümdar̄, ®Efendī anlamina gelen bu sözcük Incil'de bu uluslarin Tanrasi anlamina kullanilir.

76

damlarına (neredeyse altlarına da) dösenen o demirler, o gözüpeklilik, beceriklilik, aslında burjuva düzeninin dorugu olan görünüşteki o karisiklik, suyu zehirli akan o Thames, taskömürü dumani yüklü o hava, o görkemli parlak kentin, Whitechapel gibi o korkunç köseleri -halk yari çiplak, aç, yabanEdir oralarda-,

milyonlarca insaniyle, dünyanın her yerine uzanan ticaret kollariyle City, piril piril saray, evrensel sergi... Gerçekten de görmeye değer bir sergi bu. Dünyanın dört bir kösesinden bunca insani buraya toplayip tek bir sürü yapan ulu gücü hissediyorsunuz burada; yüce düşünceler geliyor aklınıza; burada amaca çoktan varıldığını, utkunun, görkemini burada olduğunu hissediyorsunuz. Hatta, bir şeyden korkmaya baslıyorsunuz sanki. İstediginiz kadar ileri düşünceli olun, gene de bir korku dolduruyor içinizi. @Erisilen ülkü bu olmasın sakın? diye geçiriyorsunuz içinizden. Son bu değil mi acaba? İncil'de sözü edilen @tek bir sürü bu olmasın? Bunu gerçeğin kendi sayıp artık susmak gerekmiyor mu acaba? Bütün bunlar öylesine görkemli, öylesine utku dolu, öylesine gururludur ki, solugunuz kesilmeye baslar. Dünyanın her yanından buraya sessizce akan milyonlarca insana -bu kocaman sarayda uslu uslu, gürültüsüz, inatla toplanan bu insanların hepsinin düşüncesi aynıdır- evet, bu milyonlarca insana bakarken,

77burada son ve kesin bir şeyin gerçekleştiğini hissediyorsunuz. İncil'den bir sahnedir bu sanki, Babil'i hatırlatır size, Apokalypsis'te anlatılan mucizelerden biri gözler önünde gerçekleşiyor sanırsınız. Teslim olmamak, gördüklerinizin yarattığı izlenime boyun egmemek, gerçeğe tutsak olmamak, Vaal'e tapmamak, sözün kisası, önünüzdekileri içinizde yasattığınız ülkü diye bellememek için yüzyıllar boyunca dallanıp budaklanmış, güçlenmiş bir ruhsal direncin gerektiğini hissediyorsunuz... Ama @Saçma bunlar -diyeceksiniz-, sinir bozukluğunun doğurduğu bir sayıklama, abartma. Hiç kimsenin aldirdiği yoktur buna, ülkü diye benimsediği de... Hem sonra, açlıkla kölelik kötüdür daima; karsit düşüncüyü, kuskuyu içten içe en iyi körükleyen onlardır. Oysa, zevk için gezip tozan karni tok, sirti pek beyler elbette Apokalypsis'te anlatılan mucizelerin gerçekleştiğini hayal edebilirler; olayları büyüterek, heyecanlanmak için gördükleri her şeyden güçlü duygular çıkararak sınırlarını yatıştırabilirler elbette... O zaman söyle cevap veririm size: - Pekflf, tualim ki dekordu beni etkileyen.Ama bu büyük dekoru yaratan ruhun ne denli magrur, ne denli güçlü olduğunu görseydiniz; onun, zaferine, üstünlüğüne ne denli gururla inandığına tanik olsaydınız ürpertirdi sizi bu gurur, inat, körlük. Bu magrur ruhun

78

tutsağı insanlar için yüreginiz sizlardı. Böylesine bir büyüklüğün, egemen ruhun böylesine sonsuz gururunun, bu ruhun yarattıklarının böylesine görkemli sonunun karsisinde çoğu zaman aç bir ruh da donakalır, durulur, boyun eger; kurtuluşu içkide, uçarılıkta arar, sonra bunun böyle olması gerektiğine inanmaya baslar. Gerçek, ağırlığını koyar ortaya, toplum duygusuzlaşır, uyusur insanlar; kuskuculuk dogsa bile, karamsar bir kuskuculuktur bu, kurtuluşu nefretle anarak arayan bir kuskuculuk. Oysa Londra'da insanlar, ayıkken, dünyanın hiç bir yerinde göremeyeceğiniz kadar kalabalık, değişik bir durumda çıkarlar karsinize. €ok şey anlattılar bana bu konuda. Sözelimi, cumartesi geceleri yarım milyon işçi, çocuklarıyla beraber sokaklara dökülür, kentın bazı bölümlerinde toplanıp sabahın besine kadar eğlenmiş, yani hayvanlar gibi yer içer, geçen haftanın acısını çıkarırmış. Bütün bir hafta ağır kosullar altında çalışarak, küfrederek biriktirdikleri paranın hepsini alıp götürürmüş bu eğlenceler. Kasap, bakkal dükkanlarında uçlarına gazlı bez sarılı kocaman mesaleler yanyor böyle geceler; sokak isil isil oluyor. Bu beyaz zenciler için balo veriliyor sanki. Halk açık gazinolarda, sokak ortalarında toplanıyor. Yiyip içiyorlar. Meyhaneler saraylar gibi donatılmıştır. Herkes zilzurna sarhostur, ama nese yoktur bu sarhoslukta; hüznü, ağır,

79tuhaf kaçacak derecede sessiz bir sarhosluk... Size elem veren bu kuskulu sessizliği arada bir küfürler, kanlı dövüşler bozuyor ancak. Herkes kör kütük sarhos olmak, her şeyi unutmak için birbiriyle yaris ediyor.. Kadınlar da kocalarından geri kalmıyorlar, onlarla beraber içtikçe içiyorlar; çocuklarsa annelerinin, babalarının arasında yerlerde yuvarlanıp duruyorlar. Böyle bir gece saat ikide yolumu yitirdim de, binlerce kederli sarhosun arasında, isaretle yolu sorarak -İngilizce bir tek sözcük bilmiyorum çünkü- uzun süre dolastım durdum. En sonunda buldum yolumu, ama gördüklerimin etkisinden üç gün kurtulamadım. Halk her yerde halktır; ama burada her şey öylesine büyük, öylesine açık seçik ki, o ana kadar ancak hayal ettiğiniz şeyi dokunarak hissediyorsunuz sanki. Halk degildir asil gördüğünüz burada, bilincin kiskirtılarak, düzenli, uysalca yitirilmesini görüyorsunuz. Bütün bunlara bakarak, bu toplumun daha uzun süre yaşayamayacağını; onlara palmiye dali, beyaz giysi vermeyi kesmelerinin yakın olduğunu seziniyor, hissediyorsunuz. Kendileri de biliyor bunu zaten, birtakim yeraltı örgütleriyle ölçlerini alıyorlar toplumdan... Bir insanın bu çeşit örgütlere girecek kadar aptal olmasına sasiyoruz biz; bunda bizim toplum düzenimizden bir kaçış, inatçı, bilinçsiz bir uzaklaşma olduğunu anlayamıyoruz da onun için sasiyo-

80

ruz. Kurtuluş adına, ne pahasına olursa olsun, bizden nefretle, korkuyla bir kopustur bu. İnsanoglunun söylenenden kovulan, yapayalnız bırakılan bu milyonlarca insan, agabeylerinin onları attıkları toprağın altındaki karanlıkta birbirlerini ezerek, el yordamıyla buldukları birtakim kapıları çalıyor, kapkaranlık yerin altında havasızlıktan bogulmamak için bir çıkış deliği arıyorlar. Kendini bulmak, her şeyden -insanlıktan bile- kurtulmak için son bir çabadır bu. Kendini bulmak, bizlerin yanında olmamak için...

Londra'da bu kalabalığa benzeyen -gene böylesine çok, Londra'dan başka hiç bir yerde göremeyeceğiniz- bir şey daha gördüm. Esyalar falan da pek bir değişik burada. Londra'ya gidip de, gece hiç degilse bir kere Hay-

market'e çıkmayan olmaz. Kentin, geceleri bazı sokaklarında binlerce genel kadının kaynastığı bir bölümdür burası. Sokaklar, bizde artık hiç bir anlamı olmayan gazli mesalelerle aydınlatılır. Aynalarla, altınla donatılmış gözkamastirici gazinolar vardır her adım bası. Igne atsanız yere düşmez bu gazinolarda. Bu kalabalığa girmek bile korkunç bir şeydir. Tuhaftır da bu kalabalık. İçleri geçmiş kocakarılar da, karsılarında insanın çarpılmış gibi du-ralayacağı dilberler de omuz omuzadır bu kalabalıkta. Güzellikte İngiliz kadınlarıyla boy ölçüebilecek kadın var midir bilmem... Hepsi

81sokaklara dolusmustur. Yaya kaldırıma sigmaz da sokaga tasarlar. Av pesindedirler; karsılarına çıkan her erkege rezilce saldırırlar. En pahalısından pırl pırl giysilerle eski püskü, yamalı giysiler de, gençliğin diriliğiyle yaşlılığın pör-sümüslüğü de yanyanadır burada. Bu korkunç kalabalıkta sarhos bir serseriyle, soylu aileden gelen bir zengin kucak kucagadır. Küfürler, kavgalar, bağırıp çağırmalar duyulur bir yandan; öte yandan ürkek bir dilber, insanın içini gıcıklayan fisilteli bir sesle akıllı uslu konusur. Hem bazen ne güzeller oluyor aralarında! Yüzü sanki çini mürekkebiyle çizilmiş dilberler... Hatırlıyorum, bir @Casino'ya girmistim bir gece. Gürültülü bir müzik tirmaliyordu kulakları; dans ediyorlardı. €ok kalabalıktı içersi. Salonun, odaların dösenisi son derece güzeldi. Ne var ki hüzün, neseliyken de bırakmıyor İngiliz'leri; pek bir cidd€ hatta asik yüzlü dans ediyorlar. Figür yapımları yasak sanki. Yukarda, balkonda bir kız ilisti gözüme, olduğum yerde dondum kaldım bir an: ömrümde böylesine soylu bir güzellik görmemistim. Küçük bir masada genç bir adamla oturuyordu. Delikanlinin, gazinolara pek ugramayan zengin bir centilmen olduğu belliydi. Kızın pesinde uzun süre kosmustu belki de; en sonunda burada görüşmeye karar vermişlerdi... €ok az konuşuyordu genç adam; konuşması da kesik kesikti. Asil söylemek istediğini söyleyemiyor-

82

du sanki. Sık sık susuyorlar, uzun süre hiç konuşmuyorlardı. Kız da pek bir durgundu. Yüz çizgileri kibar, zarıftı; güzel, biraz magrur bakışında gizli, mahzun, hatta düşünceli, kederli bir şey vardı. Yanılmıyorsam veremliydi. Bu mutsuz kadınlar kalabalığından yücelerdeydi o, yüzde yüz yücelerdeydi: İnsanın yüzü bir şey ifade ederse, kesinlikle söylüyorum bunu... Genç adamın ismarladığı cin'i içiyordu. En sonunda kalktı genç adam, kızın elini sikti, ayrıldılar. Adam çikip gitti gazinodan; kız da -soluk yanaklarında içkinin olusturduğu pembelik- yürüdü, müşteri avına çıkmış kadınların arasına karıştı. Haymarket'de, küçücük kızlarını ise getiren anneler gördüm. Daha on, on iki yaşında kız çocukları kolunuza yapıyor, onunla beraber gitmeniz için yalvarıyor size. Hatırlıyorum, bir gün sokakta, kalabalığın arasında en çok altı yaşında bir kız çocuğu gördüm. Üstünde yırtık pırtık bir entari vardı. Yalınayaktı. Bitkin, perisandı. Entarisinin yırtık yerlerinden gözükten bedeni yer yer morluklarla kaplıydı. Akli basında degildi sanki; gidecek bir yeri yokmuş gibi yürüyor, yürürken -Tanrı bilir neden- bir saga bir sola yalpa vuruyordu. Belki de açtı karni. Hiç kimsenin basını çevirip baktığı yoktu ona. Ama beni asil sasırtan, kızın yüzündeki sonsuz hüzün, umutsuzluktu. Böylesine küçük bir yanagin bu denli nefretle, bu denli umutsuzluk-

83la dolu olduğunu görmek pek tuhaf, korkunç bir şeydi. Sari saçları darmadaginikti, basını, derin düşüncelere dalmış gibi bir o yana bir bu yana sallıyordu. Ciliz kollarını yürürken iki yana açıyor, birtakım hareketler yapıyordu onlarla; sonra birden çıplak göğsüne bastırıyordu... Durup yarım siling verdim ona. Gümüş parayı aldı, gözlerimin içine yaban€, ürkek bir merakla baktı, sonra ansızın dönüp -parayı geri alacağım korktuğu için olacak- var gücüyle kaçmaya başladı. Kim ne derse desin, ilginç şeyler bunlar... Gene bir gece, bu. düsmüş kadınlar, eglenceye dalmış insanlar kalabalığı arasında, kalabalığı aceleyle yarıp geçmeye çalışan bir kadın durdurdu beni. Siyahlara bürünmüştü; basında, yüzünün yarısından çoğunu örten bir sapka vardı; yüzünü iyice görmedim bile. Yalnız gözlerimin içine diktığı bakışını hatırlıyorum. Kirik dökük bir Fransızcayla bir şeyler söyledi, anlayamadım ne dediğini. Küçük bir kfgit sikistirdi elime, hızla uzaklastı yanımdan. Bir gazinonun penceresinden sokaga düşen ısıktaki baktım kfgida: Dört köse, burus burus bir kfgit parçasıydı bu. Basimevinde basılmış; bir yüzünde, @Crois-tu cela?* yazıyordu; öteki yüzünde @Ben, kisioglu için dirildim, onun için yasiyorum... gibi bilinen

*@Buna inanıyor musunuz?

84

birkaç dize. Kabul edin, bu da oldukça ilginç bir şey. Sonra öğrendim: Burnunu her yere sokan, yorulmak bilmez inatçı bir Katolik propagandasıymış bu. Kfh böyle kfgitlar dagıtılıyormuş sokaklarda; kfh, Incil'den, kutsal kitaplardan bölümler alınarak hazırlanmış kitaplar... Bedava dagıtıyorlarmış onları, zorla veri-yorlarmış insana, sokakta gelip eline sikistirip kaçıyorlarmış. Bu işi yapan erkekli kadınlı binlerce kişi varmış. Ustaca yürütülen kurnaz bir propaganda bu. Katolik papazları, yoksul işçilerin acınacak durumdaki ailelerini kendileri arayıp bulur, bu ailelerin içine girerler. Sözelimi, rutubetten vicik vicik dösemeye serili pili pirtinin içinde yatan bir hasta bulur. Hastanın açlıktan, soguktan yabanileşmiş çocukları da, aç - çoğunlukla sarhos- karışı da çevresinde toplanmışlardır. Papaz hepsinin karnini doyurur, giydirir onları, odalarının sobasına odun alır, sonra hastayla ilgilenmeye başlar, ilfç getirir ona; ailenin yakın dostu olur, en sonunda da hepsini Katolik yapar. Ne var ki, hasta iyileştikten sonra tekme tokat kovulduğu da olur. Ama yılmaz o, baskalarını aramaya koyulur. Oradan da kovulsa, gene katlanır, ama sonunda düşürür agına bir aileyi. İngiliz papazları yoksullarla

ilgilenmiyorlar. Onlari kiliseye bile almıyorlar, oturacaklari kanepenin kirasini verecek paralari yoktur çünkü. Nikfih kıymak hayli pahaliya patladigi için işçilerin

85-genel olarak yoksullarin hepsinin- evliliği yasa disidir. Sirasi gelmisen söyleyeyim: Bu kocalarin cogunlugu karilarini pek kötü dövüyorlar; sakatliyorlar onlari, ateste iyice kizdirdikleri ocak demirleriyle oralarini buralarini dagliyorlar. Ocak demirini kullanmayani pek azdir. Gazetelere geçen aile kavgalarinda, yaralama ya da öldürme olaylarinda ocak demirinin adi daima geçer. Çocuklar daha büyümeden çıkarlar evden, kalabaliga karisir, ana babalarinin yanina bir daha dönmezler. Ingiliz papazlari, piskoposlari magrur, magrur olduklari kadarda zengindirler. Ekmek elden su gölden, bey gibi yasar; gönülleri rahat, semir-dikçe semirirler. Pek çalimlidirler. Bilgilidirler de. Dürüstlüklerine gurur dolu, ciddî bir inançlari vardir. Kürsüye çikip durgun, kesin bir dille dinsel öğütler vermeye, göbek baglamaya, yalnız zenginler için yaşamaya hakki oldugundan kuskusu yoktur hiç birinin. Zenginlerin, varliklilarin dinidir bu; saklamiyorlar da öyle oldugunu. Hiç degilse akillica, gizli kapakli yani olmayan bir davranis... Kendilerine körü körüne inanan bu din profesörlerinin pek degisik bir eglenceleri var: Misyonerlik diyorlar adina. Yeryüzünü karis karis dolasiyor, bir vahsEyi hak yoluna getirmek için Afrika'nin balta girmemis ormanlarına daliyorlar. Gelgelelim Londra'da, onlara verecek paralari olmadigini bildikleri milyonlarca vahsEyi gör-

86

mezlikten geliyorlar. Ne var ki zengin Ingiliz' ler, para babalari pek baglidirlar dinlerine. Karamsar, küskün, degisik bir dindarlıktir bu, Ingiliz ozanlar, tasradaki Protestan papazlarinin yüzyillik çınarlarla, saksılarla çevrili evlerinin güzelligini, papazlarin tertemiz karilarini, mavi gözlü sarisin kızlarinin soylu güzelligini övmeyi yüzyillardan beri pek benimsemislerdir nedense.

Ama gece sona erip de gündüz olunca ayni magrur, çatik kasli ruh gene geriyor kanatlarini büyük kentin üzerine. Gece olup bitenler de endiselendirmiyor onu, gündüz çevresinde gördükleri de. Vaal hükmünü sürdürüyor, kendisine boyun egilmesini bile istemiyor, gücünden kuskusu yok çünkü. Kendine güveni sonsuzdur. Sifir basından savmak için, bir düzen sadakasi veriyor sakın, küçümser bir tavirle. Bu yüzden, kendine güvenini sarsmak imkânsizdir. Sözelimi Paris'te yaptıkları gibi, hayatın vahsE, kuskulu, endise verici bazı yanlarını saklamıyor kendinden Vaal. Yoksulluk, istirap, toplumun homurdanması, kafasızlaşması hiç mi hiç telfslandirmiyor onu. Bütün bu kuskuyu verici, kötü görünümünün onun yanbasında, açıktan açığa yaşamasına -onlari küçümseyerek- izin veriyor. Parisli gibi ödlekçe istirap çekmiyor. Her şeyin yolunda olduguna kendi kendini zorla inandırmaya çalışmıyor. Uykusunu bos yere kaçırmama-

87lan için -Paris'te yaptıkları gibi- yoksullari uzak yerlere saklamiyor. Parisli -üzerine gelen avcılardan saklanmak isteyen devekusu gibi- basını kuma sokmayı pek sever. Paris'te... Ama ne yapıyorum ben? Paris'e gelmedim ki daha!... Tanrım, ne zaman alisacagim bir şeyi söyle sirasiyle anlatmaya?...

88

ALTINCI BÖLÜM Burjuva üzerine Niçin burada hep siner bu; niçin ufalanmak birbirine girercesine sikismak, sessizce ortadan yok olmak ister. ®Yokum ben, yeryüzünde yokum; bir köseye sindim, saklandim, lütfen geçip gidin beni görmeden, farketmeyin beni, farketmeniz bile, görmezlikten gelin lütfen, basınızı çevirip geçin!...

91- Peki ya, kimden söz ediyorsunuz böyle? Kimdir sinen?

- Kim olacak, burjuva.

- Insaf siz de yani! Kraldır o, her şeydir, le tiers-etat c'est tout,* siz de gelmiş, siner diyorsunuz!

- Evet, efendim, peki niçin imparator Napolyon'un arkasına saklandı öyleyse? Eskiden pek sevdiği o parlak sözcükleri niçin unuttu millet meclisinde? Geçmişte olan bir şey kendisine hatırlatıldığında niçin hiç bir şeyi hatırlamaya yanaşmıyor, kolunu sallıyor? Baskaları onun yanında bir şeyi isteme yürekliliğini gösterdiğinde niçin telfsa kapılıyor, etekleri tutusuyor? Akılsızlığından, budalalık edip bir şey istediğinde niçin hemen ürperiyor, tövbe etmeye başlıyor? ®Tanrım! Ne yaptım ben böyle? Sonra da, suçunu bağışlatmak için uzun süre çalışıp çabılıyor... Niçin, insanın yüzüne bakarken söyle söylemek istiyor sanki, ®Bugün küçük bir dükkânda bir şeyler yapıyorum iste, Tanrı izin verirse yarın da ufak tefek bir şeyler yaparım; ama öbürsü gün, yüce Tanrım kismet ederse... Dünyaligimi bir ayak önce söyle güzelce koysam bir yana, sonrada apr,s moi le d,Luge. ** Niçin yoksullarin hepsini bir yere yigdi da, ülkede yoksul-

Tiers-etat her şeydir. **®Benden sonra tufan. -

92

luk diye bir şeyin olmadığına inandırmaya çalışıyor herkesi? Beylik edebiyatla niçin yetiniyor? Dergilerinin parayla satın alınmış olmadıklarına kendini inandırmayı niçin öylesine çok istiyor? İspiyonlara bu kadar çok para harcamaya niçin razı oluyor? Meksika bilim gezisine karşı bir sözcük söyleme yürekliliğini niçin gösteremiyor? Niçin tiyatro oyunlarında kocalari hep soylu, varlikli gösteriyorlar da, karilarinin sevgililerini

öylesine baldırıçiplak, yersiz yurtsuz, himayesiz? Ya bir yerde tezgfhrtardirlar, ya da açıklıktan solugu kokan sanatkfr.... Evli kadınların, kocalarına sadık, yürekten bağlı olduklarını, tiyatro salonlarındaki mutlu, parlak yasayisin devam ettiğini, pot-aufeu'nun* hflf en soylu ateste kaynadığını, saç taranisinin da, insanoglunun düşünebileceği en iyi biçim olduğunu niçin sanıyor? Bu saç biçimi konusunda karar kendiliginden, hiç görümsüz, öylesine kesin verilmistir ki, bulvarlardan perdeleri inik paytonlar pespese geçtikleri, ilginç ihtiyaçların giderilebileceği yerlere adım bası rastlandığı, kocalarının ceplerine göre kadınların giysileri çok çok pahalı olduğu halde, verilmistir karar bir kere, kime ne? Peki ama niçin böyledir bu? €ok kolay: Öyle olmasa, karar kesin olmasa en iyiye, en üstüne henüz varılmadığı, Paris'in henüz dünyanın cenneti

*Sebzeli, etli bir Fransız yemeği. 93olmadığı düşünülebilirdi sonra: baskaca bir şeyin daha istenebileceği, burjuvanın da, savundugu, herkesi sokmaya çalıştığı düzeni begenmediği gelebilirdi akla; toplumda, düzeltilmesi gereken aksaklıkların olduğunu söyleyecek çıkabilirdi. Kimse farkına varmasın diye -Tanrı korusun böyle bir felfketten- çırne-sindeki delikleri iste bunun için mürekkeple boyuyor burjuva! Bayanlarsa konfet yiyor, kiritiyorlar yalnızca. Öyle ki, Petersburg'un bazı bölümlerinde Rus hanımefendileri de -onları ölesiye kiskandıklarından- güzel, ince ayaklarını gösteriyor, bulvarlarda son derece zarif hareketlerle eteklerini kaldırıyorlar. Mutluluk için daha ne ister kisioglu? Bugünkü koşullar altında @Kadın, Kocası ve Sevgilisi gibi roman adlarının olamayacağını nedeni de budur iste; çünkü sevgili yoktur, olamazda; Paris'te bunlar-sevgililer-denizde kum gibi olsa (aslında belki daha da çokturlar) gene de yoktur böyle bir şey, olamaz da; karar öyle verilmistir çünkü bir kere, çünkü her şey soyluluktan pırl pırl parlamaktadır. Öyle olması, parlaması da gerekir zaten. Gece on bir kadar Pale-Royal'deki saraya bakınca heyecandan gözleri yasarır insanın. Binlerce koca, karilariyle kolkola dolarsılar orada; fiskiyenin sesi duyulur; terbiyeli, sevimli çocukları kosup oynarlar çevrelerinde; fiskiyenin sesi duyulur; tekdüze hisirtisi Heidelberg'i, huzur dolu.

94

ölümsüz bir şeyi hatırlatır. Hem bir fiskiye yoktur Paris'te hisirdayan. €oktur bu fiskiyeler, hepsi de aynı hisirtiyi çıkarır; huzur verir insana bu hisirti, yüregini hafifletir. Paris'te bir gereksinmedir erdem, bitmek bilmeyen bir gereksinme. Günümüzde cidd€, ağırbaşlıdır Fransız; sık sık duygulanır bile. Öyle ki, hflf bir şeyden korkmasını anlayamıyorum. Jacques Bonhomme'nin* öylesine para döktüğü, Fransa'da gelistikçe gelişen gloire militaire'ye** karsın, hflf korkmaları sasilasi şeydir. Parisli, pazarlık etmeyi pek çok seviyor; ne var ki, pazarlık ederken de, dükkfnında sizi soyup sogana çevirirken de kfr amacıyla değil -oysa eskiden böyleymiş- erdeminden, en kutsal bir gereksinmesinden yapıyor bunu. Dünyalık biriktirmek, elden geldigince çok mal sahibi olmak... Simdi Parislinin kitabında ahlfk kurallarının oturduğu temel bunlardır. Aslında eskiden de böyleydi, ama simdi, günümüzde -nasıl söylemeli- ulu bir kutsallık havası vardır bunda. Eskiden, sayıları az da olsa, paradan başka birkaç şeyin daha önemi vardı; öyle ki, parasız, ama bazı özellikleri o-lan bir insan da biraz saygı görebilirdi; oysa simdi adam yerine koymuyorlar parası olma-

*Bu ad, Fransa'da, toprak sahibi anlamına kullanılır.

**Asker€ zafer.

95yani. Günümüzde ceplerini doldurmali insan, olabildigince çok mal sahibi olmalı ki saygı görmeyi umabilsin çevresinden. Yoksa yalnız çevresinden değil, kendinden bile saygı bekleyemez kendine. Parisli, ceplerinin boş olduğunu ' biliyorsa, kendi kendine değer vermez; hem kalbinin sesini dinleyerek, bile bile, inanarak değer vermez, kendi kendini adam yerine koymaz. Paraniz varsa -yalnız paranizin olması yeter buna- akıl almaz şeyler yapmanıza izin verirler. Zavallı Sokrat aptal, aptal olduğu kadar da zararlı bir palavracıdır; bu nedenle yalnızca tiyatrodaki saygı duyulur ona; çünkü burjuva erdeme tiyatrodaki saygı göstermeyi nedense pek seviyor hflf. €ok tuhaftır bu burjuva denilen insan. Paranın en yüce erdem, kisioglunun görevi olduğunu açık açık söyler, öte yandan da soylulugun dorugunda görür kendini. Bütün Fransızların dış görünüşü sasilacak derecede soyludur. Öz babasını size üç metelige satacak kadar sütü bozuk bir Fransız bile o anda -babasını satarken- öylesine gösterislidir ki, ne söyleyeceğinizi, nasıl davranacağınızı sasırırsınız. Bir şey almak için bir dükkfna girin, tezgfhrtarların en acemisinin, en degersizinin bile soylulugu karsısında ezilirsiniz. Bizim Mihaylovski tiyatrosunda subdit superflu* modelligi yapan

*Gereksiz inceleme.

96

tezgfhrtarların ta kendileridir bunlar. Bir tuhaf olussunuzdur, tezgfhrtara karşı suçlu hissedersiniz kendinizi nedense. Sözgelimi on frank harcamak niyetiyle girmisinizdir dükkfna, oysa lord Devonsir gibi karsilamislardır sizi. İçiniz sizler; lord Devonsir falan olmadığınızı, kendi halinde, basit bir insan, geziye çıkmış bir insan olduğunuzu, topu topu on franklık bir şey almak için dükkfna girdiğinizi söylemek, anlatmak istersiniz. Gelgelelim, gözlerinin içi gülen, ruhu tertemiz delikanlı -öylesine soylu bir görünüşü vardır ki, kendinizi bir alçak sanırsınız karsısında!- evet, bu temiz yüzlü, pırl pırl delikanlı on bin franklık eşyaları sermeye koyulur önünüze. Bir anda tezgfhin üzerini doldurmustur sizin için. Zavallıya ne çok iş çıkardığınızı düşünürsünüz yüzüne bakarak. @Benden sonra bütün bunları toplamak için kim bilir ne kadar uğrasa-cak?

diye geçirirsiniz içinizden Bet suratınızla, bunca kusurunuzla, cebinizde o igrenç on frankiniz, böylesine bir markiyi rahatsız ettığınız için kızarsınız kendi kendinize... Hem orada, tezgahın önünde geçer bütün bu düşünceler aklınızdan, kendinizi küçük görmeye baslarsınız. O anda cebinizde niçin daha çok değil de ancak yüz frank olduğuna üzülürsünüz, kaderinize küsersiniz. Bakışınızla özür dileyerek çıkarıp tezgahın üstüne atarsınız yüz frankınızı. Gelgelelim önemsiz yüz frankınızın

97karsılığı olan mali yüce gönüllülükle sararlar size; verdiginiz huzursuzluğu, neden olduğunuz telfisi bağışlarlar. Siz de bir an önce oradan toz olmaya çalışırsınız. Otel odanıza gelince, on frank yerine yüz frank harcadığınıza pek sasarsınız. Bulvarları arsinlarken, ya da büyük tuhafiyeye mağazalarının öylesine çok olduğu Rue Vivienne'de dolarken kendi kendime düşünmümdür kaç kere: "Bizim Rus hanımefendilerini salacaksın buraya..." Neler yapacaklarını Ovlof, Tambovsk -daha birkaç tasra- ilinin tezgahları, dükkân sahipleri çok daha iyi bilirler... Ruslar, dükkâna girdiklerinde denizde kum onlarda para izlenimi bırakmayı pek severler nedense. Ne var ki, İngiliz kadınları gibi utanmaz, sikılmaz yaratıklar da vardır yeryüzünde. Bir Adonis'inya da Wilhem Tell'in onlar için dükkândaki bütün malları getirip tezgahın üzerine yığmalarından mahcup olmak söyle dursun, bir de -ah, korkunç bir şeydir bu!- evet bir de, on frank için pazarlığa girmeleri yok mudur... Ama Wilhem Tell de boş değildir hani: Öcünü almasını bilir; bin bes yüz franklık değersiz bir sal için on iki bin frank alarak kibarca soyar onu; ama öylesine kibardır ki bunu yaparken, beriki seve seve verir parayı, gülümseyerek çıkar dükkândan. Buna karsın, burjuva erisilmez soyluluğa tutkundur. Tiyatroda yalnız dürüst, örnek insan-lar göstermelisiniz ona. Gustav piril piril par-

98

lamalidir soyluluktan; burjuva da duygulanır, ağlar karsısında. Erisilmez soyluluk olmazsa rahat uyuyamaz bile. Bin bes yüz yerine on iki bin frank almasına gelince, bu görevdir onun: Erdeminden almıştır. Hirsizlik igrenç bir şeydir, alçaklıktır; kürekdir cezası. €ok şeyi bağışlamaya hazırdır burjuva, ama hirsizliği dünyada bağışlamaz; siz ya da çocuklarınız açlıktan ölseydiniz bile çalmaya hakkınız yoktur. Ama erdeminizden çalışırsanız akan sular durur tabii; yürekte bağışlar sizi o zaman. Faire fortune* istiyorsunuz demektir, mal sahibi olmaya çalışıyorsunuz; yani doganın yasasına uyuyor, insanlık görevinizi yapıyorsunuz. Bu nedenle ceza yasalarında çirkin amaçla -yani bir parça ekmek bulmak için- yapılan hirsizlikle yüce erdem için yapılan hirsizlik kesin çizgilerle ayrılmıştır birbirinden. Sonuncusunun hiç bir cezası yoktur, tesvik bile edilir, inanılmayacak derecede de örgütlenmiştir.

Peki ama niçin -dönüp dolasıp aynı soruya geliyorum gene-, evet niçin hıf bir şeyden korkuyor gibidir burjuva, içinde büyük bir kuskusu vardır sanki? Nedir onu huzursuz eden? Yazarlar, palavracılar mı? Sanmam, istese bir tekmede hepsinin tozunu atar çünkü. Sağduyunun delilleri mi? Ama biliyorsunuz, sağduyu gerçeğe yenilmistir; dahası var, sağduyulu,

*Zengin olmak.

99bilgili insanların kendileri de şimdi sağduyunun delili diye bir şeyin olamayacağı, aslında sağduyu diye bir şeyin olmadığı görüşünü savunuyorlar. Soyut mantığın insan yaradılışına uymadığını; Ivan'ların, Petrof'ların, Gustav'la-rin mantığının yasadığını; katiksiz sağduyunun hiç bir zaman var olmadığını, bunun on sekizinci yüzyılın tutarsız, asilsiz bir uydurması olduğunu söylüyorlar. Kimden korkuyor öyleyse? İşçilerden mi? Ama işçiler de ruh yönünden birer özel mülkçüdürler. Bütün emelleri mal mülk sahibi olmak, elden geldigince çok para biriktirmektir. Dogal özellikleri budur. Kolay kolay kazanılmaz dogal özellik dedikimiz şey. Yüz yıllar boyunca eğitilmenin, yugrulmanın sonunda elde edilir. Kisinin ulusal özellikleri degismez öyle kolayca; kisi ruhuna, kanma işlemiş, yüz yıllardan beri edindiği alışkanlıkları kolay kolay bırakamaz. Toprak sahiplerinden mi korkuyor öyleyse? Olamaz. Fransız toprak sahipleri büyük özel mülk sahibidirler, hem varlıklı hem de kafasız; yani özel mülkten yana olanların hayal ettikleri en iyi, en güzel mülk sahibi. Komünistlerden mi yoksa? Sosyalistlerden mi? Dogrusu, zamanında hayli palazlanmisti bunlar. Burjuva, ruhunun derinliklerinde küçümsüyor onları, küçümsüyor, a-ma gene de korkuyor. Evet, bunlardan korkuyor iste hıf. Oysa ne var korkacak? Öyle ya, Abb, Sieyes ünlü elestiri kitabında burjuva-

100

nin her şey olduğunu söyledi nasıl olsa... "Tiers-,tat dedikleri nedir? Hiç bir şey. Ne olabilir? Her şey." Onun dediği gibi de oldu. O zaman söylenenlerden bir tek bu sözler gerçekleşti, yalnız onlar kaldılar. Sieyes'in sözlerinden sonra söylenenlerin hepsi sabun köpüğü gibi yok olup gittiği halde burjuva hıf inanmıyor sanki. Gerçekten de: Hemen ondan sonra Liberte, galit,, franternit,* ilfn ettiler. €ok hoş. Nedir liberte? Özgürlük. Ne özgürlüğü? Herkese, yasalar çerçevesi içinde her istediğini yapabilmesi için esit hak. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca. Özgürlük herkese birer milyon veriyor mu? Hayır. Milyonu olmayan insan nedir? Milyonu olmayan insan, her istediğini yapan değil, her istenenin yapıldığı insandır. Ne anlam çıkıyor bundan? Su anlam çıkıyor. Özgürlükten başka bir esitlik daha vardır. Yasalar önünde esitlik. Yasalar önündeki bu esitlik üzerine söylenebilecek tek şey sudur: Bu esitliğin simdiki durumu her Fransız için yüzkarasıdır. Ne kalıyor geriye? Kardeslik. Bu çok önemlidir iste, dogrusunu söylemek gerekirse Batıda

karsilasilan en büyük engel de budur. Batili, kardeslikten insanligi ileri götüren en yüce, en büyük güç diye söz eder; ama, gerçekte kardeslik diye bir sey yoksa,

*Özgürlük, esitlik, kardeslik. 101onu hiç bir yerde bulamayacagini anlayamiyor. Ne yapmalı? Ne pahasina olursa olsun, kardesligi kurmalı önce. Ama bakıyorsunuz, kardeslik kurulacak bir sey degil; çünkü kendiliginden dogar o, doganın kendinde bulunur. Oysa Fransiz'larin, daha dogrusu, genel olarak batililarin yaradilisinda kardeslik duygusu görülmemistir; kisisel bir baslangıç, bir kendini koruyus vardır onda; bir yükselme istegi, herkesten baska olma tutkusu, kendine her seyden, herkesten çok deger verme vardır bu yaradilista. Kendine böylesine deger veren insanda kardeslik duygusunun bulunmaması dogaldır elbette. Neden mi? Çünkü kardeslikte, gerçek kardeslikte ayrı kisilik yoktur. Ben yoktur, kisi kendisiyle esdegerde olan öteki insanlarla kisisel hakkı için cenklesme-lidir; bu öteki insanlarda da kendiliklerinden, bu hak isteyen kisilige, bu Ben'e gelmeli, o daha istemeden, onu kendileriyle esdegerli, esit hakli saymalıdır. Dünyadaki her sey kadar deger vermelidirler ona. Ayrica, bu bas-kaldıran, hakkini isteyen kisilik her seyden önce kendinin Ben'i olmalıdır; bütün varligini topluma adamalı, karsilik olarak hakkini istemedigi gibi, bu hakkini hiç bir kosul öne sürmeden vermelidir. Oysa batili, böyle bir seye alisik degildir: Savaşla almaktan yanadır istedigini, hakkini savunur, pay/asmak ister... bu nedenle de kardeslik dogmuyor iste. Degise-

102

bilirler elbette! Ama binlerce yılda olur ancak böyle bir degisiklik; çünkü gerçeklesebilme-leri için, bu çeşit düşüncelerin önce kisinin kanına, iligine islemesi gerekir. ®Ne demek istiyorsun yani -diyorsunuz bana-, mutlu olması için insanın kisiligi mi olmamalıdır? insanın kurtuluşu kisiliginin olmamasında mıdır? Hayır, hayır, tam tersine; degil kisiligi olmamak, kisilik sahibi olmalıdır insan mutlu olması için, hem de şimdi Batıda belirlenenden çok daha yüksek bir kisiligi olmalıdır. Anlatayım: Kisinin, tüm varligiyle kendini topluma seve seve, bilinçli olarak, gönülden adaması -bence- kisiligin son derece gelistigine, çok güçlü olduğuna, hiç bir etkeni umursamadigina delildir. Baskalari ugruna canini gönüllü vermek için çarmita, atese yürümek ancak kisiligin alabildigine güçlü, gelismis olması durumunda gerçekleseyecek bir davranistir Kisilik olmak hakkından en küçük bir kuskusu kal-mamis gelismis bir kisilik -baskalari da onun gibi olsun mutluluga ersin diye-, kisiligin topluma adamaktan baska bir sey yapamaz zaten. Doganın yasadir bu. Olgan her insanın yaradilisinda vardır aynı sey. Ama ince bir iplik vardır burada; kopmasıyla her seyin bir anda çatirdamasına, param parça olmasına neden olabilecek incecik bir iplik. Evet: Bunu yaparken küçücük de olsa, kisisel bir çıkar beklemek felfket getirir. Sözelimi: Her se-

103yimle insanliga adiyorum kendimi; öyleyse tamamen, çıkar gözetmeden, ®kendimi adiyorum topluma, toplum da kendini bana adamalı düşünmesini aklın ucundan geçirmeden adamalıyım kendimi, İnsan kendini öyle adamalı ki, her seyin vermeli, hatta buna karsilik ona hiç bir sey verilmemesini, hiç kimsenin onun için zarara ugramamasını istemeli. Nasıl olur bu? İyi ama, beyaz ayiyi aklına getirmemeye benzer bu. Kendi kendinize söz verin beyaz ayiyi düşünmeyeceginize, yere batasica, inadına her an gelir aklınıza.. Ne yapmalı öyleyse? Hiç bir sey yapılamaz.. Bunun kendiliginden olması, kisinin yaradilisinda bulunması gerekir. Bütün ulusun ruhunda filizlenmeli; kisacasi, kardeslik duygusu, sevgi olmalı ulusun yaradilisinda... sevmeli. Kisi kendiliginden yönelmeli kardeslige; içindeki bir güçbirliğe, uzlaşmaya itmeli onu. Hem ulusunun yüzyıllar boyu çektiği acılara, benliğine sinmiş karacahillige, barbarlığa karsin itmeli onu bu güç; yüzyıllar boyu çekilen köleliğe, baska budunların saldirilarına karsin... Sözün kisasi, kardeslik gereksinmesi kisinin yaradilisinda olmalı, onunla beraber gelmeli dünyaya; ya da çağlar boyu benimsemeli onu, içine sindirmeli. Kardeslik dedigimiz bu kavramı nasıl açıklayabiliriz? Söyle: Ayrı her kisilik hiç bir zorlama olmadan, hiç bir çıkar gözetmeden söyle demeli topluma: ®Birlik oldu-

104

gumuz zaman güçlüyüzdür ancak; gerekliysem size, bütün varligimla, her seyimle alın beni; yasalarinizi yayarken beni düşünmeyin, hiç tasa etmeyin beni, her hakkımı size veriyorum, istediginiz gibi kullanın beni lütfen. Her seyimi size vermek, sizi iyi görmek benim için mutlulukların en büyüğüdür. Yeter ki siz yataın kardesligi, ben seve seve yok olurum. Öte yandan, toplum da söyle söylemelidir: ®Sen gereğinden çok veriyorsun bize. Verdigini almamak hakkımız da yok, bunun seni mutlu ettigini söylüyorsun çünkü, ama senin mutlulugun için yüregimiz devamlı sizliyorken ne yapabiliriz baska... Sen de bizim her seyimizi al. Elden geldigince özgür olman için çalışacağız var gücümüzle. Istedigini gibi yaşamak olanagini vereceğiz sana. Artık hiç bir seyden, insanlardan da, dogadan da korkma. Hepimiz ar-kandayız.Güven dolu bir gelecek veriyoruz sana. Her an senin için çalışıp didineceğiz; kardesiz çünkü, hepimiz kardesiniz. Hem çokuz, hem güçlü. İçin rahat olsun, yürekli ol, hiç birseyden korkma, bize güven.

Bundan sonra paylasılacak bir sey kalmaz ortada tabi, her sey kendiliginden paylasilir. Birbirinizi severseniz kolaylıkla ulasirsiniz amaca.

Aslında, olmayacak bir sey, bir ütopyadır bu elbette, baylar! Her sey mantiga degil duyguya, yaradilisa dayanıyor çünkü. Mantık

705için bir küçülmedir bile. Siz ne dersiniz? Ütopi degil midir bu?

Peki ama, batililarda kardeşlik duygusu yoksa; bu duygunun yerini bencillik, çıkarıcılık almışsa; insanlar orada kişisel hakları için elde kılıç, kıyasa dövüyorlarsa, sosyalistler ne yapsin? Kardeşliğin olmadığını görünce, insanları kardeşliğe çağırarak başlıyorlar ise tabii. Önce kardeşliği kurmak istiyorlar. Kuzu kızartması yapmak için önce kuzu olmalı ortada. Ama yok kuzu, yani kardeşliğe yakın yaratılış yok, kardeşliğe kendiliğinden yönelen, kardeşliğe inanan yaratılış yok! Umutsuzluğa kapılan sosyalistler bu kez gelecekteki kardeşliği övmeye başlıyorlar. Elde edilecek yararları uzunluk, ağırlık ölçülerini kullanarak anlatıyorlar; dil döküyor, öğretiyor, bu kardeşlikten kimin ne kadar yarar sağlayacağını, kimin ne kadar kazanacağını, kime ne görev düştüğünü anlatıyorlar. Elde edilecek dünya nimetlerini sayıyorlar bir bir. Bunlardan kimin ne kadar alacağını, bu nimetlerden topluma kimin ne kadar vereceğini belirliyorlar. Peki ama, önceden her şey paylaşılmışsa, kimin ne kadar yarar hakedeceği önceden belir-lenmişse kardeşlikten söz edilebilir mi burada? Dahası var, bir parolaları vardı: "Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için." Gerçi herkesin bildiği bir kitaptan olduğu gibi alınmıştır bu parola ya, gene de bundan daha iyisi buluna-

106

mazdi. Gelgelelim, bu parolayı yaymaya başlamalarının üzerinden altı ay geçmemiştir ki, kardeşliğin kurucusu Cabet'i* yargıç önüne çıkardılar kardeşler. Dolan söylemlere bakılırsa, Fourier'ciler sermayelerinden dokuz bin frang çekmişler; öte yandan, kardeşliği kurmaya çalışıyorlarmış hıf. Olmuyor tabii. Hiç kusku yok ki, kardeşlik içinde olmasa bile, mantığın kabul ettiği temeller üzerine kurulmuş bir toplumda yaşamak hoş bir şeydir, çekicidir; yani, senden yalnızca çalışman, bir de düşünce birliği istendiği, buna karşılık geleceğinin garanti edildiği zaman hoşuna gider bu. Ama gene bir sorun çıkıyor karşımıza burada: Öyle anlatılıyor ki, kisinin her şeyini garanti ediyorlar, onu yedirip içireceklerini, ona iş bulacaklarını vaat ediyorlar; bütün bunlara karşılık da toplumun mutluluğu için kişisel özgürlüğünden küçük bir damla istiyorlar ondan, çok çok küçük... Hayır, kisioglu bu hesapların içinde yaşamak istemez kişisel özgürlüğünden bir damlacık bile vermek ağır gelir ona. Aptallığından, bunu cezaevi hayatına benzetir; kendi basına yasamanın daha iyi olduğunu, çünkü o zaman özgürlüğünün tümüne sahip olduğunu söyler. Oysa özgürken dövrler onu, iş vermezler ona, açlıktan ölür; özgürlük diye bir

*Cabet Etlerine (1788-1856). Fransız ütöpik sosyalisti. "Icaria'ya Gezi" adlı kitabın yazarı.

107seyi yoktur; gelgelelim gene de özgürlüğünün her şeyden tatlı olduğunu sanır garip adam. Burada sosyalistlerin yapabileceği tek şey kalıyor tabii: Ona bir aptal olduğunu, henüz olgunlaşmadığını, çıkarının nerede olduğunu anlayamadığını söylemek; dilsiz, degersiz bir karıncanın bile ondan akıllı olduğunu, çünkü karınca yuvasında bütün karıncaların mutlu, tok olduğunu, her karıncanın görevini bildiğini, kisioglunun bundan bile çok uzak olduğunu haykırarak yüzüne...

Baska bir deyişle: Sosyalizm bir gün gerçekleşebilecek olsa bile, Fransa'da olamaz bu, başka bir ülkede gerçekleşir.

İşte, umutsuzluğun son kertesinde söyle bağırıyorlar bu kez sosyalistler: Libert,, galite, fraternit, OU MORT* Buna söylenecek bir şey yok artık. Alabildiğine sürdürüyor burjuva yenilmezliğini.

Burjuva yenilmezliğini sürdürüyorsa, Sieyes'in söylediği çıkmış demektir, noktası noktasına, kesinlikle çıkmış demektir. Peki neden huzursuz öyleyse burjuva? Neden sınıyor, korkuyor? Ona karşı duran her şey yenilmiş, dağılıp yok olmuştur. Eskiden, sözgeliimi Louis Philippe zamanında hiç de bu kadar huzursuz değildi burjuva, korkmuyordu da. Oysa o zaman da oydu iktidarda olan. Evet,

*Ya özgürlük, esitlik, kardeşlik, ya ölüm. 108

henüz savasiyordu o zamanlar; düşmanları olduğunu sezinlemiş, haziran barikatlarında tüfikle, kılıçla son dersi veriyordu onlara. Savasın sonunda burjuva bir de baktı ki, yeryüzünde yalnız o var; ondan iyi hiç bir şey yok. Kendisinin ülkü olduğunu gördü bçerden. Eskiden olduğu gibi, kendisinin ülkü olduğuna insanları inandırmaya çalışması gerekmiyordu artık; dünyanın karsısına en güzel, en kusursuz olarak görkemle, gururla dikilmeliydi. Ne dersiniz deyin, rahat bir durum değildir bu. III. Napolon kurtardı onu. Gökten iner gibi çıktı ortaya, çıkmazdan tek kurtuluş gibi, zamanın tek olanı gibi... O günden bu güne bir eli yağda bir eli baldadır burjuvanın, bu bolluğun ücretini de çok pahalı ödüyor; her şeyden korkuyor; ulaşmadığı bir şeyi kalmadığı için korkuyor özellikle. Elde etmediği bir şey kalmayınca, her şeyi kaybetmek ağır gelmeye baslar kisiogluna. Bundan su anlam çıkıyor dostlarım, kim en çok korkuyorsa her şeyden, o en varlıklidir, en rahattir. Gülmeyin lütfen. Günümüzde burjuva öyle değil midir?

109YEDİNCİ BÖLÜM

Bir önceki bölümün devamıPeki niçin bu kadar çok usak var burjuva içinde, hem öylesine soylu görünüsü varken hepsinin? Lütfen suçlamayın beni; abarttığımı, iftira ettiğimi, nefretimden böyle söylediğimi haykırmayın. Neden, kimden, niçin nefret edeyim? Basbayagi, çok usak var aralarında, gerçektir bu. Usaklık giderek daha bir işlemektedir burjuvanın içine; giderek de daha

113çok erdem sayılmaktadır. Bu günün koşulları altında böyle olması zorunludur zaten. Olagan bir şey. Bunun asıl nedeni de, evet asıl nedeni de yaratılışın yardım etmesidir. Artık bazı şeylerden, sözgeliimi burjuva arasında doğuştan bir casusluğun çok yaygın olduğundan da söz etmiyorum. Benim kişisel görüşüm şudur:

Casuslugun - basit bir casuslugun degil, usta bir casuslugun, bilimsel yanlari olan, sanat derecesine varmis, yetenek isteyen bir casuslugun-Fransa'da olaganüstü bir gelisme göstermesi, Fransiz'lerin dogustan usak olmalarından ileri gelmektedir. Zengin olmayan yalnız o ise, yalnız o on bin franga sevgilisinin mektubunu satmaya, durumdan sevgilisinin kocasını haberdar etmeye hazır degilse, yüce soylulugu nerededir Gustav'in? Belki büyütüyorum bunu, belki de birtakim gerçeklere dayanarak konusuyorum. Fransiz' lar, devlet büyüklerinin gözüne girmekte kiyasiya yarisiyorlar birbirleriyle; usaklik ediyorlar onlara. Hem o anda bir çıkar gözetmeden, bir ödül beklemeden-ödünc-yapiyorlar bunu; deftere yazdiriyorlar. Fransa'da sik sik olan hükümet degisikliklerinden bir sey, bir yer kapmaya çalisan binlerce insani düşünün... Ne tuhaf, aki! almaz seyler yaptiklarini, bunu kendilerinin de itiraf ettiklerini hatirlarsiniz. Barbie'nin* buna

*Henry Barbie (1805 -1882) Fransiz ozani. 114

degin dizelerinden birini hatirlayin yeter...Bir gün sokak kahvelerinden birinde üç temmuz tarihli bir gazete geçti elime. Baktim: Vichy' den mektuplar. Imparator Vichy'deydi o zaman; saraylilar da tabiÇ; atli, paytonlu gezilere çikiliyordu. Gazetenin muhabiri tek tek anlatiyordu bunlari. Söyle basliyordu:

®Üstün yetenekli binici çoktur bizde. Bunlari en ustasinin, en yeteneklisinin kim oldugunu biliyorsunuz tabiÇ. Yüce imparatorumuz, saraylilarla birlikte at gezintisine çikiyor her gün...

Gazeteci, imparatorun üstün niteliklerini övebilirdi elbette. Onun zekfsini, yönetimdeki büyüklüğünü, meziyetlerini vb. göklere çikarabilirdi. O zaman numara yaptigini kimse söyleyemezdi ona. Bizde, günümüzün bazı dergi yazarlarinin yaptigi gibi, ®Ben böyle düşünüyorum... o kadar diye yapistiriverirdi çünkü cevabi. Sizin de söyleyecek bir sözünüz kalmazdi. Unutmayin: Korkusu yoktur adamin; agzinizi bir anda tikayacak cevabi hazirdadir. Düşünce ve vicdan özgürlüğü, en basta gelen, en önemli özgürlüktür bu. Ama sözünü ettigim olayda ne cevap verebilir size bu gazeteci ? Çünkü gerçekleri umursamamistir adam, doganin yasalarini ayak altina almistir; hem bilerek yapmistir bunu. Peki ama niyeti nedir? Öyle ya, inanan çikmayacaktır ona nasıl olsa. Binici de okumayacaktır bunu yüzde yüz.

115Okuyacak olsa bile ne çıkar? Bu ®correspon-dance yi yazan küçük adam da, yaziyi yayinlayan gazetenin sahibi de, yöneticileri de, imparatora Fransa'nin en iyi binicisi unvaninin hiç de gerekli olmadigini düşünmeyecek kadar aptal miydilar? Onun bu yasta, bir ayagi çukurdayken, bu ünvaninin sahibi olmayi hiç mi hiç beklemedigini; onu, Fransa'nin en usta binicisi kendisi olduguna inandirmaya kalkissalar bile buna inanmayacagini -son derece zeki bir insan oldugunu söylüyorlar çünkü- nasıl anlayamadilar? Hayir efendim baska bir hesap var burada: Varsin gerçekle taban tabana zit olsun, gülünç olsun, varsin imparator kendi de nefretle, tiksintiyle karsilasın bunu, küçümsemeyerek gülümsesin, hiç önemi yoktur bütün bunlari; yüce imparator körü körüne bir baglilik görecekti ya burada; kölece, düşüncesizce, delice bir ayaklara kapanis görecekti ya, önemli olan budur. Simdi siz karar verin: Ulusun ruhunda olmasaydi bu, böylesine asagilik bir yaltaklanis olagan, hatta ahlfka uygun, her gün görülebilecek olaylardan sayilmasaydi, Paris'te çikan bu gazetede böyle bir habere yer verilebilir miydi? Fransa'dan baska dünyanın neresinde karsilasabilirsiniz böylesine bir yaltaklanisla? Ulusun ruhundan söz ediyorum, çünkü bütün bütün bagimsiz olmayan üç bes gazetenin disinda hemen hepsi ayni seylerden dem vuruyor.

116

Bir gün bir tabldottaydim. Fransa'da degil, Italya'da oldu bu olay; ama çok Fransiz vardi masada.

Garibaldi'den* konusuluyordu. O günler her yerde Garibaldi'den konusuluyordu zaten. Aspromonte olayından iki hafta önceydi. Konusma pek bir esrarli oluyordu tabiÇ: Bazilari susuyor, düşüncelerini açiga vurmak istemiyor; bazilariysa basini salliyordu. Hemen herkesin Garibaldi'nin tehlikeli, hatta çilgin bir ise kalkistigi görüşünde birlestigi belliydi. Ama hiç kimse açık açık söylemiyordu bunu, çünkü Garibaldi herkesten öylesine üstün bir insandı ki, asiri derecede tehlikeli gözükken bir sey bile olagan gözükebilirdi onda. Yavas yavas Garibaldi'nin kisiligine geçildi. Onun özelliklerini saymaya basladilar. Italian kahraman için çok güzel seyler söylüyorlardı.

Bir Fransiz yüksek sesle,

- Yalnız bir sey almıyor aklım -dedi. Otuz yaslarında, temiz pak bir gençti bu.

Her Fransiz'in yüzündeki, insanin canini sikan o olaganüstü soyluluk onun yüzünde de vardi.

- Yalnız bir sey çok sasirtiyor beni! -diye devam etti.

Herkes merakla ona dönmüstü tabiÇ.

*Giuseppe Garibaldi (1807-1882). Ünlü İtalyan halk kahramani. 1849'da yenilip Kuzey Amerika'ya kaçtı.

1862'de Roma'yi almak için Aspromonte'de savasirken tutsak edildi.

117Garibaldi'nin bu yeni özelligi herkes için ilgi çekici olmak zorundaydi.

- 1860 yılında bir ara sinirsiz, kontrolsuz bir yetkiyle yönetti Napoli'yi- Hazinenin yirmi milyonu onun elindeydi! Hiç kimseye de hesap vermiyordu! İsteseydi, istedigini kadarini ayirip saklayabilirdi bu paranin, hiç kimse de sormazdi ona parayi ne yaptigini! Ama saklamadi, paranin son kurusuna kadar verdi hesabini. İnanilmayacak bir sey bu!

Yirmi milyon franktan söz ederken gözlerinin içi bile parliyordu.

Garibaldi için her şey söylenebilir elbette. Ama onun adını devlet kasasından para yürüten sahtekçilerinle beraber anmak... evet ancak bir Fransız'ın yapabileceği bir şeydir bu.

Hem ne içtendi, saftı bunu söylerken! İçtenlik her şeyin, gerçek vicdan sezisinden yoksun olmanın bile bağışlanmasına yeter elbette; ne var ki, yirmi milyondan söz eden Fransız'ın, kasları kikir kikir yüzüne bakınca elimde olmadan söyle geçirdim içimden:

®Ah canım, Garibaldi'nin yerinde sen olaydın..._

Bunun da doğru olmadığını söyleyecek-sinizdir bana. ®Bizde de oluyor buna benzer şeyler- diyeceksinizdir. Özel durumlardır bun-lar. Üç bes Fransız böyle diye bütün Fransız'lar böyledir, diyemezsiniz. _ Elbette haklısınız. Bütün Fransız'ların öyle olduğunu söyleyiyorum

118

ben de zaten. Güç erişilebilen ruh soyluluğu her yerde vardır. Belki daha da kötülere bulunur bizde. Öyle ama, erdem düzeyine niçin çıkarmalı bunu? Bakın ne diyeceğim? Kisi, vicdan duygusunu yitirmeden, bir alçak bile olabilir. Burada da dürüst çok insan var kuskusuz, ama vicdan duygusunu hepten yitirmiştir bunlar, erdemlerinden olduğunu bilmeden bir sürü alçaklık yapıyorlar. Birincisi çirkindir tabii, ama kim ne derse desin, ikincisi de iğrençtir. Erdemin böyle yorumlanması bir ulus için hiç de iyiye işaret değildir. Ama özel durumlar üzerine tartışmak niyetinde değilim sizinle. Ulus özel durumlardan olussa bile (doğru değil mi bu?) gene de tartışmayacağım sizinle bu konuda.

Söyle bile düşünüyorum: Burjuvanın sindiğini, hıf bir şeyden korktuğunu söylerken de yanılıyorum belki. Evet sinmesine siniyor gerçekten de, korkuyor da; ne var ki, durumuna genel bir göz atacak olursak, keyfine diyecek olmadığını görürüz burjuvanın. Gerçi devamlı olarak aldatıyor kendi kendini, her şeyin yolunda olduğunu söylüyor kendi kendine gerçi, ama bu durum onun dış görünüsündeki kendine sonsuz güveni silemiyor. Dahası var: Costugu zamanlar ruhsal yönden de çok güvenir kendine. Bütün bunlar nasıl bir arada bulunuyorlar onda, sasilasi şeydir; ama gerçektir de bu. Genel olarak hiç de aptal değildir

119burjuva; ama pek bir kısa, kesik kesiktir akli. Kis için odun gibi, yedekte oldukça çok kavramı vardır, bu kavramların ona en azından bin yıl yeteceğine de içtenlikle inanır. Bin yıl da ne oluyor; burjuva pek seyrek, heyecanlı konuşmak hevesine kapıldığında söz eder ancak bin yıldan. ®Apr,s moi le d,luge *d\ç daha çok kullanılan deyim. Günlük hayatta da buna uyuluyor çoğunlukla. Her şeye karşı gösterilen o umursamazlık, o bos, kısa süreli ilgi ne tuhaftır... Bir evde düzenlenen kalabalık bir toplantıya katılmışım Paris'te. Hepsisi de günlük olmayan, toplumun ilgi gösterdiği önemsiz şeylere benzemeyen bir şeyden söz etmeye bile korkuyorlardı sanki. Toplumun ilgilendiği her çeşit şeyi söz konusu etmekten kaçınıyorlardı. Sanırım, aralarındaki casuslardan korkmaları olamazdı bunun nedeni. Tek neden, Fransız'ların bir konuda ciddi olarak konuşmayı, düşünmeyi unutmus olmalarıdır düpedüz. Bununla beraber, Paris üzerine izlenimlerimi öğrenmeyi pek isteyenler de çıktı. Paris'in büyüklüğü karşısında ne denli saygı duyduğumu, sardığımı, ne denli ezildiğimi, küçüldüğümü merak ediyorlardı. Fransız'lar, baskalarını ruhsal yönden ezebileceklerini, küçül-tebileceklerini sanıyorlar hıf. Bu da oldukça eğlenceli bir özelliği bu ulusun. Kanimin pek

*®Benden sonra tufan.

120

kaynadığı sevimli, iyi yürekli, babacan bir ihtiyarı hatırlıyorum. Paris üzerine düşüncemi sorarken bir bakisi vardı gözlerimin içine... Bu konuda hiç de heyecanlı olmadığımı görünce pek tuhaf oldu zavallı, üzüldü. Sevimli yüzünü bir istirap ifadesi bile kapladı -evet istirap ifadesi kapladı- abartmıyorum. Ah sevgili m-r Le M-re! Bir Fransız'ı, yani Parisliyi (çünkü bütün Fransız'lar Parislidir aslında) evet, bir Parisliyi yeryüzünün en üstün kisi olmadığını dünyada inandıramazsınız. Öte yandan, dünyanın Paris'ten başka bir yerini de bilmez. Bilmeyi de pek o kadar istemez zaten. Onların ulusal özelliklerinden biridir bu, hatta en önemli özelliğidir diyebilirim. Ama Fransızların en önemli özelliği güzel söz söyleme eğilimidir. Güzel konuşma sevgisi sönmez bir atestir onların içinde; yıllar geçtikçe de giderek daha bir güçlenir bu ates. Bu güze! konuşma sevgisinin Fransa'da ne zaman doğduğunu öğrenmeyi çok istedim. Hiç kuskusu yok ki, bu sevginin tohumu XIV. Ludwig zamanında atılmıştır. Fransa'da her şeyin XIV. Ludwig'le başlaması da pek ilginçtir doğrusu. Evet, öyledir. Ama asil ilginç olan, bütün Avrupa'da her şeyin XIV Ludwig'le başlamasıdır. Nasıl basardı bunu bu kral, iklimi ermiyor! Kendisinden önceki krallardan pek öyle üstün bir kral da değildir. İlk kez L,tat - c'est 121moi* o dediği için mi acaba? Herkesin pek hosuna gitmişti bu; bütün Avrupa'ya bir bastan bir basa katetmişti. Bence bir bu sözle kavustu üne o. Bizde bile insani sasirtacak derecede çabuk duyuldu. Bu XIV. Ludwig tam Fransız ruhuna göre bir kraldı ya, Fransa'da o küçük yaramazlıkların (geçen yüzyilin sonundakilerden söz ediyorum) nasıl olduğunu anlayamıyorum doğrusu. Biraz yaramazlık ettikten sonra eski ruha döndüler gene; öyle de devam ediyor hıf. Ama güzel konuşmak, ah, Parisli için büyük bir ayak bağıdır bu güzel konuşmak! Geçmişle ilgili her şeyi unutmaya hazirdir, her şeyi, her şeyi; akıllı uslu konuşmaya, söz dinler, çalışkan bir çocuk olmaya hazirdir, gelgelelim güzel konuşmayı bırakmamıştır günümüze kadar. Özlemine çekiyor güzel söz söylemenin: Thiers'i** Guizot' u,*** Odilon Barrot'u**** anıyor. Arada bir içini

çekerek, @O zamanlar ne güzel konusurlardı! der Fransız kendi kendine, derin düşüncelere dalar. 111. Napoléon anladığı durumu, hemen verdi kararını. Jacques Bonhomme derin dü-

*Devlet benim.

**Adolphe Thiers (1797 - 1877). Fransız tarihçisi ve politikacısı. Paris Komününü bastırıyor.

***François Pierre Guizot (1787-1874). Fransız tarihçisi ve devlet adamı. ****Odilon Barrot (1791 - 1873). Fransız politikacı. Liberal monarşisi muhalefetin lideri. (1848'e kadar) 1848-1849 hükümet başkanı.

122

sünmeyecekti. Güzel konuşmayı yavaş yavaş gene getirdi. Bu amaçla liberal altı üye var yasa yapımcıları örgütünde; altı devamlı, değişmez, gerçek liberal üye; yani satın alınmaya kalkılırsa satın alınamayacak üyeler bunlar... ne var ki, topu topu altı tanedir hepsi. Bundan önce altıydı, şimdi altı, o kadar da kalacak. İçiniz rahat olsun, çoğaltmayacakları onları, azaltmayacaklar da. İlk bakışta son derece kurnazca düşünülmüş bir şeydir bu. Oysa gerçekte çok basittir; suffrage universal* yar-dimiyle ayakta duruyor. Fazla lak laka dalmamaları için gerekli tedbirler de alınmıştır tabii. Ama gevezeliğe izin vardır. Her yıl belirli zamanlarda devletin en önemli sorunları görüşülür burada; Parisliler tatlı tatlı heyecanlanırlar. Parlak nutukların çekileceğini bilirler çünkü. Kuskusuz, yalnız parlak, heyecanlı konuşmaların olacağını, bundan başka hiç bir şeyin olmayacağını, her şeyin sözde kalacağını çok iyi biliyor Parisliler. Ama gene de seviyorlar bunu. En akıllıları bile son derece olagan buluyorlar. Bu altı delegenin bazılarının söylevleri daha bir ilgi uyandırıyor. Sonra, her delegenin halkın hoşlanacağı, onu eğlendirecek biçimde konuşmaya hazır daima. İsin asil tuhaf olan yanı, söylevinin hiç bir sonuç vermeyeceğini, bütün bunların bir saka,

* Halkın doğrudan seçmesi. 123masum bir oyun, eğlence olduğunu delegenin kendisinin de bilmesidir. Ama birkaç yıl durmadan konuşur gene de, hem büyük haz duyar bundan. Onu dinleyen üyelerin hazdan salyaları bile akar. @Ne hoş konuşuyor! Devlet başkanının da, tüm Fransız ulusunun da akar salyaları. Ama delegenin konuşmasını bitirdi mi bu sevimli, uslu çocukların öğretmenini kalkar ayakta. Magrur bir tavırla, @Günesin doğusu üzerine verilen ödünün saygıdeğer üyeye çok güzel incelendiğini, incelendiğini açıklar. @Sayın konuşmacının bu alanda gösterdiği başarı, yetenek şaşırtmıştır bizleri. Düşüncelerindeki açıklık, soyluluk dinleyenlere büyük haz verdi... Ne var ki, sayın konuşmacı @dürüstlüğü, bilim alanında gösterdiği başarısı için yazılı bir kitabın kendisine armağan verilmesini hakettiği halde, sayın başkanın bu sözleri hiç bir şey yapamaz bazı bakımlardan. Sanırım siz de benimle aynı düşüncedeymişsiniz baylar. Delegelere gerekli şeyleri söylerken gözleri büyük bir ağırbaşlılıkla parlamaya başlamıştır. Salyaları akan delegeler birden çilginca alkışlamaya başlarlar öğretmenlerini. Bu arada, liberal delegelere onlara verdiği büyük zevk için teşekkür etmeyi, elini içtenlikle sıkmayı, öğretmenin izniyle, bir dahaki sefere de onlara aynı zevki tattırmasını ondan dilemeyi de unutmazlar. Öğretmen büyük bir alçakgönüllülükle verir bu izni. @Günesin doğusu ko-

124

nüsünü isleyen konuşmacı, başarısından duyduğu gururla çekilir. Delegeler sapur supur öpüştükten sonra sıcak aile yuvalarına dönerler; akşam da eşleri kollarında, sevinç içinde Palais-Royal'e dolasmaya; fiskiyelelerin insana huzur veren hisirtisini dinlemeye çıkarlar. Öğretmen de, raporunu gerekli yere verdikten sonra, işlerin yolunda olduğunu bildirir bütün Fransa'ya.

Kimi zaman, durum biraz daha önemli olduğunda, daha bir ciddî oyun düzenlerler. Toplantılardan birine prens Napolyon'un kendini getirirler. Prens Napoléon bu genç öğrencilerin korkusuna karşı çıkar hemen. Derslikte yüce, soylu bir sessizlik vardır. Prens Napoléon liberal davranır, hükümetin aksayan yanlarını sayıp döker, kendi düşüncesine göre yapılması gerekli şeyleri anlatır, eleştirir hükümeti; sözün kisasi, beklenebilir yapar, öğretmen bir dakikalığına derslikten çıksa, bu sevimli öğrencilerin söyleyebilecekleri şeyleri söyler... Örnek olarak söylüyorum bunu da tabii; doğrusu yersiz bir örnek oldu bu. Çünkü bütün bu sevimli çocuklar öylesine iyi yetistirilmişlerdir ki, öğretmen bir haftalığına bile uzaklassa, yerlerinden kipi damazlar. Prens Napoléon söylevini bitirince öğretmen kalkar ayakta; son derece ciddî, verilen @Günesin doğusu konusunu sayın konuşmacının çok güzel islediğini bildirir. @Eok sayın, çok değerli Prens

125yetenekleri, parlak düşünceleri şaşırttı bizleri... Bilim alanında gösterdiği başarıya karşılık bir kitap vermeye hazırız ona, ne var ki... Böyle devam eder. Söyledikleri, daha önce söylediklerinin aynıdır.

Öğrencilerin hepsi birden çilginca alkışlamaya başlarlar gene, Prensi evine götürürler, soylu öğrenciler bosaltırlar dersliği; akşam olunca da eşlerini kollarına takıp Palais-Royal'e giderler, uğurlu fiskiyelelerinin sesini dinleyerek dolanırlar, vb., vb.... Anlayacağınız, çok hoş bir düzen kuruludur burada.

Gene bir gün la salle des pas perdus'de* yolumuzu şaşırdık, ağır cezalara bakılan duruşma salonuna gidecek yerde sulh hukuk duruşma salonuna girdik. Sirtında cüppesi, başında şapkası, kiviçik sağlı bir avukat incident sözcüklerle heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Başkan da, yargıçlar da, avukatlar da, dinleyiciler de kendilerinden geçmiş, dinliyorlardı onu. Yüce bir sessizlik vardı, salonda: Parmaklarımızın ucuna basarak girdik içeri. Bir veraset davasına bakılıyordu. Davalı yanda birkaç da rahip vardı. Zaten şimdi birçok davaya -

özellikle veraset davalarına- karisiyor rahiplerin adi. Görülmemis derecede igrenç, yüz kızartıcı olaylar su yüzüne çıkıyor. Ne var ki, rahiplerin yeri günümüzde çok önemli, bur-

* Mahkemelerde dinleyici salonuna açılan hol. 126

juva da olaganüstü dürüst olduğu için susuyor toplum, çok az olay çıkartıyor. Rahipler eski hayallerinden çok paraya önem veriyorlar şimdi. ®Para biriktirirsen güçlü olursun, güzel söz falan bostur! görünüşünde birleşmiştir hepsi. ®Artık yalnız güzel konuşmak yetmiyor. Ama bence bu son konuda biraz yanılıyorlar.

Elbette önemlidir para, ama güzel sözle de çok şey yapılabilir Fransa'da. Epouse'ler rahiplere tutsaktılar; hatta eskiden görüldüğünden daha ileri gitmiştir bu tutsaklık günümüzde. Burjuvanın da bu yöne döneceğinden umut kesil-memistir henüz. Durusmada rahiplerin, uzun yıllar süren kurnazca, hatta bilimsel (bu iş için özel bir bilimleri vardır) bir çalışmayla güzel, oldukça varlıklı bÇer kadını ruhsal yönden baskı altına aldıkları ortaya çıkmıştı. Kadını gelip manastırda yaşamaya zorlamışlar, orada hastalık derecesine varıncaya dek korkutmuşlardı onu. Bütün bunları hesaplı, bilimsel bir plana uyarak yavaş yavaş yapmışlar. Öyle ki sonunda hasta etmişler kadını. Melankoliye kapılmış. Daha sonra, akrabalarıyla görüşmesinin büyük günah olduğunu telkine başlamışlar, yavaş yavaş uzaklaştırmalar onu akrabalarından. ®Kız yegeni, on bes yaşında, bir melek kadar masum, temiz, soylu olan kız yegeni bile sevgili teyzesinin, dünyada onu her şeyden çok seven teyzesinin hücrelerine girmek cesaretini gösteremiyordu artık. Alçakça düzen-

127lenen oyunların sonucu, melek yegeninin, günahsızlık meleginin oturduğu front virginal* dan doyuya öpemeleyen bir teyzenin acısına gelince... Kisacası, hep böyle şeyler söyledi avukat. Gerçekten çok heyecanlı, parlak sözlerdi bunlar. Böylesine güzel konuştugu için sevincinden eriyordu; başkan da, dinleyiciler de eriyorlardı. Rahipler kaybettiler savası, avukatın bu güzel konuşmasıydı onların yenilmesine neden. Ama yakınmadılar bu durumdan tabiÇ. Birini kaybetsele on besini kazanıyorlar, ne diye yakınsınlar? Durusmayı büyük haz duyarak izleyen dinleyiciler arasındaki genç bir üniversite öğrencisine yaklaştım. Aslında üniversite öğrencisi çoktu dinleyiciler arasında; hepsi de pek bir terbiyeliydi. Yanına yaklaştığım öğrenciyi:

- Kimdir bu avukat? -diye sordum. Delikanlı tuhaf tuhaf baktı yüzüme. Neden sonra, küçümser bir acımayla-utandırdı beni bu tabiÇ- cevap verdi:

- Jules Favre!

Böylece, Fransız güzel konuşma sanatının ustalarıyla -deyim yerindeyse- en önemli kaynağında tanışmak fırsatını bulmuş oldum.

Aslında pek çoktur bu kaynaklar. Burjuvanın iliklerine işlemiş güzel konuşma hastalığı. Büyük adamları görmek için bir gün

*Bakire alın.

128

Panth,on'a gittik. Ziyaret saati degildi; iki frank istediler bizden. Sonra, saygıdeğer, sakat bir ihtiyar anahtarları aldı, kilisenin altındaki lahitlerin bulunduğu mahzene indirdi bizi. Yolda habire konuşuyordu. Disleri olmadığı için de pek anlaşılmıyordu ne dediği. Merdivenleri indigimizde, ilk lahdin önünde, sarkı söylüyormuş gibi,

- Ci-git Voltaire* -dedi.

Voltaire, güzel Fransa'nın bu büyük dñhisi ! Kör inancın kökünü kazıyan, karacahillliği yok eden oymuş. Karanlığın melegiyle o cenk-lesmiş, bilgi isigini gene o tasımis... Gerçi Corneille'i vardı Fransa'nın ya, trajedilerinde yüceye varmış Voltaire...

İhtiyarın, söylediklerini ezberlediği belliydi. Bir zamanlar biri bir kfgit parçasına yazıp vermisti ona -yüzde yüz- söyleyeceklerini, o da ömrünce ezberlemisti bunları. Parlak söylevine başladığında burus burus, sevimli yüzünü bir sevinç aydınlığı bile kaplamisti.

Öteki lahde yürürken,

- Ci-git J,an-Jacques Rousseau... -diye devam etti-. Jean-Jacques, I'homme de /a nature et de la v,rit, !* Birden gülmek geldi içimden. Parlak söz her şeyi bayagılaştırabilir. Hem, zavallı ihti-

*Burada Voltaire yatıyor. **Jean-Jacques, doganın ve dogrunun insani!

129yarin nature, ver/te derken neden söz ettiginin farkında olmadığı da belliydi.

- €ok tuhaf! -dedim-. Bu iki büyükadam-dan biri yalancı, kötü insan diye adlandırmistir öbürünü, öbürü de onu aptal... Simdi de yan yana yatıyorlar.

Sakat ihtiyar itiraz etmek istegiyle,

- Mösyö, mösyö! -dedi.

Ama getirmedii sözünün sonunu, öteki lahitlere götürdü bizi.

Gene sarkı söylüyormuş gibi,

- Ci-git Lannes -dedi-, maresal Lannes. Kahramanlar yönünden çok zengin olan Fransa'nın en büyük kahramanlarından biridir. Yalnız büyük bir maresal -imparatorumuzdan sonra- en büyük, en usta komutan degildi o, zenginligiyle de ün salmistii. Aynı zamanda yüce imparatorun...

Sözü kısa kesmek için,

- Evet -dedim-, Napolyon'un da yakın dostuydu.

İhtiyar biraz gücenmiş,

- Mösyö! -diye kesti sözümü-. Birakin da anlatayım.

- Anlatin, anlatın, sizi dinliyorum.

-Zenginliğiyle de ün salmisti. Aynı zamanda da yüce imparatorun dostuydu. O'nun baska hiç bir maresali bu büyük insanin dostu olmak mutluluguna erisememistir. Yalnız maresal Lannes sahip olmustur bu yüce onura.

130

Anayurdu için canini savas alanında verirken...

- Bir sarapnel parçası bacagini koparmisti, degil mi?

İhtiyar agramakli bir sesle,

- Mösyö, mösyö ! -diye bagirdi-. Izin verin de ben konusayim. Belki biliyorsunuz hepsini... Ama birakin da ben anlatayim!

Anlattiklarinin hepsini bildigimiz halde, konusmayi gene de çok istiyordu tuhaf adam. Devam etti:

- Anayurdu için savas alanında canini verirken, yüreginden yaralanan, büyük kaybi için aglayan imparator...

- Vedalasmaya yanma geldi.

Seytan dürtmüstü beni gene. İyi yapmadigimi hemen anlamistim ama. Utancimdan yüzüm bile kızarmisti.

İhtiyar, basini salladi, gözlerimin içine bakarak agramakli bir sesle,

- Mösyö, mösyö! -dedi-. Mösyö! bütün bunlari bildiginize, belki benden de iyi bildiginize inanıyorum, kuskum yok bundan. Ama sunu da unutmayin ki, size gördüklerinizi anlatmam için kendiniz aldiniz beni yanınıza: Birakin da konusayim. Az kaldı zaten... Yüreginden yaralanan, büyük kaybi için aglayan

imparator, ölüm döşeginin basucuna geldi; ordumuzun, Fransa'nin, imparatorumuzun büyük kaybi, ölmek üzere olan ordu komutaninin ölüm istirabini ona @Allahaismarladık

131diyerek hafifletti. C'est fini, monsieur...*

İhtiyar, sözünü yüzüme sitemli sitemli bakarak bitirmis, yürümüstü.

Biraz ötedeki birkaç lahdi basıyla önemsemez, soguk bir tavirle göstererek,

- Iste burada da bir lahit var: Bu... quel-ques s,natures...** -diye ekledi.

Güzel sözlerin hepsj Voltaire'ye, Jean-Jacques'e, Lannes'e harcanmisti. Güzel konusma tutkusunun en

belirgin, halktan bir örneiydi bu. Acaba, halkin dogrudan dogruya katildigi, egitildigi millet meclisi

toplantilarinda, Convent'lerde, kulüplerde konusan konusmacilarin söylevlerinin halk üzerinde yalnız bir etkisi mi oldu? Güzel konusmak için güzel konusmak tutkusunu mu asiladi halka?

*Bitti, bayim. **Bazi senatörler.

132

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Bribri ile mabisPeki ,pouselerin durumu nedir? Söylemistim, yasiyorlar ,pouseler. Yeri gelmiskem söyleyeyim:

Niçin kadın, es degil de ,pouse dedigimi soruyorsunuz. Epouse görkemli bir sözcük de onun için baylar.

Burjuva güzel, heyecanlı konusmaya basladiginda mon ,pouse der daima. Gerçi toplumun bazi çevrelerinde, her yerde oldugu gibi basitçe ma lfemme (=ka-

135rim) diyorlar ya, ulusal ruhu, çogunlugu izlemeli, görkemli sözcükler kullanmalı... Böylesi gerçegi daha bir

iyi yansitir. Bununla beraber, baska adlarda var. Burjuva çok duygulandigi, ya da karisini aldatmak istegine kapildigi zamanlar ona ma biche diyor. Bunun tersi durumlarda, seven kadının gönlü asna-fisne isteyinceyse

sevgili burjuvasina bribri diyor. Burjuvanin da pek hosuna gitmektedir bu ad. Bribri de mabis de her zaman

çoktur Fransa'da, ama, simdiki kadar hiç bir zaman bol olmamistir... Dünyamizin bu huzursuz çağında

mabisle bribrinin, serseri komünistlerce öne sürülen anlamsiz deli saçmalarina karsi toplumun rahat, huzur dolu, mutlu yasayisini temsil etmeleri -hemen hiç konusulmadan- kararlaştirildigi halde, bribri aile içinde her

yiil giderek daha bir yumusak basli olmaktadır. Çünkü ne söylerse, ne yaparsa yapsin mabisini

tutamayacagini, Parisli kadınlarin sevgili için yaratilmis olduklarini, kocalarin saç tuvaleti zorunlulugunu bilir.

Yeterince para, mal mülk sahibi oluncaya dek susar tabiÇE. Ama bu ikisini de çok çok biriktirince genellikle

daha bir titiz-lesir; kendini asiri derece begenmeye baslar çünkü. Gustav'i bir baska görür artık; hele bal-

diriciplagin, yoksulun biriysel Gustav, daha da küçük görür onu... Birazcik parali olan bir Parisli, evlenmeye

karar verdiginde parali bir kız arar kendine. Dahasi var: Önceden hesap edilir

136

her sey; iki yanin franklarinin esit oldugu görülürse birlesilir. Her yerde böyle olur bu. Ceplerin aynı ölçüde

dolu olması bir gelenek olmustur artık. Sözelgimi, kizin bir metelik fazla parasi oldugu anlasilirsa, parasi bir

metelik az olan damat adayina vermezler onu, daha bir parali bribri aramaya koyulurlar. Sonra, ask evlilikleri

giderek daha bir imkfnslazlamakta, handiyse yüz kızartıcı bir sey sayilmaktadır. Ceplerin, varliklarin kesin

esitligine iliskin bu gelenege uyulmadigi pek seyrek görülür; öyle saniyorum ki bunun dünyada en seyrek

görüldüğü yer Fransa'dır. Karisinin parasından yararlanma konusunda oldukça basarılidir burjuva. Birçok durumlarda mabisinin yaramazlıklarını hoş-görmesinin, bazı can sıkıcı olayları görmezlikten gelmesinin asıl nedeni de budur zaten. Çünkü o zaman, yani araya tatsızlıklar girdiğinde drahoma konusu hiç de hoş olmayan bir biçimde ortaya atılabilir. Bazen mabisinin, durumlarının izin vermeyeceği ölçüde pahalı giysiler giyindiğini görünce bile -her şeyi farketmediği halde-sesini çıkarmaz bribri; karisi giyimi için eskisi kadar para istememektedir ondan çünkü. Böyle durumlarda çok daha uysaldır mabis. Evlilik çoğunlukla paraların birleşmesi olduğu, karşılıklı ilgi, düşkünlük pek öyle aranmadığı için bribri de mabisinden baskalarıyla ilgilenmeye baslar sonunda. Birbirine ayak bağı olmamaktır en iyisi. Hem öyle olunca evin 757içinde daha bir huzur oluyor; sevgiyle söylenen bribri, mabis adları kari koca arasında daha çok duyuluyor. Nihayet, doğrusunu söylemek gerekirse, bribri bu konuda ustalikle sağlama almıştır kendini. Polis komiseri her an hizmetindedir. Kendi yapmıştır çünkü yasaları. Sözelimi, is çigrından çıkarsa, sevgilileri en flagorant de/it* bastırıp, ikisini de öldürebilir; hiç kimseye de hesap vermez bu yaptığı için. Mabis bilir bunu, kendi de onaylar, böyle olması gerektiğini söyler. Yüz yıllar boyu boyunduruk altında yaşamak mabis bu duruma homurdana-mayacak -barbar, gülünç birtakim ülkelerin kadınları gibi-sözelimi üniversitede okumayı, kulüplerin, millet meclisinin toplantılarına katılmayı hayal edemeyecek duruma getirmiştir. Simdiki gibi, bir süs esyası olarak kalmayı yegler. Süsleyip püslüyorlar onu, paytonla ya da atla gezmeye götürüyorlar, dans ediyor balolarda, çukulata yiyor, erkekler davranış-larıyla ona bayıldıklarını anlatıyorlar. İlişkilere bu dis biçim oldukça başarılı, soylu verilmistir. Kisacasi, soyludur, sövayecedir ilişkileri; bundan daha iyisi de can sağlığı... Öyle ya, Gus-tav'i çekip almıyorlar kadının elinden. Hayatın erdemli, yüce amaçları falan da gerekli değildir onun için: Kocasi gibi zengindir o da çünkü. Süs esyası olduğu yıllar geçince, yani bir süs

*Suçüstü.

138

esyası olduğuna kendini artık inandıramayacağı zaman gelince -yeni bir Gustav bulmak en heyecanlısı, en gururlusu için bile olmayacak bir şeydir artık- birden değişir mabis; iğrenç bir değişikliktir bu. O cilveler, o süslenmeler, o canlılık nereye gider birden? Genellikle huysuz, kili kırk yaran bir kadın olup çıkar. Kilise kilise dolarsın, kocasıyla beraber para biriktirir; her şeyde bir kusur bulmaya baslar. Bir bitkinlik, hüzün çöker üstüne, kabalsın. hayati bos bulur artık, konuşmalarında yakışık almaz sözcükler kullanır. Bazıları isi pasaklılığa kadar bile götürür. Kuskusuz, hepsi böyle değildir, çok daha anlamlı durumlar da görülür elbette. Hem bu çeşit değişiklikler her yerde görülür, ne var ki... burada daha bir çok, daha bir tuhaf, daha bir kesin oluyorlar; onların ulusal özellikleri bu. Günümüzde bütün dünyada görülen, büyük ulusunkinin benzer burjuva toplumsal düzeninin kökü de meyvesi de buradadır..

Evet, görünüşte kralıçedir mabis. Onu topluluk içinde de sokakta da ne denli ince bir kibarlığın, ne denli yakın bir ilginin kusattığını hayal etmek bile güçtür. Kisiyi sasirtan bir subdit'lik;* kimi zaman saflıkta öylesine asiri gidiliyor ki, dürüst bir insan dayanamıyor artık... Açıkta açığa girilen bir oyun, bir sah-

*Subdit: kibarlık, incelik. 139tekrlik yüregini derinden yaralıyor. Ama mabis kendi büyük bir düzenbaz olduğu için, onun istediği de budur zaten... Her zaman elde eder kendisinin olanı; doğru yoldan, dürüstçe gitmektense dalavereyi yegler daima: Onun düşüncesine göre böylesi hem gerçeğe daha bir uygun, hem de eglenceli oluyor. Eglenceye, oyuna, entrikaya gelince, mabis için her şeydir bunlar. Ya giyinip kusanisları, sokakta yürüyüşleri... Mabis cilvelidir, fikir fikirdir her yani, her şeyiyle yapmacıktır; ama bütün bunlar gözü dönmüş, bir bakıma soysuzlaşmış, taze, gerçek güzellikten, zevk alma duygusunu yitirmiş erkekleri tutsak eder ancak. Mabis gelişmemistir hiç; kusunki kadar bir akilcisiyle, gene o kadar bir yürekçisi vardır; ama albenisine diyecek yoktur; davranisları öylesine kibar, konuşması öylesine çekicidir ki, ister istemez tutsak olursunuz ona, görülmemiş bir yenilik gibi pesine takılırsınız. Aslında güzel olanı da pek seyrek görülür.

Yüzünde kötü bir şey bile vardır. Ama önemli değildir bu; hareketlidir, oynaktır bu yüz, yapmacık duygunun, davranisın esrariyle dopdoludur. Mabisin bu yapma-cikligından hoslanmasanız bile, yapmacık içtenliği, bunu yapısındaki ustalığı sasirtir sizi, seversiniz onu. Parisli için gerçek askmış, ya da gerçek aska benzetilmiş düzmece bir askmış, hepsi birdir zaten. Düzmece ask daha bile hosuna gider belki. Kadın konusunda dogulu

140

bir görüş giderek daha bir yerleşmektedir Paris'te. Kamelya giderek daha çok giriyor modaya: ®Al su parayı, güzelce aldat beni, yani yapmacık sevgi göster bana... Kamelyadan istenen budur iste. Epouse'lerden de asagi yukari aynı şey istenir; hiç degilse, durumdan yakınmiyorlar; bu nedenle de, Gustav'in varlığı hosgörüyü karşılaniyor. Ayrıca, yaslanınca mabisin onun için çalışacağını, metelik metelik üzerine koymakta ona en iyi bir yardımcı olacağını da bilmektedir burjuva. Aslında gençken bile çok iyi yardımcı eder ona. Bazen güzel alisveris yapar, alicileri büyüler, kandirir, kisacasi, sağ koludur mabis burjuvanın, gelecekte de yardımcı... Bir Gustav'a bağışlamamak olur mu hiç... Sokakta dokunulmazlığı vardır kadının. Hiç kimse rahatsız etmez onu, yana çekilip yo! verirler. Bizde her zaman görülen çeşidinden olaylara rastlanmaz orada:

Biliyorsunuz, bizde iyice yaslanmamış bir kadın bile yalnız basma sokaga çıkarsa, her adım bası bir çapkin, sapkasının altından yüzüne bakar, onunla tanışmak istediğini söyler. Ne var ki, Gustav'a karsın, bribriyle mabis arasında günlük ilişkiler oldukça iyi, hatta çoğunlukla saftır. Genel olarak bütün yabancılar-dikkatimi çekti bu-biz Rus'lardan daha saf oluyor. Anlatılır bir biçimde anlatmak çok güç bunu, kişi kendi görmeli ki anlansın. Fransız'lar bizim için le Russe est sceptique et 141moquer* diyorlar, doğrudur da bu. Kötümse-rizdir. Bizim olan seyleri daha değersiz görürüz, hatta sevmeyiz; en azından, durumu bilmeden, yeterince saygı duymayız bizim olan seylere. Ulus gözetmeden Avrupa'nın, insanlığın çıkarları için çalışmaya kalkışırız; bu yüzden de her seye karşı -bir görev yerine getiriyormusuz gibi-daha bir soğuk, daha bir anlatılmaz davranırız. Ama konudan uzaklaştım. Bribri kimi zaman çok saftır. Sözelimi fiskiyelerin çevresinde dolasırken mabisine, fiskiyelerin suyu nasıl yükselttiğini anlatmaya koyulur birden; doğa yasalarını açıklar. Bou-longn ormanının güzelliğiyle övünür ona karşı; bayramlarda sokakların, sarayların aydınlatılışından, Versailles'in es grandes eaux'undan,** imparator Napolyon'un başarılarından, gloire mi-litaire'den*** söz eder; mabisinin ilgisi, anlattıklarını can kulagiyla dinlemesi haz verir ona. Mutludur. En düzenbaz mabis bile kocasına karşı oldukça kibardır. Yani bir yapmacık yoktur davranışlarında; kocasının saçını bile önemsemeden, çıkar gözetmeyen bir duyarlılık vardır davranışlarında. Lesage'in****

*Ruslar kuskucu ve alaycidir. **Büyük fiskiyeler. ***AskerCE zafer.

****Alain-Rene Lesage (1668 - 1747). ®Topal Seytan adlı romanın yazarı, Fransız mizahçisi.

142

seytani gibi evlerin çatılarını uçurmaya kalkıştığım yok tabiCE. Dikkatimi çeken, gözümün ilisen seyleri anlatıyorum, hepsi o kadar. ®Mon mari n'a pas encore vu la mer* der size bazı mabisler; bunu söylerken içten, saf bir acıma vardır sesinde. Bu, kocasının denizi seyretmeye Brest'e ya da Bulon'a henüz gitmediği anlamına gelir. Burjuvanın birtakim asin saf, asiri ciddCE gereksinimleri bir gelenek olarak benimsediğini unutmamalı. Örneğin, para biriktirme, güzel konuşma gereksinimleri yanında iki gereksinmesi daha vardır burjuvanın. Toplumun hep birden bağlandığı, asiri derecede önemsedici, yasalara alabildiğine uygun iki gereksinmedir bunlar. Birincisi vois la mer, denizi görmektir. Bazı Parisliler ömür boyu hiç çıkmazlar Paris'ten, orada ticaret yaparlar. Denizi görmezler hiç. Ne diye görecekler denizi? Bunu kendileri de bilmezler. Ama isterler, yürekten isterler hem. Ne var ki, işleri yüzünden, üzülmeye her yıl bir sonraki yıla ertelerler denizi görmeyi. Üzümler bu duruma, karıları da içtenlikle katılır üzüntülerine. Yürekten olan çok şey vardır burada zaten, saygı duyarım buna. En sonunda bulurlar bir fırsatını, para da bulurlar; birkaç günlüğüne giderler ®denizi görmeye. Dönüşte izlenimlerini karılarına, akrabalarına, dostlarına ballandıra bal-

*Kocam denizi görmedi henüz. 143landıra anlatırlar. Denizi gördüklerini ömürlerinin sonuna dek anarlar sonra, tatlı tatlı hatırlarlar... Burjuvanın, özellikle Paris burjuvasının yasalara uygun, gene güçlü öteki gereksinmesi se rouler dans l'herbe*dır. Durum su: Parisli, kent dışına çıkınca çimenlerin üzerine uzanmayı çok seviyor, hatta bir görev biliyor bunu. Böylece avec la nature** birleştiğini hissederek titizlikle yerine getirir bu görevi; bu anda ona birinin bakmasını da pek sever. Genellikle Parisliler kent dışında hemen daha bir senli-benli, hareketli, hatta daha bir genç olmayı -kisacasi daha bir doğal gözükmeyi, nature'ye daha bir yakınlaşmayı- önemli bir görev, bir zorunluluk sayarlar kendileri için. L homme de la nature et de la v,ri!,*** Burjuvada /a nature'ya bu zoraki saygı Jean-Jacques Rousseau'dan mi başladı acaba? Gelgelelim bu iki gereksinmeyi -voir la mer ile se rouler dans l'herbe- Parisliler ancak yükünü tuttuktan sonra, yani kendine saygı duymaya, kendiyle övünmeye, kendini bir insan olarak görmeye başladığı zaman yerine getirirler ancak. Se rouler dans l'herbe, alın teri dökülerek kazanılmış parayla alınmış kendi yerinde olursa iki, hatta bes kat daha tatlı olur-

*Otlarda yuvarlanmak. **Dogayla. ***Doganın ve doğrunun insanı.

144

yor. Burjuva, isinden uzaklaşınca çoğunlukla bir yerde bir parça toprak almayı, orada bir ev yapmayı, bahçesinin çevresini duvarla çevirmeyi; kendi tavuklarıyla, inekleriyle uğraşmayı sever. Bunlar çok küçük ölçüde olsa bile bir şey değismez. Burjuva çocuksu, duygulu bir heyecan içindedir gene de: ®Mon arbre, mon mur.* diye tekrarlar kendi kendine. Her gelen konuguna da söyler aynı şeyi. Ömrünün sonuna dek düşmez ağızından bu. Burada her yerdekinden daha bir tatlı olur iste se rouler dans l'herbe. Bu görevini yerine getirmek için bir çimenlik yaptırır evinin önünde. Birisi anlatmıştı: Bir burjuvanın çimenlik için ayırdığı yerde çimen yetişmemiş bir türlü. Ekmis, sula-mış, başka yerden topragiyle beraber keserek çıkardığı çimenleri koymuş, olmamış da olmamış... Tam da evin önüydü burası. Sözde, sonra yapma çimen almış. Ta Paris'e gitmiş bu iş için; iki buçuk metre çapında bir çimenlik ismarlamış kendine; uzun uzun otlu bir çimenliği andıran bu haliyi -hiç değilse kendi ken-

' dini aldatmak, dogal gereksinmesini karsilamak, çimenlerin üzerine uzanmak için- her öğleden sonra evinin önüne seriyormus. Alin teriyle kazanilmis bir yere sahip olmanin heyecanina, sevincine kapilmis bir burjuvadan beklenir bu; inanilmayacak bir sey degildir bu anlatilan...

*@Benim agacim, benim duvarim. 145Ama biraz da Gustav'dan söz edelim. Aslında Gustav da burjuvadir tabi; yani satıcıdır, memurdur, homme de lettres*dir, subaydır. Bekfrdir Gustav, ama o da bir bribridir. He var ki önemli olan bu degildir. Gustav'in simdi ne kilikta oldugu, nasıl giyiniş kusandığı, rengidir önemli olan. Eğlara göre degisir Gustav; tiyatrodada, toplum içinde oldugu biçimde görünür daima. Burjuva vodvili çok sever, ama melodrama daha bir tutkundur. Sadece, neseli vodvil (baska hiç bir yere götürülmeyen, ancak dogdugu yerde, yani Paris'te yaşayabilen tek sanat koludur bu) evet, vodvil çekiyor gerçi burjuvayi ama bütün bütün doyurmuyor onu. Önemsiz seylerden sayiyor vodvili burjuva. Ona yüce seyler, ulasılmaz erdem, duygululuk gereklidir; melodramda da vardir bunlarin hepsi. Melodramsiz yasayamaz Parisli. Burjuva yasadigi sürece ölüm yoktur melodrama. Vodvilin bile günümüzde degismesi çok ilginçtir. Gerçi neselidir, eskisi gibi ölesiyeye gülünçtür ya, baska bir sey (ahlfk dersi) de karismaktadır ona simdi. Burjuva her fırsatta kendine de mabisine de ahlfk dersi vermeyi pek sever; bunu kutsal bir görev sayar. Üstelik sinirsiz bir egemenligi vardir simdi burjuvanin; güç deyince o gelir akla; vodvillerin, melodramlarin yaratıcıları da daima usaklar oldugu için.

*Edebiyat adamı.

146

her zaman yaranmaya çalışırlar güçlüye. Günümüzde burjuvanin -gülünç olarak gösterilirken bile- üstünlüğünün nedeni budur iste. Sonunda her seyin yolunda oldugu sunulur ona daima. Bu çeşit sunularin burjuvayi ciddCE olarak avuttugu düşünülebilir. Yaptığı isin basariya ulasacagina kesinlikle inanmayan, kisiligi zayıf her insanda kendi kendini inandırmak, avutmak, huzura kavusturmak istegi, ona aci veren bir gereksinmedir. Uygun her seye inanmaya bile baslar. Burada da böyledir bu. Melodramda yüce seyler sunulur, büyük dersler verilir. Güldürü yoktur burada; bribrinin öylesine sevdiği, öylesine hoslandığı seylerin ezici, coskun tutkusu vardir. En çok politik huzurdan hoslanir o; daha bir huzur dolu yuva edinmek amaciyle para biriktirmek hakkından hoslanir. Günümüzde bu gibi seyler deggin melodramlar yaziliyor iste. Gustav da buna uymustur. Zamanimizde bribrinin erdem saydığı her seyi dogrulayan yanlar bulabilirsiniz Gustav'da. Eskiden -çok eskiden- Gustav bir ozandı, bir ressam, degeri bilinmeyen, ezilen, çok haksizliklara ugrayan bir üstün insandı. Kahramanca cenklesirdi bütün bunlarla; sonunda, onu için için seven (ama Gustav küçümser bir umursamazlıkla karsilardi bu sevgiyi) vikontes, beslemesi C,cile'le evlen-dirirdi onu daima. Baslangiçta bes parasiz olan genç kizin çok çok parasi oldugu anlasilirdi

147birden. Gustav karsi koyardi buna çogunlukla, parayi almak istemezdi. Ama bir de bakarsiniz, sergideki bir tablosu büyük ilgi toplardi. Arkasından odasına gülünç üç rnilord dalardi rüzgfr gibi, büyük sanat degeri tasiyan tablosuna karsilik yüz biner frank önerirlerdi ona. Gustav küçümseyerek gülümser; sesinde aci bir umutsuzluk, insanların topunun alçak oldugunu, hiç birinin onun firçasına degmedigini söylerdi. Sanati, kutsal sanati, onun ne denli büyük oldugunu hflf anlayamamis zavalli insanların, çüce yaratıkların asagilamasına birakmayacagini haykirirdi milordların yüzüne. Ama bu sirada vikontes gelirdi kosarak, C,cile' in, ona olan askından ölüm dösegine düştüğünü, bu yüzden resim yapmak zorunda oldugunu bildirirdi.

Burada Gustav vikontesin -simdiye dek yaptıklarının sergiye alınmasına engel olan eski düşmani vikontesin-gizliden gizliye onu sevdiğini, kiskançligından ondan öğ aldığını anlardi. Gustav bunun üzerine üç milorddan, onlara bir kere daha hakaret ettikten sonra (hakarete ugrayanlar çok sevinirlerdi buna) alirdi parayi tabiCE, C,cile'e kosar, onun milyonunu almaya razı olur, yurtluguna çekilen vikontesi affeder, evlenir, çocuk yapmaya, kadife gömlekler, bonet de cotton* giymeye, aksamları mabisini koluna

*Pamuk bone.

148

takip -huzur dolu hisirtisiyle ona yeryüzündeki mutlulugunun sürekliligini, saglamligini hatirlatan- fiskiyelerin çevresinde dolasmaya baslardi.

Gustav bazen bir satıcı degil de, zavalli, felegin sillesini yemis, ama ruhu soylulukla, erdemle dolu bir yetim de olurdu. Sonra onun bir yetim degil, Rothschild'in oglu oldugu anlasilirdi birden. Milyonların tek sahibi olurdu. Ama küçümseyerek, gururla tepirdi milyonları. Neden mi? Güzellik için böylesi gereklidir de ondan. Ama ona fsik madam Bopre çıkagelirdi. Gustav'in patronu olan bankerin karisidir madam Bopre. C,cile'in, askından ölümle pençelestigini, Gustav'in onu kurtarmaya gitmesini söylerdi. Gustav, madam Bopre'nin ona tutkun oldugunu anlar, milyonları cebe indirip, herkese -insanlarda, onda olan yüce erdemden hiç bulunmadığını söyleyerek-yakasi açılmadık küfürler savurduktan sonra C,cile'e gider, evlenirdi onunla. Madam Bopre yurtluguna çekilir. Banker sevinirdi. Nasıl sevinmesindi, uçurumun kenarina kadar gelen karisi kurtulmustur; tertemizdi eskisi gibi. Öte yandan Gustav çoluk çocuga karisirdi, aksamları fiskiyelerin çevresinde dolasmaya giderdi karisiyle kol kola; fiskiyelerin hisirtisi vb., vb...

Simdi erisilmez erdem, daha çok ya bir subayda, ya da askerCE bir mühendiste falan

149-ama ille de bir askerde-gösteriliyor. Hem bu askerin, ®kaniyle kazandigi l,igion d'honneur kordelasi da vardir daima. Yeri gelmisken söyleyeyim, korkunç bir seydir bu kordela. Sahibi öylesine kurumlanir, öylesine kendini begenir ki, onunla konusmaya ayni kompartimanda yolculuk etmeye, tiyatrodan ya da lokantada yan yana oturmaya dayanmak son derece güçtür. Yüzünüze tükürmediği kalir bir; hiç utanmadan, küstaçça davranir size karsi, çalimindan oflayip poflar, tikanacak gibi olur; öyle ki, sonunda mideniz bulanir, safraniz kabarir, doktor çağirmanız gerekir. Fransiz'lar çok sever bunu ama. İnsani sasirtan bir sey daha var: Simdi tiyatrodan mösyö Bopre'ye asiri bir ilgi duyuluyor. Kuskusuz, çok para biriktirmis, mal sahibi olmustur Bopre. İnatçidir, saftir, burjuva aliskanliklariyle, bir koca ol-masiyle gülünçtür; ama mabisinin ona ihanet ettiginden kuskulanarak istirap çekmek zorunda oldugu perdede temiz yürekli, dürüst, soylu, erdemlidir de. Ne var ki, yüce gönüllülükle bagislamaya karar verir karisini gene de.Mabis-in bir melek kadar temiz oldugu, Gustav'a söyle bir tutulup hafiften oynastigi, onu soylu-luguyla ezen bribrisinin dünyada onun için en degerli insan oldugu anlasiir tabiÇE sonunda. C,cile'se eskisi gibi meteliksizdir gene elbette, ama yalnız birinci perdede böyledir bu; sonra milyonlari olur. Gustav, her zamanki gibi

150

magrurdur gene. Karsisindakileri küçümser bir soylulugu vardir: yalnız, asker oldugu için daha bir kibirlidir, hepsi o kadar. Dünyada en çok deger verdigi sey, kaniyle kazandigi haçiyile ®l',p,e de mon p,re *dir. Babasinin bu kilicini düsürmez agzından hiç. Olur olmaz yerde hep ondan söz eder. Konunun ne oldugunu bile kavrayamazsiniz. Küfreder, tükürür, bagirip çağirir, ama herkes egilir önünde, seyircilerse aglar (evet bayagi aglar), alkislarlar. Meteligi yoktur tabiÇE, sine qua non** dur bu. Madam Bopre fsiktir ona tabiÇE, C,cile de; ama C,cile'in onu sevdiğinin farkında degil-dir Gustav. Bes perde boyunca askından inler durur C,cile. Sonunda kar ya da buna benzer bir sey yagar. C,cile pencereden atmak ister kendini. Ama bu anda iki e! silfh atilir pencerenin dibinde, herkes kosar: Gustav, yüzü bembeyaz, kolu bagli, agir adimlarla girer sahneye. Kaniyle kazandigi kordelasi parlamaktadır ceketinde. C,cile'i bastan çıkarmaya çalisan, ona iftira eden alçak cezalandirilmistir. Gustav, C,cile'in onu sevdiğini, bütün bu dolapları madam Bopre'nin çevirdigini unuttur sonunda. Ne var ki, süt dökmüs kediye dönen madam Bopre'nin yüzünde renk kalmamistir. Gustav, madam Bopre'nin onu sevdiğini anlar. Ama o

*Babamin kilici. ** Olmazsa olmaz.

151anda bir silfh sesi daha duyulur. Üzüntüsünden kendi canına kıyan mösyö Bopre'dir bu. Madam Bopre bir çiglik atarak kapiya kosar, ama Mösyö Bopre girer içeri. Elinde bir tilki -ya da buna benzer bir hayvan- lesi vardir. Ders verilmistir; mabis ömrünün sonuna dek unutamaz bir daha bu dersi. Kadın, her şeyi bagislayan bribrisine sokulur. Gelgelelim birden milyonlari oldugu anlasiir C,cile'in, Gustav gene baskaldirir. Evlenmek istemez. Bagirip çağirir, agzina geleni söyler. Gustav'in küfretmesi, milyonlara tükürmesi zorunludur, yoksa bagislamaz onu burjuva. Erisilmez erdem yeterince bulunmaz oyunda öyle olmazsa... Burada burjuvanin çeliskiye düstüğünü sanmayın sakın. Korkmayın: Milyonlari kaçirmayacaktır mutlu çift; zorunludur milyonlar, sonunda erdemın ödülü olurlar daima. Burjuva çeliskiye düsmez hiç bir zaman. En sonunda milyonlari da, C,cile'i de alir Gustav;gene fiski-yeler, pamuk boneler, su sesi, vb., vb. baslar. Böylece hem daha çok duygululuk, hem de erisilmez erdem elde edilmiş oluyor. Aile soyluluguyla herkesi ezen Bopre'nin ne denli güçlü oldugu anlasiiliyor; en önemlisi de, öylesine sevilen, deger verilen milyonlar seyirciye bir fatum,* doganın bir yasasi olarak sunuluyor... Bribriyle mabis huzur içinde, avunmus,

*Kader.

152

gönülleri rahat çikiyorlar tiyatrodan. Gustav yanlardadır; baskasinin mabisini paytona, bindirirken gizlice öpüyor küçücük elini... Her sey gerektiği gibi oluyor.

1863

SONBILGI YAYINLARI DENEME, ANI DIZISI

TL.

1. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR Suat Tuygan 3.-
2. Gustav Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoglu 4.-
3. Albert Schweitzer €OCUKLUGUM VE GENELİGİM
Yurdakul Fincana 4.-
4. D. H. Lawrence ANKA KUSU Aksit Göktürk 5.-
5. Bertrand Russel DÜNYA GÖRÜSÜM Cenap Yılmaz 5.-
6. Cevdet Kudret DiLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ 5.-
7. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÜM Bilge Karasu 4.-
8. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT 10.-
9. Serif Hulusi AHMET HASİM (Hayati, Sanati ve Seçilmiş Siirleri) 7.50
10. Bertrand Russell VIETNAM'DA SAVAS SUELARI
Niyazi Atakoglu 7.50

11. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk	4.-
12. Sevket Süreyya Aydemir INKILAP ve KADRO	10.-
13. Nfzim Hikmet KEMAL TAHİR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR	15.-
14. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLITIKADA 45 YIL	10.-
15. Dogan Avcioglu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI	7.50
16. Yakup Kadri Karaosmanoglu GENELIK VE EDEBIYAT HATIRALARI	12.50
17. Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu	15.-
18. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCESi €etin Altan	15,-
19. €etin Altan KOPUK KOPUK	15.-
20. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI	10.-
21. Dogan Avcioglu DEVRİM ÜZERİNE	10.-
22. Aziz Nesin MERHABA	10.-
23. Aziz Nesin NUTUK MAKİNASI/AZ GİTTİK UZ GİTTİK	10.-
24. €etin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN	20.-
25. Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ... (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notları)	Ergin Altay 10.-BİLGİ YAYINLARI
2. Jean Tardieu SEKİZ OYUN	Yildirim Keskin
4. Cahit Atay SULTAN GELİN	
5. Albert Camus SANATİ VE €AGI	Yildirim Keskin
6. Oppenheimer BİLİM VE SAGDUYU	Onur Öymen
8. A. de Saint-Exupery KÜEÜK PRENS	Cemal Süreya - R. Tomris
9. Güner Sümer BOZUK DÜZEN	
10. Orson Welles YURTTAS KANE	Nijat Özön
11. Giovanni Guareschi DON CAMILLO VE SEYTAN Yurdakul Fincan	
12. Güngör Dilmen Kalyoncu MIDASIN KULAKLARI	
13. Friedrich Dürrenmatt DURUSMA GECESi	Cenap Yılmaz
14. Anton €ehov TÛTÜNÜN ZARARLARI BİR EVLENME TEKLİFİ AYI	
SAYFIYEDE YAZ	Yılmaz Grud
15. Yakup Kadri Karaosmanoglu SODOM VE GOMORE	
16. Albert Camus BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR	Suat Tuygan,
18. Aisopos EZOP MASALLARI	Tarik Dursun K.
Desenler: Asli - Turhan Selçuk	
19. Gustave Janouch KAFKA İLE KONUSMALAR A. Turan Oflazoghi	
20. Akutagava RASOMON	Tarik Dursun K.
21. Pudovkin SINEMANIN TEMEL İLKELERİ	Nijat ozon.
22. Yakup Kadri Karaosmanoglu HÛKÛM GECESi	
23. Ingmar Bergman YEDİNCİ MÛHÛR	A. Turan Oflazoglu
24. Marguerite Duras MODERATO CANTABİLE	Bertan Onaran
25. Albert Schweitzer €OCUKLUGUM VE GENELİGİM Yurdakul Fincan'	
26. Antonioni GECE	Ûlkü Tamer
27. D. H. Lawrence ANKA KUSU	Aksit Göktürk
28. Truman Capote TIFFANY'DE KAHVALTI	Meral Alaku*
29. Bertrand Russell DÛNYA GÖRÛSÛM	Cenap Yılmaz
30. Aziz Nesin MEMLEKETİN BİRİNDE HOPTİRİNAM	
31. Friedrich Dürrenmatt YUNANLI BİR KIZ ARANIYOR Aksit Göktürk	
32. Cevdet Kudret DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ	
33. Andre Bazin €AGDAS SINEMANIN SORUNLARI	Nijat Özöa
34. ON KISA OYUN	Türkçesi: Ûlkü Tamer
35. Simone de Beauvoir SESSİZ BİR ÖLÛM	Bilge Karasu
36. Anton €ehov İVANOV	. Ataol Behramogln,
37. Nathalie Sarraute YÖNELİSLER	Mükerrem Akdeniz
38. SAHNEYE KOYMA SANATI	Türkçesi: Suat Taser
39. Eisenstein POTEMKİN ZİRHLİSİ Renoir HARP ESİRLERİ	

- Ford CEHENNEMDEN DÖNÜS Nijat Özön-
40. Fakir Baykurt AMERIKAN SARGISI
41. Marguerite Duras BÜTÜN GÜN AGAELARDA Salfh Birsell-
42. Heinrich Böll TRENIN TAM SAATTYDI Zeyyat Selimoglu
43. Behçet Necatigil GECE ASEVI (Bes Kisa Oyun)
44. Yakup Kadri Karaosmanoglu ZORAKI DIPLOMAT
45. Ingmar Bergman AYNADAKI GIBI-SESSIZLIK Tezer Özlü-Fadil Tayla
46. Maksim Gorki KÜÜK BURJUVALAR Güner Sümer
47. Roger Martin du Gard POSTACI Erdogan Basar
48. Serif Hulusi AHMET HASIM
49. Güngör Dilmen Kalyoncu KURBAN
50. Bertrand Russell VIETNAM DA SAVAS SUELARI Niyazi Atakoglu
51. Tibor Dery EGLENTILI BIR GÖMME TÖRENI Adalet Cimcoz
52. Cervantes DON OUIJOTE -I-
- DON OUIJOTE -II- Bertan Onaran
53. Maksim Gorki TOLSTOY'DAN ANILAR Aksit Göktürk
54. Kemal Tahir DEVLET ANA
55. Cevdet Kudret KARAGÖZ -I-
- KARAGÖZ -II-KARAGÖZ -III-
56. Knut Hamsun PAN Behçet Necatigil
57. Maksim Gorki AYAKTAKIMI ARASINDA Vf - Nü
58. Franz Kafka AMERIKA Arif Gelen
59. Aiskhylos ZINCIRE VURULMUS PROMETHEUS
- Azra Erhat - Sabahattin Eyuboglu
60. Sevket Süreyya Aydemir INKILAP VE KADRO
61. Nijat Özön TÜRK SINEMASI KRONOLOJISI
- ®2. A. de Saint-Exupery GECE UËUSU Bertan Onaran
- ®3. Cahit Sitki Taranci ÖMRÜMDE SÜKUT
64. B. Traven PAMUK ISËILERI Adalet Cimco
- ®. Attilf ilhan YASAK SEVISMEK
- ®6. Nfzim Hikmet KEMAL TAHIR'E MAHPUSANEDEN MEKTUPLAR
67. Shakespeare ROMEO ILE JULIET A. Turan Oflazoglu
68. Kemal Tahir YORGUN SAVASEI
70. Yakup Kadri Karaosmanoglu POLITIKADA 45 YIL
71. Bedri Rahmi Eyuboglu KARADUT 69
72. Fakir Baykurt EFENDILIK SAVASI
73. Kemal Tahir KURT KANUNU
74. Dogan Avcioğlu 31 MART'TA YABANCI PARMAGI
75. Pertev Naili Boratav AZ GITTİK UZ GITTİK
76. Azra Erhat MAVI ANADOLU
77. Yakup K. Karaosmanoglu GENELİK VE EDEBİYAT HATIRALARI
78. Aziz Nesin NAMUS GAZI
79. Haldun Taner SANCHO'NUN SABAH YÜRÜYÜSÜ
80. Kemal Tahir GÖL INSANLARI
81. Oktay Rifat SiiRLER
82. Adalet Agaoglu ETIDAKI ETLAK - SINIRLARDA
83. Miguel de Unamuno SIS Behçet Necatigil
84. Miodrag Bulatovic GODOT GELDI Sevgi Sabuncu
85. Ceyhun Atuf Kansu SAKARYA MEYDAN SAVASI
86. Eisenstein KORKUNE IVAN Alpagut Erenulug
87. Kemal Tahir RAHMET YOLLARI KESTi
88. Esref HICVIYELER
89. La Fontaine MASALLAR Nfzim Hikmet
90. Fakir Baykurt ANADOLU GARAJI
91. Sabahattin Kudret Aksal ESİK
92. Haldun Taner HIKAYELER -I-Haldun Taner HIKAYELER-II-93. Turgut Uyar DIVAN
94. Melih Cevdet Anday GIZLI EMIR
95. Ömer Seyfettin BÜTÜN ESERLERI I.EFRUZ BEY

2. KAHRAMANLAR
3. BOMBA
4. HAREM
5. YÜKSEK ÖK€ELER
6. KURUMUS AGA€LAR
7. YALNIZ EFE
8. FALAKA
96. Necati Cumali BASAKLAR GEBE
97. Valemin Berejkov TAHRAN 1943 Hasan Ali Ediz
98. Kemal Tahir YEDI€INAR YAYLASI
99. Aziz Nesin GOL KRALI
100. Gogol ÖLÜ CANLAR Melih Cevdet Anday
101. Sait Faik BÜTÜN ESERLERI
1. SEMAVER / SARNI€
2. SAHMERDAN / LÜZUMSUZ ADAM
3. MEDARI MAISET MOTORU
4. MAHALLE KAHVESI / HAVADA BULUT
5. KUMPANYA / KAYIP ARANIYOR
6. HAVUZBASI / SON KUSLAR
7. ALEMDAGDA VAR BİR YILAN / AZ SEKERLI / SIMDI SEVISME VAKTI
8. TÜNELDEKI €OCUK / MAHKEME KAPISI
102. Kemal Tahir KÖYÜN KAMBURU
103. Kemal Tahir BÜYÜK MAL
104. Ferit Devellioglu TÜRK ARGO SÖZLÜGÜ
105. Friedrich Nietzsche BÖYLE BUYURDU ZERDÜST A. T. Oflazoglu
106. Elsa Triolet BEYAZ AT Attilf Tokatli
107. Bilge Karasu UZUN SÜRMÜS BİR GÜNÜN AKSAMI
108. Aziz Nesin ÖLMÜS ESEK
109. Anton €ehov Ü€ KIZKARDES Hasan Ali Ediz
- ORMANCINI Ataol Behramoglu
110. Cevdet Kudret TÜRK EDEBIYATINDA HIKAYE VE ROMAN-I-Cevdet Kudret TÜRK EDEBIYATINDA HIKAYE VE ROMAN-II-
111. Maksim Gorki FOMA Attilf Tokatli
112. Arthur Koestler İSPANYA'DA ÖLÜM GÜNCESI €etin Altan
113. €etin Altan KOPUK KOPUK
114. Kemal Tahir SAGIRDERE
115. Aziz Nesin BİR SÜRGÜNÜN ANILARI
116. F–ruzan PARASIZ YATILI
117. Dogan Avcioglu DEVRİM ÜZERINE
118. Kemal Tahir KÖRDUMAN
119. Haldun Taner SERSEM KOCANIN KURNAZ KARISI/
KESANLI ALI DESTANI 120; Tomris Uyar IPEK VE BAKIR
121. Jack London ADEMĐEN ÖNCE H. Pinar Kor
122. Selim İleri PASTIRMA YAZI
123. Roger Vailland YALNIZ ADAM Attilf Tokatli
124. Cahit Atay PUSUDA/KARALARIN MEMETLERI/ANA HANIM
- KIZ HANIM
125. Roger Vailland KANUN Attilf Tokatli
126. Giovanni Guareschi DON CAMILLO
- VE HAYIRSIZ OGUL Özcan Yalim
127. Mustafa Nihat Özön OSMANLICA - TÜRK€E SÖZLÜK
128. Aziz Nesin MERHABA
129. Zaharia Stancu €INGENEM Attilf Tokatli
130. Ali Püsküllüoglu ÖZ TÜRK€E SÖZLÜK
131. Aritoine de Saint-Exupery SAVAS PILOTU Bertan Onaran
132. Aziz Nesin NUTUK MAKINASI/AZ GITTİK UZ GITTİK
133. Michel de Saint Pierre MİLYARDER Attilf Tokatli
134. Vittorio de Sica BİSİKLET HIRSIZI Alpagut Erenulug

135. €etin Altan BEN MİLLETVEKİLİ İKEN
136. Marcel Martin CHARLIE CHAPLIN (SARLO) Timuçin Yekta
137. Albenine Sarrazin KEMİK Tarik Alemdar
138. Füzuzan KUSATMA
139. Visconti LEOPAR Alpagut Erenulug
140. Trudy Baker -Rachel Jones KAHVE Mİ, €AY Mİ,
YOKSA BENİ Mİ? Oksan Okandan Karamanbey
141. Hidayet Sayın TOPUZLU/UZAK DÜNYALAR
142. Attilf İlhan BEN SANA MECBURUM
143. Kemal Bilbasar DENİZİN €AGIRISI
144. Nikolay Haytov DÜNYA POTURUNU €İKARİYOR Naime Yılmaer v 145. €etin Altan BÜYÜK GÖZALTI
146 Dostoyevski BATI BATI DEDİKLERİ (. (Yaz İzlenimleri Üzerine Kis Notlan)
Ergin Altay

BİLGİ YAYINLARI ÖZEL DİZİ

1. Prof. Macit Gökberk FELSEFE TARİHİ
2. Mete Tuncay TÜRKİYE'DE SOL AKIMLAR
3. Prof. Sadun Aren İSTİHDAM, PARA VE İKTİSADİ POLİTİKA
4. Nfzim Hikmet KUVAYI MİLLİYİ (Resimler: Abidin Dino. Notlar: Cevdet Kudret)
5. Dogan Avcioğlu TÜRKİYE'NİN DÜZENİ (iki cilt)
6. Metin And GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU
7. Prof. Suut Kemal Yetkin TÜRK MİMARISI
8. Dr. €etin Yetkin SİYASAL ÜCTİDAR SANATA KARŞI
9. Memduh Aytür KALKINMA YARISI VE TÜRKİYE
10. Prof. Gotthard Jfschke YENİ TÜRKİYE'DE İSLAMLİK
Hayrullah Örs

11. Prof. P. A. Sorokin BİR BUNALIM €AGINDA TOPLUM
FELSEFELER! Mete Tuncay BİLGİ YAYINLARI YASA DİZİSİ

1. SON DEĞİŞİKLİKLERİYLE GEREK€ELİ ANAYASA (Kfzim özt-rk)BİLGİ YAYINLARI : 146

DENEME, ANI DİZİSİ : 25

Birinci Basım Mart 1972

BİLGİ YAYINEVİ

Sakarya Caddesi 8 Yenisehir, Ankara

Telf. :17 74 03-12 50 67

DOSTOYEVSKI

BATI, BATI DEDİKLERİ.

(YAZ İZLENİMLERİ ÜZERİNE KIS NOTLARI)

Türkçesi: Ergin Altay

BİLGİ YAYINEVİ

Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU

BİLGİ BASIMEVİ - ANKARA, 1972

İ€İNDEKİLER

Birinci Bölüm

Önsöz yerine .....